

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra

Gražina Kašlėjūtė

Klinikinės psichologijos studijų programa

Magistro darbas

**Kūdikių temperamento ir prieraišumo saugumo sąsajos su motinos
jautrumu, prieraišumo stiliumi ir patiriamu stresu**

Darbo vadovė: lekt. Danguolė Čekuolienė

Vilnius, 2008

TURINYS

Santrauka	4
Summary.....	5
Pratarmė.....	6
1. ĮVADAS	8
1.1.Prieraišumo samprata ir reikšmė vaiko raidai	8
1.2. Veiksniai, susiję su kūdikio prieraišumo saugumu	10
1.2.1. Motinos prieraišumo stiliaus sąsajos su kūdikio prieraišumo saugumu.....	10
1.2.2 Motinos jautrumo sąsajos su kūdikio prieraišumo saugumu.....	12
1.2.3. Kūdikio temperamento sąsajos su motinos jautrumu ir kūdikio prieraišumu	15
1.2.4. Konteksto veiksnių sąsajos su motinos jautrumu ir kūdikio prieraišumo stiliumi....	17
1.3. Veiksnių, susijusių su motinos jautrumu bei kūdikio prieraišumu, sąveika.....	18
1.4. Tyrimo tikslai ir uždaviniai	21
2. TYRIMO METODIKA	23
2.1. Tiriamieji	23
2.2. Tyrimo metodai	23
2.2.1. Prieraišumo Q-rūšiavimo metodas	23
2.2.2. Motinos jautrumo skalė	24
2.2.3. Kūdikių temperamento įvertinimas	25
2.2.4. Prieraišumo stiliaus klausimynas	25
2.2.5. Kasdienių rūpesčių skalė	26
2.3. Tyrimo eiga	27
2.4. Duomenų tvarkymas.....	27
3. REZULTATAI	29
3.1. Motinos ir kūdikio prieraišumo saugumo sąsajos	29
3.2. Kūdikio prieraišumo saugumo sąsajos su vaiko ir motinos charakteristikomis bei konteksto veiksniais	33
3.2.1. Motinų jautrumo ir kūdikių prieraišumo saugumo sąsajos	36
3.2.2. Kūdikių temperamento ir kūdikių prieraišumo saugumo sąsajos.....	38
3.2.3. Konteksto veiksnių ir kūdikių prieraišumo sąsajos	40

3.3. Motinos jautrumo sąsajos su motinos prieraišumo stiliumi, kūdikio temperamentu bei konteksto veiksniais.....	41
3.3.1. Motinų prieraišumo stiliaus sąsajos su motinų jautrumu	41
3.3.2. Motinų jautrumo ir kūdikių temperamento sąsajos	42
3.3.3. Motinų jautrumo sąsajos su konteksto veiksniais	43
4. REZULTATŲ APTARIMAS	44
5. IŠVADOS.....	52
6. LITERATŪRA	53
7. PRIEDAI	59
1 priedas. Kūdikio ir motinos sąveikoje stebimi elgesio aspektai.....	59
2 priedas. Ainsworth M. D. S. Motinos jautrumo skalės vertinimo kriterijai	60
3 priedas. Prieraišumo stiliaus klausimynas	61
4 priedas. Kasdienių rūpesčių klausimynas.....	62

Kūdikų temperamento, prierašumo saugumo sąsajos su motinos jautrumu, prieraišumo stiliumi ir patiriamu stresu

Santrauka

Pirmieji vaiko gyvenimo metai pripažįstami kaip patys svarbiausi prierašumo santykių formavime. Nuo pirmųjų kūdikio ir motinos santykių priklauso ne tik tolesnė vaiko emocinė raida, bet ir gebėjimas užmegzti bei palaikyti santykius per visą gyvenimą. Vienas svarbiausių prierašumo santykių aspektų yra jų tęstinumas iš kartos į kartą. Daugelį metų tyrinėjama, kokios vaiko ir motinos charakteristikos bei konteksto veiksniai susiję su kūdikio prierašumo saugumu. Motinos jautrumas laikomas pagrindiniu veiksniu, įtakančiu kūdikio prierašumo saugumą. Motinos turi psichines prierašumo reprezentacijas, kuriomis grindžia savo ryšius su kūdikiu. Manoma, kad motinos prierašumo stilius numato jautrų motinos reagavimą, ir taip veikia kūdikio prierašumą. Be to, kūdikio temperamentas bei motinos patiriamas stresas taip pat gali paveikti motinų jautrumą. Šio tyrimo tikslas yra analizuoti kūdikių temperamento, prierašumo saugumo sąsajas su motinos jautrumu, prierašumo stiliumi ir patiriamu stresu. Vienas iš tyrimo uždavinių yra įvertinti, kaip motinos amžius ir išsilavinimo trukmė susiję su vaiko prierašumo saugumu ir motinos jautrumu.

Tyrimo dalyvavo 32 kūdikių ir motinų poros. Visi vaikai buvo pirmagimiai, vidutiniškai 12 mėnesių amžiaus. 6 mėnesių kūdikių teigiamas bei neigiamas emocionalumas buvo matuojamas trijose procedūrose: vienas priešais kitą su nepažįstamuoju, slėpynės, rankų sulaikymas. Motinų jautrumas įvertintas Ainsworth jautrumo skale motinai įprastai žaidžiant su vaiku. Vaikų prierašumo saugumui įvertinti naudota Prierašumo Q-rūšiavimo metodika, o motinų prierašumui – Prierašumo stiliaus klausimynas. Kūdikiai ir jų mamos buvo suskirstyti į dvi grupes: turintys saugų, ir nesaugų prierašumą. Taipogi kūdikiai suskirstyti į lengvo ir sunkaus temperamento, o motinos į jautrių bei nejautrių grupes.

Atlikus tyrimą rastos reikšmingos vaiko ir motinos prierašumo saugumo sąsajos. Kūdikio ir motinos prierašumas pagal saugumo/nesaugumo kategorijas sutapo 69% atvejų. Nustatyta, jog motinos jautrumas vaidina svarbiausią vaidmenį formuojantis kūdikio prierašumui. Saugių kūdikių motinos buvo jautresnės nei nesaugių vaikų, o kūdikio prierašumo saugumas/nesaugumas sutampa su motinos jautrumu/ nejautrumu 84% atvejų. Kūdikių temperamento sąsajų su prierašumo saugumu rezultatai prieštaringi. Viena vertus kūdikio neigiamas emocionalumas neigiamai koreliuoja su kūdikio prierašumu, tačiau kūdikių prierašumo saugumas nepriklausė nuo jų temperamento. Kūdikių prierašumo saugumas nesusijęs su motinos patiriamu stresu, amžiumi bei išsilavinimu. Nustatyta, jog motinos jautrumas susijęs su motinos prierašumo stiliumi. Tačiau nerasta reikšmingo ryšio tarp motinų jautrumo ir konteksto veiksnių: motinos patiriamo streso, motinos amžiaus bei išsilavinimo trukmės.

Relationship Between Infant's Temperament, Attachment Security and Maternal Sensitivity, Attachment Style and Stress

Summary

The first years in child's life are considered to be the most essential for the formation of attachment. The child's development as well as capacity to start new long-lasting relationships depends on child – mother interaction during the first year. One of the most important aspects of attachment relations is its transmission across generations. Child and maternal characteristics during those interactions as well as context variables have been studied in relation to child attachment outcomes. It is assumed that maternal mental representations influence sensitivity, which influences infant attachment security. Furthermore, infant temperament and maternal stress may influence maternal sensitivity and in this way might be related to infant attachment. Therefore, we can suggest that mother's attachment style is related to her infant's attachment security. Moreover, infant attachment is influenced by accumulation of child, maternal and contextual variables. The purpose of this study is to analyze relations between infant's temperament, attachment security and maternal sensitivity, attachment style and stress. An additional task is to assess the correlation between child attachment security and mother's age and duration of education.

32 mother and infant dyads participated in this study. All children were firstborns, at the age of 12 months. Face to face, peek-a-boo and arm-restraint procedures were organized to assess children's positive and negative reactivity at the age of 6 months. Maternal sensitivity was assessed in a free play session with the Ainsworth sensitivity scale, and attachment security was observed using the Attachment Q sort for home observations. Adult Attachment Questionnaire was used to assess mother's attachment style and Daily Hassles was applied for assessment of maternal stress.

Our study showed statistically significant infant and mother attachment relations. There was a 69% match between infant attachment security and mother's attachment style. Mother's sensitivity plays the main role in the transmission of attachment relations. We found that mothers of secure infant's were more sensitive, than those who had insecure ones. Moreover, our study showed a 84% match between infant attachment security and mother's sensitivity type. The results of infant attachment and temperament relations were contradictory. On the one hand, negative emotionality correlated with infant's attachment, but match-mismatch data of infant's temperament and attachment security were not significant. No significant correlations between child attachment security and maternal stress, mother's age and duration of education were established. Furthermore, we found that maternal sensitivity was related to mother's attachment style, but not with infant temperament as well as context variables: maternal stress, age and duration of education.

Pratarmė

Svarbiausias pirmaisiais vaiko gyvenimo metais vystymosi uždavinys yra emocinio ryšio arba prieraišumo su motina formavimas. Dar Freud sakė, kad romantinių santykių bei meilės šaknys glūdi ne paauglystėje, o net kūdikystėje. Meilės šaknys glūdi mūsų ankstyvojoje patirtyje. Dar daugiau, meilės šaknys yra mūsų motinų rankose. Nors dažnai dar vis galvojama, kad socialinis bei emocinis kūdikių ir vaikų gyvenimas yra tuščias ir greitai pamirštas, kūdikystės patyrimas paveikia suaugusio žmogaus gyvenimą. Todėl yra labai svarbu kalbėti apie ankstyvuosius kūdikio ir motinos santykius, kurie yra pagrindas kūdikio patyrimui.

Pirmieji vaiko santykiai yra meilės santykiai, kurie turės galias ir ilgalaikes pasekmes tolesniam individo vystymuisi. Pirmųjų santykių kokybė gali didinti arba mažinti kūdikio galimybes, padėti augti arba sužaloti asmenybę. Prieraišumo kokybė susijusi su daugybe įvairių vaiko funkcionavimo aspektų, tokių kaip problemų sprendimas, socialumas, emocijų kontrolė, savo elgesio reguliavimas bei kognityvinis vystymasis. Nuo motinos ryšio su vaiku priklauso, kokie bus vaiko santykiai su bendraamžiais, mokytojais, kaip jis save vertins, ar pasitikės savimi ir kitais, ar gerai mokysis, koks bus paauglystėje, kaip jam seksis kurti santykius su partneriu užaugus, o svarbiausia, kaip auklės ir formuos ryšį su savo vaiku kaip tėvas ar motina.

Bowlby (1969) prieraišumo teorijoje teigiama, kad socialiniai santykių modeliai perduodami iš kartos į kartą. Vaiko – motinos sąveikos modelis anksti gyvenime įsisąmoninamas ir per visą gyvenimą nulemia ne tik individo lūkesčius, bet ir tai, kaip jis apskritai vertina santykius. Taigi, motinos elgesys su kūdikiu yra veikiamas jos pačios vidinių reprezentacijų.

Šios reprezentacijos veikia santykius ne tik vaikystėje, bet ir per visą gyvenimą. Jos susijusios su tėvų gebėjimu auklėti ir būti atsakingais už savo vaikus, nulemia, ar jie bus jautrūs, šilti ir paremiantys tėvai. Kadangi saugus kūdikio prieraišumas toks svarbus jo raidai, svarbu suprasti, kokie veiksniai susiję su prieraišumo formavimusi bei jį įtakoja. Kas yra tas tiltas, kelias, kuriuo motina perduoda savo prieraišumo stilių kūdikiui? Kokios kūdikio bei motinos savybės labiausiai susijusios su saugaus prieraišumo perdavimu? Ar jos svarbios visos kartu ar viena svarbesnė už kitas? Kaip šį prieraišumo perdavimą veikia konteksto veiksniai, tokie kaip motinos amžius, išsilavinimas ar patiriamas stresas?

Ainworth ir Bowlby teigė, jog pagrindinė sąlyga, susijusi su kūdikio prieraišumo saugumu yra motinos jautrumas. Tai sąveikos tarp kūdikio ir motinos aspektas. Tik jautri motina pastebi vaiko signalus ir tinkamai į juos reaguoja, sukuria tam tikrą aplinką, kurioje jis gali pasitikėti ja ir aplinkiniu pasauliu. Įvertinus motinų prieraišumo stilių, jautrumą, galima juos koreguoti. Jei to nedarysime, nesaugus prieraišumas bus perduodamas iš kartos į kartą. Todėl vaiko ir motinos prieraišumo santykių tyrimas turi didžiulę reikšmę.

Kiti autoriai ginčijasi, jog kūdikiai taip pat vaidina svarbų vaidmenį kūdikio – motinos santykiuose. Kitaip tariant, kūdikių temperamentas gali padaryti vaiką „lengvesniu“ ar „sunkesniu“ auginti. Lygiai taip pat ir aplinkos veiksniai, tokie kaip kasdien patiriami įvairūs stresai, gali tą unikalią kūdikio – motinos sąveiką, kurioje formuojasi taip svarbus vaikui prierašumo ryšys, padaryti džiaugsmingu šoku arba sunkia našta.

Pastaruoju metu atkreipiamas didelis dėmesys į prierašumo santykių tęstinumą, į tai, kokie veiksniai – kūdikio savybės, motinos savybės, aplinkos, tiesiogiai ar netiesiogiai veikia kūdikio prierašumo formavimąsi. Atliekama nemažai tyrimų tam išsiaiškinti, tačiau gaunami prieštaringi rezultatai. Dar daugiau, keliami akumuliacinio efekto hipotezė – kad ne vienas veiksnys, o kelių veiksnių deriniai numato poveikį kūdikio prierašumui. Tačiau ligi šiol iki galo neaišku, kokie kūdikio bei motinos savybių bei aplinkos veiksnių deriniai yra svarbiausi, kaip jie tarpusavyje sąveikauja ir numato kūdikio prierašumo formavimąsi.

Lietuvoje prierašumo problema yra mažai tyrinėta. Mūsų žiniomis, šis tyrimas yra pirmasis tyrimas, kur tiriamos sąsajos tarp daugelio kūdikio – motinos sąveikai svarbių kintamųjų - kūdikio temperamento, prierašumo saugumo ir motinos jautrumo, prierašumo stiliaus, patiriamo streso. Nėra sutariama, ar yra ryšys tarp vaiko prierašumo saugumo, motinų jautrumo bei demografinių mamos charakteristikų. Todėl vienas iš šio tyrimo uždavinių bus taip pat nustatyti, ar vaikų prierašumo saugumas susijęs su motinų jautrumu, amžiumi bei išsilavinimo trukme. Nemažiau svarbu, jog šiame tyrime sąsajos tarp kūdikio – motinos santykius įtakančių veiksnių ieškomos tos pačios tiriamųjų imties kontekste. Taip galima patikrinti akumuliacinių veiksnių įtaką motinų jautrumui bei kūdikio prierašumo saugumo formavimuisi.

IVADAS

1.1. Prieraišumo samprata ir reikšmė vaiko raidai

Ankstyvoji vaikystė laikoma viena svarbiausių tarpinių vaiko raidoje. Kūdikiai yra socialios būtybės, jie siekia bendrauti su žmonėmis. Su tuo žmogumi, kuris globoja vaiką, t.y. daugiausia bendrauja ir praleidžia laiko su juo, užsimezga emocinis ryšys, vadinamas prieraišumu. Taigi prieraišumas – tai patvarus, ilgalaikis, emociškai svarbus ir reikšmingas diadinis ryšys, susiformuojantis ilgalaikių santykių tarp vaiko ir jam svarbaus asmens (dažniausiai mamos) metu. Prieraišumui būdingi tarpusavio ryšio stiprumas ir abipusių jausmų intensyvumas. Šis emocinis ryšys suteikia saugumo jausmą bei pasitikėjimą savimi, o tai įgalina kūdikį tyrinėti aplinkinį pasaulį.

Pirmasis prieraišumą, kaip elgesio sistemą, aprašė Bowlby (1969). Jis teigia, kad prieraišumas yra tokių biologiškai įgimtų elgsenų kaip verkimas, šypsojimas, siekimas, žiūrėjimas, judėjimas ir t.t. sistema, kurios funkcija yra užtikrinti kūdikiui artumą su pagrindiniu jo globėju per ankstyvuosius gyvenimo metus. Autoriaus požiūriu, tikslingas kūdikio elgesys su globėjais gali būti paaiškintas kontroline elgesio sistema, kurios funkcija yra palaikyti pusiausvyrą tarp prieraišumo ir tyrinėjimo elgsenos. Kai ši sistema veikia gerai, kūdikis jaučiasi saugus tyrinėdamas pasaulį.

Ainsworth (1969) pirmoji sukūrė saugaus ir nesaugaus prieraišumo koncepcijas. Vaikai yra aktyvūs ir, remdamiesi savo motinomis kaip saugiu pamatu, tyrinėja aplinkinį pasaulį, taip įgydami vis naujų įgūdžių. Suprantama, jog ne visiems vienodai sekasi. Kai kurie kūdikiai labiau pasitiki savo motinomis ir gali drąsiau tyrinėti. Tokie vaikai gali būti tikri, kad prireikus mamos, ji bus šalia (Waters, 2004). Bowlby (1969) ir Ainsworth (1969) tokius vaikus vadina saugiais. Tuos vaikus, kuriems trūksta tokio pasitikėjimo mama, vadina nesaugiais. Kodėl vieni vaikai pasitiki savo mama, o kiti ne? Pasitikėjimas ateina iš patyrimo. Jei mama visada yra šalia, kai jos reikia, vaikas tikisi, kad taip bus ir toliau. Jei mama nuvilia vaiką, kai jos reikia, jis nežino, ko jam tikėtis kitą kartą.

Ainsworth (1969) taip pat sukūrė metodą vaikų prieraišumui tirti. Nežinomos situacijos (Strange Situation) metodu ji empiriškai ištyrė saugių ir nesaugių vaikų elgesio skirtumus. *Saugiai* prisirišęs kūdikis aktyviai tyrinėja motinai esant šalia ir naudoja mamą kaip saugų uostą, į kurią grįžta pasikrauti tyrinėjimo metu. Šie vaikai yra ne tokie agresyvūs, linkę bendradarbiauti, priima pagalbą iš motinos. *Nesaugų vengimo* prieraišumą suformavę kūdikiai tyrinėja aplinką, tačiau mažai įsitraukia į emocinį ryšį su motina: ignoroja ir vengia fizinio kontakto nususukdami ir žaisdami su žaislais. Jie lengvai išsiskiria su mama, neverkia ir nepatiria streso. Atrodo, jog vaikas nepastebi mamos išėjimo ir sugrįžimo. *Nesaugų ambivalentinį* prieraišumą suformavę kūdikiai yra neramūs, blaškosi tarp motinos ir objektų. Vaiką ypatingai sukrečia motinos išėjimas. Jis garsiai verkia ir laikosi tvirtai įsikibęs motinos. Mamai sugrįžus vaikas elgiasi prieštarinčiai: siekia artumo, bet tuo

pat metu rodo pyktį ir pasipriešinimą. Po daugelio tyrimų Main ir Solomon (1986, cit. pg. Waters, 2004) nustatė *nesaugų – dezorganizuotą* prierašumo stilių. Tokie kūdikiai būna ypatingai nesaugūs, nerodo jokio prierašumo elgesio nei išsiskiriant su mama, nei jai sugrįžus. Jų veido išraiška dažniausiai būna sustingusi, vaikas gali netikėtai pradėti verkti (Low, 1991).

Vėliau Waters (1987) sukūrė Prierašumo Q-rūšiavimo metodą kūdikių prierašumo saugumui tirti. Vieni didžiausių šio metodo privalumų yra tai, kad vaiko ir motinos sąveika stebima pakankamai ilgą laiką, namų sąlygomis ir įvairesnėmis situacijomis. Šis metodas nuo Nežinomos situacijos skiriasi ir tuo, kad kūdikių prierašumą įvertina kontinuume saugus – nesaugus.

Prierašumo saugumas kūdikystėje nenulemia viso asmens elgesio, tačiau pirmasis prierašumas padeda pagrindą tam, kaip vaikas susidoros su tolesnėmis raidos stadijomis. Saugų prierašumą turintys kūdikiai pranašesni daugelyje sričių. Nors jie neatlieka geriau kognityvinių užduočių, tačiau būna labiau užsispyrę ir entuziastingi, kai siekia tikslo. Saugūs vaikai yra draugiškesni, atviriau bendrauja ir bendradarbiauja, yra labiau kompetentingi ir turi stipresnį Ego. Tiek mokytojai, tiek bendraamžiai labiau mėgsta tokius vaikus. Saugūs vaikai gali lengvai susidoroti su sunkumais ir greičiau atsigauna po nesėkmių, labiau pasitiki savo jėgomis ir turi didesnę savigarbos jausmą (Sroufe, 1985, cit. pg. Flanagan, 1999; van IJzendoorn ir Vereijken, 2004).

Yra tikimybė, kad nesaugų prierašumą turintys vaikai turės rimtų psichologinių problemų. Dėl kūdikystėje patirto atstūmimo ir neįtrauktos rūpinimosi nesaugūs vaikai įvairiose situacijose dažnai užima gynybinę poziciją. Mokykloje jiems sunku susikaupti ir mokytis, kadangi emocinė įtampa trukdo sistemingai apdoroti informaciją (Flanagan, 1999). Neaugų prierašumą turintys vaikai tampa socialiai abejingi arba išvysto „meilės alkį“, nepasotinamą dėmesio bei švelnumo troškimą, pasižymintį įkyriu lipšnumu ir neselektyviu draugiškumu. Paprastai nesaugiems vaikams būna sunku formuoti artimus, pasitikėjimu pagrįstus santykius su bendraamžiais. Visa tai gali lydėti elgesio ar emocijų sutrikimai: jie būna pikti, agresyvūs ir nepaklusnūs, mažiau atkaklūs, neprašo pagalbos ar emocinės paramos, nepasitiki aplinkiniais žmonėmis, jiems trūksta savikontrolės bei empatijos (van IJzendoorn ir Vereijken, 2004). Nesaugų prierašumą turintys vaikai vadovaujami tuo, ko jie nori konkrečiu momentu, yra egocentriški ir savanaudiški (Low, 1991). Grossman (1991, cit. pg. Flanagan, 1999) nustatė, kad nesaugų prierašumą turintys vaikai visai neturėjo draugų arba jie buvo nereikšmingi. Suaugus nesaugiems individams sunku kurti, mėgautis ir palaikyti intymius santykius.

Taigi, prierašumo saugumo reikšmė įvairiems vaiko raidos aspektams yra labai didelė. Tačiau nereikia galvoti, kad jei vaikas neturėjo emocinio ryšio su motina, viskas prarasta. Vaikystėje sukurtus santykius vėliau galima pakeisti, nors keitimas visados yra ne tik sunkus ir skaudus, bet ir reikalaujantis daug pastangų. Tolesniame skyriuje bus kalbama apie tai, kokie yra kūdikio prierašumo formavimąsi įtakojantys veiksniai.

1.2. Veiksniai, susiję su kūdikio prieraišumo saugumu

Prieraišumo formavimuisi įtakos turi tiek motinos ir vaiko charakteristikos, tiek aplinkos veiksniai. Į sąveiką su kūdikiu motina atsineša minčių ir jausmų visumą, kurių pagrindą sudaro motinos vaikystės patyrimas bei jos dabartiniai santykiai. Šios mintys ir jausmai verčiami elgesiu bet kuriuo sąveikos su kūdikiu momentu (Baradon, 2002). Be to, motinos-kūdikio santykiai nėra izoliuoti nuo aplinkinio pasaulio, jie formuojasi plačioje aplinkoje, kurioje egzistuoja reikšmingi veiksniai, galintys tiesiogiai ar netiesiogiai paveikti šeimos gyvenimo situaciją, tuo pačiu motinos ir vaiko santykių kokybę (Brofenbrenner, 1989; cit. pg. Thompson, 1999).

Šiame skyriuje bus aptariama kaip motinos, prieraišumo stilius, jautrumas, patiriamas stresas, amžius, išsilavinimas, kūdikio temperamentas susiję su kūdikio prieraišumo saugumu, analizuojamos šių veiksnių tarpusavio sąsajos, pateikiami naujausių tyrimų rezultatai.

1.2.1. Motinos prieraišumo stiliaus sąsajos su kūdikio prieraišumo saugumu

Prieraišumo teorijoje analizuojant motinos-kūdikio bendravimą pirmaisiais kūdikio gyvenimo metais, paprastai kalbama apie motinos suformuotas psichines struktūras, reguliuojančias jos globos elgesį su vaiku. Motinos jautrumas yra pakankamai stabilus, nusakantis tam tikrą elgesio bei reagavimo būdą, kurį lemia vidinės motinų reprezentacijos bei prieraišumo stilius (van IJzendoorn ir Vereijken, 2004).

Bowlby (1969) pirmasis teigė, kad ankstyvasis bendravimas su prieraišumo asmeniu yra reprezentuojamas psichikoje. Šias reprezentacijas autorius vadina vidiniais veikimo modeliais (internal working models) apie save ir kitus. Terminas „veikimo“ pažymi, kad individas nesąmoningai naudoja šiuos modelius. Manoma, kad šie modeliai yra kognityviniai afektiniai dinaminiai konstruktai, kurie įjungiami į individo asmenybės struktūrą, ir yra santykinai pastovūs laikui bėgant (Bowlby, 1969; Bretherton ir kiti, 1989; Crowell ir Feldman, 1991). Vidinių modelių pagrindinė funkcija yra reguliuoti individo elgesį su prieraišumo partneriu ir interpretuoti bei numatyti partnerio elgesį. Šie veikimo modeliai apima lūkesčius, įsitikinimus, taisykles bei emocinius įvertinimus, kuriais remiantis apdorojama informacija. Manoma, kad vidiniai veikimo modeliai labai sunkiai keičiami, tačiau yra galimybė padedant saugiam partneriui išmokti saugių santykių (Crowell ir kiti, 2002; Bartholomew ir Shaver, 1998).

Vidiniai veikimo modeliai sudaro tam tikrą „aš“ sistemos schemų hierarchiją. Žemiausiame lygyje yra labiausiai su patirtimi susijusios schemas, pavyzdžiui, „mama buvo šalia, kai išipjoviau pirštą“. Aukščiau yra bendresnės schemas, pavyzdžiui, „mama visada yra šalia, kai man jos reikia“. Dar aukščiau būtų tokia schema kaip „aš esu mylimas“ (Epstein, 1980, cit. pg. Bretherton, 1990).

Svarbu pažymėti, kad šios schemas nebūtinai sąmoningos. Dažniausiai vaiko vidiniai veikimo modeliai apie save ir apie motiną susiję. Jei individas patyrė atmetančius santykius su globėju, globėjo kaip atmetančio veikimo modelis sutaps su savęs kaip nemylimo veikimo modeliu. Kita vertus, jei individas patyrė paramą iš globėjo, veikimo modelis apie mylintį globėją sutaps su savęs kaip verto meilės ir paramos modeliu. Veikiant šiems modeliams motina sąmoningai elgiasi su savo kūdikiu taip, kad jis suformuoja tokius lūkesčius, bendravimo įgūdžius, elgesio modelius, kokius turi ir jo motina. Kitaip tariant, motina perduoda savo prieraišumo stilių kūdikiui.

Visų pirma derėtų aptarti, kokie galimi motinų prieraišumo tipai. Bartholomew ir Shaver (1998), tyrinėdami suaugusiųjų prieraišumą, sudarė keturių modelių schemą. Prieraišumo tipai yra apibrėžiami keturiomis dimensijomis: teigiamas/neigiamas savasties modelis ir teigiamas/neigiamas kitų modelis. Savasties modelis susijęs su nerimu, pritarimo poreikiu ir priklausomybe. Kitų modelis nurodo, kiek tikimasi, jog kiti bus pasiekiami ir palaikys. Autoriai (Levy ir kiti, 1998; Bartholomew ir Shaver, 1998; Feeney ir kiti, 1994; Hazan ir Shaver, 1987; Flanagan, 1999) išskiria keturis suaugusiųjų prieraišumo tipus, atitinkančius vaikų prieraišumą: 1) saugus prieraišumas apibūdinamas teigiamų savasties ir kitų modelių suderinimu. 2) nesaugus pernelyg susirūpinęs santykiais prieraišumas apibūdinamas neigiamu savasties ir teigiamu kitų modeliu. Jis atitinka ambivalentišką prieraišumą; 3) Nesaugus atmetantis (dismissing) prieraišumas apibūdinamas teigiamu savasties ir neigiamu kitų modeliu. 4) Baimingas (fearful) prieraišumas atitinka vengiantį prieraišumo stilių. Jis apibūdinamas neigiamais savasties ir kitų modeliais.

Vienas populiariausių suaugusiųjų prieraišumo tyrimo metodų yra Suaugusiųjų prieraišumo interviu AAI (Adult Attachment Interview), kuriuo tiriamos vidinės prieraišumo reprezentacijos. Siekiant rasti paprastesnį ir ekonomiškesnį suaugusiųjų prieraišumo įvertinimą buvo sudaryta aibė klausimynų. Visos metodikos, nors matuoja tą patį, negali būti susietos, nes kiekviena jų matuoja skirtingą konstrukta: AAI matuoja bendras prieraišumo reprezentacijos, o tarkim, Hazan ir Shaver klausimynas – prieraišumo tipą romantiniuose santykiuose. Šiame tyrime naudojamumas suaugusiųjų prieraišumo klausimynas (Feeney, Noller, Hanrahan, 1994) buvo sukurtas atsižvelgiant į esamų klausimynų ribotumus. Juo tiriamos aukštesnio lygio schemas, pvz, „apskritai, aš esu vertingas asmuo“, bei galima tirti ir neturėjusius romantinių santykių individus.

Pastaruoju metu daug kalbama ir tyrinėjama, kaip motinos prieraišumo stilius perduodamas iš kartos į kartą (van Ijzendoorn, 1999; Waters, 2004; Crowell ir kiti, 2002). Bowlby (1973, cit.pg Leekers, Crockenberg, 2004) teigė, jog motinos, kurių emociniai poreikiai vaikystėje nebuvo patenkinti, turi vidinius modelius, kurie neleidžia tiksliai suprasti kūdikio signalų, kadangi pagrindinį dėmesį jos kreipia į save. Bendravimo su kūdikiu metu, savo prieraišumo reprezentacijų pagrindu motina jautriai ar nejautriai atsako į kūdikio signalus, tokiu būdu įtakodama vaiko

prieraišumo saugumo bei prieraišumo reprezentacijų formavimąsi (Juffer, van Ijzendoorn, Bakermans-Kranenburg, 1997).

Daugelyje tyrimų nurodoma, jog motinų prieraišumo stilius susijęs su kūdikio prieraišumo saugumu. Fonagy ir kiti (1991) atliko tyrimą, kuriuo nustatė, kaip motinų vidiniai veikimo modeliai susiję su kūdikio – motinos santykiais. Įrodyta, kad motinų prieraišumo reprezentacijos, matuotos prieš vaikui gimstant, susijusios su kūdikių prieraišumo saugumu jam esant vienerių metų. Fonagy ir bendraautorai (1991), peržvelgę kitų autorių tyrimus, nustatė, kad motinų ir kūdikių prieraišumo tipai atitinka 75% (Main ir Goldwyn, spaudoje), 77% (Grossmann, 1988) ir 80% (Ainsworth ir Eichberg, spaudoje). Autoriai spėja, kad nesaugius vaikus turinčios saugios motinos, turi tinkamas prieraišumo reprezentacijas, tačiau nemoka jomis pasinaudoti. Tai lemia nepasitikėjimą savimi ir sukelia sunkumų prisitaikant prie motinos vaidmens. Posada ir kitų (1995) nustatyta, kad vaikai, kurių motinos priskirtos saugaus prieraišumo tipui, gavo statistiškai reikšmingai didesnius prieraišumo saugumo įvertinimus nei tie, kurių motinos suformavo nesaugų prieraišumą. Taigi, motinos prieraišumo stilius susijęs su vaiko prieraišumu.

Benoit ir Parker (1994) tyrė prieraišumo santykių stabilumą ir perdavimą net per 3 kartas. Tyrime nustatyta, kad suaugusiųjų prieraišumas per metus laiko nekinta (77% – 90% liko toks pats). be to, saugus prieraišumo stilius yra žymiai stabilesnis nei nesaugus. Kūdikio senelės prieraišumo modelis su jo prieraišumo stiliumi sutampa 49% – 75%. Močiutės – motinos – vaiko prieraišumo tipas sutapo net 65% atvejų. Benoit ir Parker (1994) taip pat analizavo ir nesutampančius prieraišumo santykių atvejus, kai vaikas suformuoja kitokį prieraišumo stilių, nei motinos. Jie nustatė, kad prieraišumo santykių saugumas iš kartos į kartą linkęs didėti. Manoma, kad tam įtakos turi specifiniai gyvenimo įvykiai, tokie kaip netektis ar trauma, kurie tuo metu lemia individo nesaugumo būseną, tačiau jų poveikis nėra perduodamas iš kartos į kartą. Kiti autoriai taip pat įrodė prieraišumo stiliaus perdavimą iš kartos į kartą, net jei ir motinų prieraišumo stilius matuojamas klausimynais (Solomon, George, 1999; Coxs, 2000, cit., pg. Levendovsky, 2004).

Tai yra tik dalis tyrimų, rodančių susidomėjimą kūdikio – motinos prieraišumo santykiais ir jų poveikiu žmogaus raidai. Įvairiais tyrimais stengiamasi nustatyti prieraišumo santykių tęstinumą bei juos veikiančius veiksnius. Tačiau, ne visi autoriai gauna vienodus motinos ir vaiko prieraišumo saugumo sąsajų rezultatus. Tai rodo, kad ši problema yra tyrinėtina ir įdomi.

1.2.2. Motinos jautrumo sąsajos su kūdikio prieraišumo saugumu

Kūdikiai palaiptui užmezga prieraišumo santykius su pagrindine prieraišumo figūra, ir šio asmens jautrumas kūdikio bendravimui gali būti lemiantis saugaus prieraišumo formavimuisi. Kaip jau minėta, Ainsworth ir jos kolegos (1969) buvo pirmieji, tyrinėję ryšį tarp motinos elgesio ir kūdikio prieraišumo saugumo. Autorių pateiktoje motinos jautrumo kūdikio signalams vertinimo

metodikoje jautrumo sąvoka apibrėžiama kaip motinos gebėjimas pastebėti, interpretuoti kūdikio signalus, elgesį ir tinkamai bei greitai į jį reaguoti (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974). Tai priklauso nuo motinos gebėjimo „matyti pasaulį kūdikio akimis“ (Bretherton ir kiti, 1989; p.213). Kai motina jautriai atliepia kūdikiui, ilgainiui kūdikis išmoksta naudotis motina kaip „saugia baze“ tyrinėjimui bei kaip „komforto šaltiniu“ streso metu (Baradon, 2002).

Ainsworth ir kiti (1974) susitelkė ties keturiais globos aspektais: jautrumu kūdikio signalams, bendradarbiavimu su kūdikiu jo veikloje, psichologiniu bei fiziniu motinos prieinamumu ir kūdikio poreikių priėmimu. Pirmiausia derėtų apibrėžti, kas yra kūdikio signalai. Kūdikio signalai yra bet koks prieraišumo elgesys, nukreiptas link asmens, su kuriuo formuojami prieraišumo santykiai. Prieraišumo elgesio tikslas – išlaikyti artumą su kūdikiu besirūpinančiu asmeniu, pasiekti, kad šis asmuo tenkintų vaiko fiziologinius, artumo, saugumo poreikius (Bowlby, 1969).

Kaip jau minėta, išskiriami keturi esminiai jautrumo komponentai: kūdikio signalų pastebėjimas; tiksli jų interpretacija; tinkama reakcija į signalus; greita reakcija (Ainsworth ir kiti 1974). Kiekvieną komponentą aptarsime plačiau.

1) *Kūdikio signalų pastebėjimas, supratimas.* Šis motinos jautrumo komponentas pasižymi tuo, jog motina yra prieinama savo kūdikiui ir supranta net subtiliausius signalus, norus ir nuotaikas. Pati jautriausia motina turi žemiausią jautrumo slenkstį. Aukštesniu slenksčiu pasižyminti motina pastebi ir supranta tik akivaizdžius signalus. Aukščiausiu slenksčiu pasižyminčios motinos atrodo išsiblaškusios ir yra neprieinamos kūdikiui.

2) *Gebėjimas tiksliai interpretuoti kūdikio signalus.* Jei motina sugeba pastebėti net ir nežymius kūdikio signalus, tai ji dažnai teisingai juos ir interpretuoja, neiškreipdama jų prasmės. Tačiau net ir dėmesinga motina gali neteisingai interpretuoti signalus bei juos iškraipyti. Tokios motinos suvokia vaiko poreikius pagal savo pačių norus, nuotaiką ar fantazijas. Pavyzdžiui, jei motina nenori skirti kūdikiui dėmesio, ji interpretuoja kūdikio neramumą ne kaip dėmesio prašymą, bet kaip nuovargį, ir paguldo jį į lovą.

Nemažiau svarbi čia yra ir empatija – gebėjimas jausti dalykus iš kūdikio požiūrio taško. Tam, kad jautriai atsakytų į kūdikio signalus, motina turi būti empatiška kūdikio jausmams, norams. Dėl kūdikių signalų nesupratimo ar empatijos trūkumo, nejautrių motinų atsakas į kūdikio signalus būna nelaiku ar netinkamos kokybės (pvz. motina gali tiesiog pasijuokti iš kūdikio signalų). Dėl to sąveikos su vaiku fragmentiškos ir neužbaigtos (Ainsworth, 1969).

3) *Motinos gebėjimas tinkamai reaguoti į kūdikio signalus.* Motina gali būti supratinga, tiksliai interpretuoti kūdikio signalus, ir vis dėl to ji gali būti nejautri, nes labai svarbus yra motinos reakcijų į kūdikį tinkamumas. Jos turi būti tinkamos tam tikroje situacijoje ir atitikti kūdikio amžių. Motinos sąveikų su kūdikiu kokybė yra geriausias jos jautrumo rodiklis. Pirmaisiais gyvenimo metais pakanka to, kad motina duoda tai, ko kūdikis nori, pavyzdžiui, pamaitina, kai kūdikis rodo, kad nori

valgyti, bet nesiekia žaisti su juo, kai kūdikis yra alkanas. Žaisdama ar bendraudama su kūdikiu, motina ne per daug jį stimuliuoja, tai yra, ne per daug intensyviai, energingai ar ilgai. Ji gali suvokti per didelio kūdikio sujaudinimo signalus, įtampą, ir atitinkamai sumažinti stimuliacijos intensyvumą. Tačiau ji stimuliuoja vaiką ir ne per mažai, kadangi supranta kūdikio nuobodulio signalus, ir atsako į juos. Tai lemia sklandžias ir užbaigtas sąveikas. Pavyzdžiui, jautriai reaguojanti į kūdikio signalus motina laiko kūdikį pakankamai ilgai, kad atsitraukus nuo kūdikio, jis nebesiekia vėl būti paimtas ant rankų. Mažai jautrių motinų elgesiui būdingas fragmentiškumas, neužbaigtumas. Jos gali išbandyti daugelį intervencijų, lyg ieškodamos geriausio sprendimo.

4) *Gebėjimas greitai reaguoti į kūdikio pranešimus/bendravinimą.* Jeigu motinos reakcija yra tinkama, bet uždelsta, tai kūdikis jos nesuvokia kaip susijusios su jo signalu. Pirmaisiais vaiko gyvenimo metais apie motinos jautrumą sprendžiama iš to, kaip greitai ji reaguoja į kūdikio signalus. Jautri motina atreaguoja į kūdikio ištiestas rankas, pasveikinimą, šypseną, alkį.

Apibendrinus, pirmieji du jautraus reagavimo komponentai apima atvirą nuostatą ir tikslią kūdikio signalų interpretaciją, o trečias ir ketvirtas komponentai apima motinos elgesio lygmenį. Remiantis šiais jautraus reagavimo į kūdikio signalus komponentais galima padaryti išvadą, kad jautri motina paprastai yra prieinama kūdikiui ir supranta nežymius, subtilius kūdikio signalus, norus, nuotaikas, visa tai teisingai interpretuoja, yra empatiška, ir reaguoja tinkamai bei greitai, todėl motinos sąveika su kūdikiu yra pilna ir užbaigta (Ainsworth ir kiti, 1974).

Motinos ir kūdikio bendravimo proceso daugialypiškumą atspindi per pastaruosius dešimtmečius atliktų tyrimų, nagrinėjančių motinos jautrumo ir vaiko prieraišumo kokybės ryšį, prieštaravimas, kalbant apie to ryšio stiprumą.

Įvairiais tyrimais nurodoma, jog motinos jautrumas tiesiogiai susijęs su kūdikio prieraišumo saugumu ir stipriausiai numato vaiko prieraišumo saugumą. Kitaip tariant, jautrios motinos dažniau turi saugius kūdikius, nei tos, kurios įvertintos kaip nejautrios (Grossmann, Grossmann ir kiti, 1985; Isabella, 1993; Egeland, Farber, 1984; Isabella, Belsky, 1991; Goldsmith ir Alansky, 1987; van IJzendoorn, 1995; Bakermans-Kranenburg, van IJzendoorn 2004), įvairių autorių duomenimis, koreliacija tarp motinos jautrumo ir kūdikio prieraišumo kinta nuo $r = 0,5$ iki $r = 0,61$. Caldera (2004) rado 0,39 koreliaciją, prieraišumą vertinant Prieraišmo Q-rūšiavimo metodu. 60% kūdikių saugumas sutapo su motinos jautrumu (Shin ir kiti, 2006). Nepakankamai jautrus rūpinimasis yra didelis rizikos veiksnys kūdikiui ir gali labai pakenkti kūdikio – motinos sąveikai. Van den Boom (1994) savo intervenciniu tyrimu nustatė, jog motinos jautraus elgesio padidėjimas susijęs su didesniu vaikų prieraišumo saugumu. Tuo tarpu vaiko atmetimas, atsisakymas jį paimti ant rankų, nepastovus ir nenuspėjamas rūpinimasis, pasižymintis įkyriu kišimusi, skatina nesaugų prieraišumą (Isabella, 1993; Egeland ir Farber, 1984; Levy ir kiti, 1998, Low, 1991). Lohaus su bendraautorais

(2004) gautais duomenimis, motinos jautrumas 12 mėn. reikšmingai susijęs su kūdikio prieraišumu 12 mėn.

Tačiau kiti autoriai randa mažesnes sąsajas tarp motinos jautrumo ir kūdikio prieraišumo. Wolf ir van IJzerdoorn (1997) metaanalitiniame tyrime bei kiti autoriai (Goldsmith ir kiti, 1987; Atkinson ir kiti, 2000) rado vidutinę koreliaciją ($r = 0,24$; $r = 0,32$; $r = 0,27$) tarp motinos jautrumo ir kūdikio prieraišumo. Tomlinson ir kiti (2005), tyrę Afrikoje, rado, jog 57.1% motinų, kurių kūdikiai turėjo nesaugų prieraišumą, buvo įvertintos kaip nejautrios. Belsky (1987) padarė išvadą, jog saugūs kūdikiai patiria nei ypatingai aukšta, nei žema, o daugiau vidutinį sąveikos su motina lygį.

Taigi, nors plačiai pripažįstama motinos jautrumo reikšmė vaiko prieraišumo saugumui, jų tarpusavio ryšio ypatumai dar tiriama. Taipogi, ieškoma veiksnių, įtakančių motinos jautrumą. Tai daryti labai svarbu, nes radus šiuos veiksniai bei jų sąsajas galima parinkti intervencijos būdus. Šio tyrimo tikslas taip pat yra sąsajų tarp motinos jautrumo, jį įtakančių veiksnių paieška bei analizė kūdikio prieraišumo formavimosi kontekste. Tolesniuose skyriuose bus kalbama apie galimus tokius veiksniai bei jų sąsajas.

1.2.3. Kūdikio temperamento sąsajos su motinos jautrumu ir kūdikio prieraišumu

Skirtingos kūdikių asmenybių charakteristikos taip pat gali įtakoti prieraišumo tipą. Yra manoma, kad vaikai suformuoja saugesnius santykius paprasčiausiai dėl to, kad jie yra lengvo temperamento, ir motinoms lengviau jais pasirūpinti (Van den Boom, 1994). Izard (1991) atlikti tyrimai rodo, kad net pirmaisiais kūdikio gyvenimo mėnesiais pagal jo širdies dūžių ritmą galima numatyti jo būsimą prieraišumo saugumą. Todėl šiame skyrelyje aptarsime kūdikio temperamento sąsajas su motinos jautrumu bei kūdikio prieraišumu.

Įvairūs autoriai susiduria su temperamento apibrėžimo problema. Pagal Goldsmith (1987, cit. pg. Kivijarvi, Raiha, 2005), temperamentas yra ne atskiras bruožas, o susijusių bruožų grupė, apibūdinančių individualius emocijų reiškimo skirtumus. Tai tam tikra iš anksto nulemta dispozicija (būdas), kuri nekinta laike ir įvairiose situacijose. Temperamento konstruktas apima įvairias dimensijas: prisitaikymas, reaktyvumas, aktyvumas, dėmesio reguliavimas, socialumas, tačiau pagrindiniai kūdikių temperamento aspektai yra teigiamas bei neigiamas emocionalumas (Kivijarvi, Raiha, 2005). Šiame tyrime suorganizuotos procedūros, taip pat sukeliančios šiuos kūdikio atsakus. Daugelyje darbų tyrinėjamas neigiamo vaiko emocionalumo ryšys su tėvų globos elgesiu bei vaiko prieraišumu (Pauli-Pott, Mertesacker ir kiti, 2000; Mertesacker ir kiti, 2004).

Belsky ir Ravine (1987), Chess ir Thomas (1989, cit.pg. Ghallager, 2002) temperamento ypatumus apjungė į dvi kategorijas – lengvo ir sunkaus. *Lengvo temperamento* kūdikiai dažniausiai yra geros nuotaikos, lengvai prisitaiko prie aplinkos bei rutinos pokyčių, būna vidutiniškai aktyvūs,

geba gerai valdyti emocijas. Kai jie alkani ar patiria distresą, jie paprastai reaguoja švelniai ir sugeba patys surasti būdus nusiraminti (Belsky ir Ravine, 1987; Zolten, Long, 2006). Tuo tarpu *sunkaus temperamento* kūdikiai rodo daugiau neigiamų emocijų, kurias prastai valdo. Šie kūdikiai yra labai aktyvūs, gali atrodyti nerimstantys, yra lengvai blaškomi. „Sunkūs“ kūdikiai stipriai reaguoja į alkį ir kitus nepatogumus, jų rėkimas yra garsus ir intensyvus. Dažnai sunkaus temperamento kūdikius būna labai sunku nuraminti. Jie paprastai jautriai miega, ir reikalauja didelio tėvų dėmesio (Belsky ir Ravine, 1987; Zolten, Long, 2006). Taipogi nustatyta, jog skirtingo temperamento kūdikiai nevienodai reaguoja į aplinkos ypatumus bei globos jais aspektus. Neigiamo emocionalumo, bailūs kūdikiai labiau pažeidžiami tėvų kontrolei bei reagavimui, nei lengvo temperamento vaikai (Belsky, 1997). Sunkus kūdikio temperamentas laikomas rizikos veiksniu kūdikio – motinos santykių formavimuisi bei vaiko elgesio problemų atsiradimui šeimoje ir mokykloje (Ghalllager, 2002; Pauli-Pott, Mertesacker ir kiti, 2000).

Pastaruoju metu daug tyrinėjama, kaip kūdikio temperamentas susijęs motinos jautrumu bei kūdikio prieraišumu. Tačiau tyrimų rezultatai prieštaringi. Juos apibendrinus, galima išskirti 3 sąveikos būdus (Crockenberg; 1987, cit. pg. Pauli-Pott, Mertesacker ir kiti, 2000):

1) *kūdikio temperamentas tiesiogiai įtakoja motinos jautrumą*. Kitaip tariant, sunkus kūdikio temperamentas susijęs su nejautriu motinos reagavimu ir numato nesaugų vaiko prieraišumą. Tai patvirtina įvairūs tyrimai, pavyzdžiui, nustatyta, jog 6 mėnesių kūdikių teigiamas atsakas Vienas prieš kitą su nepažįstamuoju procedūros metu numato saugų kūdikio – motinos prieraišumą 12 mėnesių naudojant Ainsworth Nepažįstamos situacijos metodą (John, ir kiti, 1991, cit. pg. Abelkop, Frick, 2003). Kūdikio neigiamo emocionalumo sumažėjimas sutapdavo su motinos jautrumo padidėjimu (Fisf, Stifter, 1993; Feldman ir kiti, 1997, cit. pg. Mertesacker ir kiti, 2004; Belsky, Fish, 1991, cit. pg. Kivijarvi ir Raiha, 2005; Belsky, 1997). Kai kurie autoriai nurodo, jog sunkus vaiko temperamentas sumažina motinos jautrumo lygį sąveikoje su vaiku Mangelsdorf ir kiti, 1990; Seifer, 1996; Calkins, Fox, 1992, cit. pg. Crockenberg, 2002). Van den Boom (1994) atrado, kad sunkus kūdikio temperamentas susijęs su mažiau jautriu motinos atsaku, ir irzlūs kūdikiai labiau linkę suformuoti nesaugų prieraišumą. Kiti autoriai nustatė, jog sunkus temperamentas neigiamai susijęs su vaiko prieraišumo saugumu ($r = -0.463$) (Marshall, Fox, 2005; Caldera, Hart, 2004).

2) *kūdikio temperamentas veikia motinos jautrumą tik esant kitiems veiksniams*. Tai reiškia, jog aukštas neigiamas vaiko emocionalumas ne visada susijęs su sumažėjusiu motinos jautrumu, o tik tuomet, kai pasireiškia kartu su tam tikrais gyvenimo įvykiais, neigiamu motinos požiūriu ir pan. Nustatyta, jog motinos jautrumas susijęs kūdikio teigiamu emocionalumu, socialiniu elgesiu ir akių kontakto palaikymu (Kivijarvi ir Raiha, 2005). Motinos, kurios vertino savo kūdikius kaip sunkaus temperamento 3 mėn., buvo mažiau jautrios ir labiau pasyvios žaisdamos su jais 9 mėn., nei tos, kurios įvertino savo kūdikius kaip „lengvus“ (Fuertes ir kt, 2006).

3) *kūdikio temperamentas visai nesusijęs su motinos jautrumu*. Kitaip tariant, jei mama yra nepakankamai jautri, o vaiko temperamentas sunkus, jis suformuos nesaugų prierašumą. Tačiau tas pats neįturi motinos elgesys esant lengvam vaiko temperamentui neturės tokio neigiamo poveikio. Meier ir kiti (2003), tyrinėję kūdikio irzlumo poveikį motinų jautrumui, rado, jog kūdikio irzlumas (3 mėn) nesusijęs su motinos jautrumu. Vis dėlto motinų jautrumas koreliuoja su kūdikio prierašumo saugumu ir išlieka stabilus įvairių stebimų situacijų metu. Fish ir Stifter, (1993, cit. pg. Crockenberg, 2002) nerado statistiškai patikimo ryšio tarp kūdikio verkimo rankų sulaikymo procedūros metu ir motinos jautrumo laisvai žaidžiant su vaiku. Shin ir kiti (2006) nustatė, jog sunkus temperamentas nesusijęs su motinos jautrumu ir nenumato kūdikio prierašumo saugumo. Kiti tyrimai taip pat nepatvirtina reikšmingo ryšio tarp kūdikio temperamento ir motinos jautrumo (Goldberg, ir kiti, 1986; Zahr, 1991; Hagecull ir kiti, 1997, cit. pg. Mertesacker ir kiti, 2004; Pauli-Pott, Mertesacker ir kiti, 2000).

Šis įvairių tyrimų prieštaravimas parodo, kad kūdikio temperamento sąsajų su motinos jautrumu bei kūdikio prierašumo stiliumi problema yra opji ir tyrinėtina. Tačiau žinoma, jog kūdikio prierašumo saugumą veikia ne tik motinos bei kūdikio charakteristikos, bet ir aplinkos veiksniai.

1.2.4. Konteksto veiksnių sąsajos su motinos jautrumu ir kūdikio prierašumo stiliumi

Motinos-kūdikio sąveika susideda iš įvairių procesų, turinčių savo dėsningumus. Visgi, šie procesai vyksta plačiame kontekste, kuris apima kultūros, ekonominių sąlygų bei socialinių santykių skirtumus ir kitus veiksnius, kurie susiję su motinos-kūdikio bendravimu. Šių veiksnių poveikis kūdikio prierašumui dažnai būna netiesioginis, tačiau reikšmingas.

Manoma, jog problemos, susijusios su priklausymu žemesnei socioekonominiai klasei, gali paveikti net ir jautrių motinų bendravimą su kūdikiu, o per tai numato nesaugų kūdikio prierašumą. Nustatyta, jog motinos grįžimas į darbą vaidina svarbų vaidmenį kūdikio – motinos prierašumo kokybei (Egeland ir Farber, 1984; Harrison ir Ungerer, 2002). Roggman su kolegomis (1994) atlikti tyrimai parodė, kad kūdikiai, kuriuos dalį dienos prižiūrėjo kiti suaugusieji, dažniau suformuoja nesaugų prierašumo stilių. Tačiau yra ir tiesioginė kontekstų veiksnių įtaka vaiko saugumui, pavyzdžiui, nuolatinis dalyvavimas tėvų konfliktuose (Waters, Cummings, 2000).

Pastaraisiais dešimtmečiais daug tiriama, kaip motinos gaunama socialinė parama bei kasdieniai stresai susiję su kūdikio prierašumu (Atkinson ir kiti, 2000). Motinos gaunama socialinė parama įtakoja, kaip motina suvokia kūdikio priežiūrą, o kartu, kaip sąveikauja su juo (Vaughn ir kiti, 1979; Belsky, 1999). Nesaugų prierašumo stilių turinčios motinos geriau rūpinasi kūdikiu, jei patiria sutuoktinio palaikymą bei paramą (Belsky, 1997). Fizinė, finansinė, informacinė ar emocinė parama, kurią gauna motina iš platesnio socialinio tinklo narių, taip pat svarbi. Aplinkiniai gali

palaikyti motiną perimdami rūpinimosi vaiku atsakomybę, suteikdami patarimų apie vaikų globą arba tiesiog padrašindami (Tomlinson, 2005).

Kai motinos patiria pernelyg daug kasdienių rūpesčių, jų jautrumas sumažėja (Coyl, Roggman, Newland, 2002; Scher, Mayseless, 2000, cit. pg. Kalinauskienė, Čekuolienė ir kiti, spaudoje). Šie kasdieniai rūpesčiai žymiai labiau, nei dideli gyvenimo stresai, paveikia motinos globos vaiku kokybę bei tarpasmeninius santykius (Crnic, Greenberg, 1990; cit.pg. Atkinson, 2005), ir yra susiję su vaiko prieraišumu. Tačiau tyrimų duomenys yra prieštaringi. Kai kurie tyrimai nurodo reikšmingą ryšį tarp motinos patiriamo streso ir vaiko prieraišumo (Manassis ir kiti, 1994, cit.pg. Tarabulsky ir kiti, 1995), kiti tuo tarpu tokio ryšio nerado (Jacobson, Frye, 1991; Phillips, 1990, cit pg. Atkinson ir kiti, 2000; Grossman ir kiti, 1985). Vidutinė metaanalizės tyrimų rodo koreliacija tarp motinos patiriamo streso ir kūdikio prieraišumo rasta $r=0,19$ (Atkinson ir kiti, 2000), jog motinos patiriamo streso bei vaiko prieraišumo saugumo sąsajos dar nėra pakankamai žinomos ir tyrinėtinos.

Kalbant apie demografinių motinos charakteristikų ryšį su vaikų prieraišumo saugumu, egzistuoja prieštaringi duomenys. Friedman (2000) tyrė tiesioginį ir netiesioginį šeimos aplinkos poveikį vaikų prieraišumui. Šeimos aplinka apima tokias demografines charakteristikas kaip pajamos, vedybinė padėtis, vaiko lytis, mamos išsilavinimas bei amžius ir t.t. Nustatyta, kad pagal demografines bei psichologines šeimos charakteristikas galima prognozuoti, kokią rūpinimosi kokybę vaikas patirs. Dažniausiai mergaitės ir berniukai vienodai saugiai prisiriša prie savo motinų. Esant didelei rizikai suformuoti nesaugų prieraišumą, berniukai jį suformuoja dažniau nei mergaitės (van IJzendoorn ir Vereijken, 2004). Mamos amžius vaikui gimus susijęs su mamos jautrumu bei susidomėjimu vaiku. Kuo jaunesnė mama, tuo mažesnis jautrumo laipsnis ir susidomėjimas. Briningen ir kiti (2000, cit.pg. Tarabulsky ir kiti, 2005) teigia, jog kone labiausiai su motinos jautrumu susijęs kontekstinis veiksnys yra motinos išsilavinimas. Kita vertus, Pederson ir Moran (1995) nerado statistiškai patikimų sąsajų tarp mamos amžiaus, išsilavinimo ir vaiko prieraišumo saugumo. Vienas iš šio tyrimo uždavinių bus patikrinti šias sąsajas.

1.3. Motinos ir kūdikio charakteristikų bei aplinkos veiksnių sąveikos svarba kūdikio prieraišumui

Esminė prieraišumo teorijos prielaida yra ta, kad ankstyvasis kūdikio patyrimas yra lemiamas prieraišumo formavimuisi. Dar daugiau, prieraišumas yra perduodamas iš kartos į kartą. Motina perduoda savo vidines reprezentacijas bei prieraišumo stilių kūdikiui. Tačiau pastaruoju metu ginčijamasi, kas yra tas tiltas, jungiantis motinos prieraišumą bei kūdikio prieraišumo stilių. Dažnai didžiausias dėmesys skiriamas motinos jautrumui. Temperamento šalininkai gina savo pozicijas

teigdami, jog kūdikio temperamentas vaidina nemažiau svarbų vaidmenį. Tiriama, kokie konteksto veiksniai, tokie kaip motinos stresas, amžius, išsilavinimas, susiję su prieraišumo formavimusi. Svarbu ne tik tai, kas vaidina pagrindinį vaidmenį, bei kaip visi šie veiksniai tarpusavyje sąveikauja veikdami tiesioginiu ar netiesioginiu būdu.

Ilgus metus buvo manoma, jog motinos jautrumas yra lemiamas veiksnys, susijęs su kūdikio prieraišumu, ir yra pagrindinis būdas, kuriuo motina perduoda savo prieraišumo stilių kūdikiui. Manoma, jog vidinės motinos reprezentacijos įtakoja tai, kaip motina reaguoja į kūdikio signalus, poreikius, elgesį bei emocijas kasdienėje jų sąveikoje. Motinų jautrumas, savo ruožtu, susijęs su kūdikio prieraišumo saugumu (Ainsworth ir kt., 1974; Isabella, 1993; Posada ir kt., 1999; Atkinson, ir kt, 2000; Grossmann ir kt., 1985;; Tarabulsky ir kiti, 2005).

Prielaidą, jog motinos jautrumas yra tiltas, kuriuo motina perduoda savo prieraišumo stilių kūdikiui, patikrinti visai neseniai ėmėsi van IJzendoorn (1995). Autorius nustatė, jog motinos vidinės reprezentacijos su kūdikio prieraišumu koreliuoja $r=0,47$, o su motinos jautrumu $r=0,34$. Savo ruožtu motinos jautrumas su kūdikio prieraišumu koreliuoja $r=0,32$. Paskaičiavus nustatyta, jog tik 23% tiesioginio ryšio tarp motinos prieraišumo stiliaus ir kūdikio prieraišumo galima paaiškinti jautriu motinos reagavimu. Pederson (1998, cit.pg. NICHD, 2006) rado, jog motinos prieraišumo reprezentacijos su kūdikio prieraišumu koreliuoja labiau ($r=0,60$), nei su motinos jautrumu ($r=0,28$), o tai dar labiau sumažina motinos jautrumo vaidmenį.

Tolesnė Wolf ir van IJzendoorn (1997) atlikta metaanalizė parodė, kad normaliomis sąlygomis motinos jautrumas yra svarbi, tačiau ne vienintelė sąlyga vaiko saugaus prieraišumo formavimuisi. Kontekstiniai veiksniai gali įtakoti motinos jautrumo ir kūdikio prieraišumo saugumo ryšį. Van den Boom (1994) nuomone nepakankamai stipraus motinos jautrumo ir vaiko prieraišumo kokybės ryšio nustatymą įvairiuose tyrimuose galėjo lemti faktas, kad šis ryšys reikšmingas tik tam tikromis sąlygomis ar tam tikrų žmonių grupių atžvilgiu. Tokiu būdu keliama mintis, kad tarp vaiko vystymosi ir motinos-kūdikio santykių kokybės egzistuoja netiesioginiai ryšiai. Manoma, kad motinos jautrumas gali būti vertinamas kaip esminė prieraišumo saugumo sąlyga, tačiau tik jei jis pasireiškia stabiliam socialiniame kontekste (Sroufe, 1988; pagal Wolf, van IJzendoorn, 1997). Be to, rasta, kad jautrumas reikšmingai susijęs su kitais motinos globos elgesio aspektais, tad autoriai iškelia hipotezę, jog originali jautrumo sąvoka gali neatspindėti tikro proceso, kurio pagalba formuojasi prieraišumas. Keliama mintis, jog jautrumas prarado savo privilegijuotą priešastinio faktoriaus poziciją, bei pabrėžiama, kad vien jautrumo nagrinėjimą turėtų pakeisti kelių kryptų motiniško elgesio analizė (Wolf, van IJzendoorn, 1997).

Atkinson ir kt, (2005), atsižvelgdami į van Ijzerdoorn metaanalizės ribotumus, vėl pagrindė motinos jautrumo svarbą. Jie nustatė, jog motinos jautrumo lygis palengvina motinos prieraišumo perdavimą kūdikiui. Tose porose, kur motinos prieraišumas sutapo su kūdikio prieraišumu (saugus-

saugus ir nesaugus-nesaugus), motinos jautrumas žymiai skyrėsi, atitinkamai, $r=0,66$ ir $r=0,13$. Tačiau aukštas motinos jautumas neleidžia perduoti nesaugaus prieraišumo stiliaus, kadangi nesaugių motinų – saugių kūdikių porose, motinos jautrumas buvo žymiai didesnis ($r=0,77$), nei nesaugių motinų ir nesaugių kūdikių porose ($r=0,13$). Autoriai padarė išvadą, jog motinos jautrumas gali būti susijęs su kūdikio prieraišumu tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai, sąveikaudamas su kitais veiksniais. Todėl toliau ieškoma, kas dar gali užpildyti tiltą tarp motinos ir vaiko prieraišumo tipų.

Gaunami prieštaringi duomenys tarp pavienių kūdikio ir motinos charakteristikų ir kūdikio prieraišumo skatina galvoti, jog prieraišumo saugumas, kaip ir visi santykiai, atsiranda sąveikaujant tiek vaiko, tiek motinos charakteristikoms bei aplinkos/kontekstiniams veiksniams (Mangelsdorf ir kiti, 1990). Paskutiniaisiais tyrimais įrodyta, jog ne pavieniai rizikos veiksniai, o būtent jų akumuliacija, susijusi su kūdikio prieraišumu, socialiniu bei emociniu vystymusi (Abelkop, 2003; Belsky, 1999;). Nustatyta, jog pavieniui tokie veiksniai, kaip motinos depresija, kūdikio temperamentas, socialinės paramos stoka, nesusiję su motinos jautrumu. Tačiau visų šių veiksnių akumuliacija neigiamai susijusi su motinos jautrumu. Motinos jautrumas žemesnis, jei jos kūdikis yra neigiamo emocionalumo, motina išgyvena depresiją arba žemą socialinę paramą (Mertesacker ir kiti, 2004).

Tyrėjai ginčijasi, kokią įtaka kūdikio prieraišumui ir motinos jautrumui turi vaiko temperamentas. Daugelis tyrėjų sutaria, jog jei kūdikio temperamentas veikia prieraišumą, tai vyksta paveikiant motinos elgesį į kūdikio signalus. Kūdikio irzlumas bus susijęs su mažesniu jautrumu ne visų motinų, o tik tada, kai kartu pasireiškia tam tikri motinų požūriai, charakteriai, ar tam tikros gyvenimo aplinkybės (Crockenberg, 1986; Seifer ir kiti, 1996, cit. pg. Mertesacker ir kiti, 2004). Teigiamos gyvenimo aplinkybės apsaugo motinos – vaiko ryšį ir sušvelnina sunkaus vaiko poveikį kūdikio ir motinos sąveikai. Darnioje šeimoje sunkus kūdikis yra tam tikras iššūkis, tuo tarpu išbalansuotoje – rizikos veiksnys. Nors nerasta tiesioginio ryšio nei tarp motinos depresyvumo, nei sunkaus kūdikio temperamento su motinos jautrumu, šių dviejų veiksnių sąveika reikšmingai susijusi su motinos gebėjimu jautriai reaguoti (Pauli-Pott, Mertesacker ir kiti, 2000). Thompson (1999) rado du veiksnius, kurie susiję su vaiko prieraišumo saugumu – tai kūdikio temperamentas ir motinos jautrumas. Kitaip tariant, sunkesni vaikai buvo mažiau saugesni, o nejautrios motinos turėjo mažiau saugius vaikus. Crockenberg (2002) įrodė, jog kūdikio sunkus temperamentas susijęs su nesaugiu vaiko prieraišumu, tačiau tik tada, jei motina patiria mažai socialinės paramos. Kiti teigia, jog vaiko temperamentas gali įtakoti tam tikrus motinos elgesio ypatumus, tačiau ne prieraišumą. Vaiko ir motinos sąveika pakeičia temperamento struktūros variacijas taip, jog jis turi labai mažą, ar neturi jokios įtakos prieraišumo saugumui (Sroufe, 1976). Mangelsdorf ir kiti (1990) nustatė, jog kūdikio saugumas gali būti prognozuojamas tik remiantis motinos asmenybės ir kūdikio temperamento sąveika, nes pavieniui jie nesusiję su kūdikio prieraišumu. Tai, ar sunkus vaiko

temperamentas įtakos motinos jautrumą priklauso ir nuo kūdikio prieraišumo tipo (Mills-Koonce, Propper ir kiti, 2007).

Netiesiogiai veikdami tam tikri aplinkos veiksniai taip pat susiję su motinos prieraišumo perdavimu kūdikiui. Tarabulsky, Bernier ir kitų tyrime (2005) šalia motinos jautrumo, kaip tilto tarp vidinių reprezentacijų ($r = 0,37$) ir kūdikio prieraišumo ($r=0,40$), rastas kitas svarbus veiksnys – motinos išsilavinimas, kuris koreliuoja tiek su kūdikio saugumu, tiek su motinos vidinėmis reprezentacijomis. Taip pat nustatytas tiesioginis ryšys tarp motinos gaunamos socialinės paramos, motinos depresijos ir kūdikio saugumo.

Nerasta, kad ekonominė rizika tiesiogiai susijusi su kūdikio prieraišumu, tačiau emocinė rizika susijusi su prieraišumo saugumu nepriklausomai nuo motinos jautrumo (Raikes, Thompson, 2005). Motinos psichologinė būseną bei socialinė aplinka (konfliktai namuose, santuokos laimingumas, motinos depresija) gali paveikti kūdikio – motinos sąveiką (Donovan ir kiti, 1998). Kiti autoriai (Belsky, 1999) teigia, jog kūdikiai iš žemesnių pajamų šeimų linkę suformuoti nesaugų prieraišumą, nes motinos patiria stresą bei depresiją, o tai paveikia motinos jautrumą ir veda į nesaugaus prieraišumo susiformavimą (Reikes, Thompson, 2005). Feldman ir bendraautoriai (2004) nustatė, kad motinos patiriamas stresas yra rizikos veiksnys, sumažinantis jos jautrumą, ir numatantis neigiamas pasekmes vaiko vystymuisi. Kita vertus, socialinė parama sušvelnina stresų poveikį motinos jautrumui (Harrison ir Ungerer, 2002; Pauli-Pott, Mertesacker ir kiti, 2000). Motinos, negaunančios pakankamai socialinės paramos, linkusios turėti nesaugius kūdikius, tačiau tik jei tie kūdikiai buvo sunkaus temperamento (Crockenberg, 2002; Levendovsky ir kiti, 2004).

Apibendrinant, visos šios idėjos nepaneigia jautrumo svarbos prieraišumo formavimuisi, o tik išryškina tolesnių tyrimų būtinumą. Dėl prieštaraujančių tyrimų vertinga atkreipti dėmesį ne tik į tiesioginius būdus, kuriais motina perduoda savo prieraišumo stilių kūdikiui, bet ir netiesioginius, konteksto veiksnius, kurie gali būti susiję tiek su motinos jautrumu, tiek su kūdikio prieraišumu. Todėl dažniausiai remiamasi akumuliacinių veiksnių modeliu.

1.4. Tyrimo tikslai ir uždaviniai

Šiame darbe nagrinėsime, kokie veiksniai svarbūs kūdikio prieraišumo formavimuisi. Remdamiesi akumuliacinių veiksnių modeliu žiūrėsime, kaip skirtingi veiksniai susiję su motinos prieraišumo stiliaus perdavimu kūdikiui, kokį vaidmenį vaidina motinos jautrumas, kūdikio temperamentas bei aplinkos/konteksto veiksniai, būtent, motinos patiriamas stresas, amžius bei išsilavinimas. Daugelis autorių nurodo (Bowlby, 1969; Ainsworth, 1969; Vaughn ir Waters, 1990), kad prieraišumas formuojasi per pirmuosius kūdikio metus, todėl šiame tyrime prieraišumas buvo matuojamas, kai kūdikiams sukako 12 mėnesių. Kadangi motinos jautrumas yra stabilus per

pirmuosius kūdikio gyvenimo metus (Feldman ir kiti, 2004, Mertesacker, 2005), jis bei patiriamas stresas matuojami 12 mėnesių, kadangi svarbu žinoti, kokie kasdieniai rūpesčiai ir kaip dažnai veiksė mama ir jos jautrumą būtent kūdikio prierašumo formavimosi metu. Kūdikio temperamentas, matuotas 6 mėnesių, kai kūdikis jau pakankamai laiko būdrauja ir reaguoja į socialinius stimulus, tokius kaip nepažįstamojo veidas.

Tyrimo tikslas:

Analizuoti sąsajas tarp kūdikio temperamento, prierašumo saugumo ir motinos jautrumo, prierašumo stiliaus bei patiriamo streso.

Tyrimo uždaviniai:

1. Analizuoti sąsajas tarp kūdikių ir motinos prierašumo saugumo
2. Analizuoti sąsajas tarp kūdikių prierašumo saugumo ir motinų jautrumo
3. Analizuoti sąsajas tarp kūdikių prierašumo saugumo ir kūdikių temperamento
4. Analizuoti sąsajas tarp kūdikių prierašumo ir konteksto veiksnių: motinos patiriamo streso, amžiaus bei išsilavinimo.
5. Analizuoti sąsajas tarp motinų jautrumo ir motinų prierašumo stiliaus.
6. Analizuoti sąsajas tarp motinų jautrumo ir kūdikių temperamento.
7. Analizuoti sąsajas tarp motinų jautrumo ir konteksto veiksnių: motinos patiriamo streso, amžiaus bei išsilavinimo.

Hipotezės:

1. Kūdikių prierašumo saugumas susijęs su motinų prierašumo saugumu.
2. Kūdikių prierašumas susijęs su kūdikių temperamentu, motinos jautrumu bei patiriamu stresu: saugūs kūdikiai linkę būti lengvo temperamento, turėti, jautrias bei mažiau streso patiriančias motinas.
3. Motinos jautrumas susijęs kūdikių temperamentu, motinos prierašumo stiliumi bei patiriamu stresu: nejautrios motinos linkusios turėti nesaugų prierašumo stilių, sunkaus temperamento kūdikius bei patirti daugiau streso.

TYRIMO METODIKA

2.1. Tiriamieji

Šis tyrimas yra nepriklausoma longitudinalinio tyrimo dalis, kurį jau kelerius metus atlieka doktorantė Lina Kalinauskienė kartu su šio tyrimo autore bei kitais kolegomis. Derėtų trumpai pristatyti tyrimo dalyvių atrankos procesą. Tiriamosios atrenkamos gimdymo namuose prašant užpildyti anketą bei pasirašyti sutikimą dalyvauti tyrime. Dalyvauti buvo kviečiamos pirmagimio susilaukusios motinos, kurių kūdikiai gimę 37-41 nėštumo savaitę; gimus, kūdikiams nereikėjo intensyvios terapinės priežiūros. Kai kūdikiui sukanka 6 mėnesiai, matuojamas jo temperamentas bei motinos jautrumas. Pagal jautrumą motinos atrenkamos į eksperimentinę ir 2 kontrolines grupes: jautrių ir nejautrių mamų. Nejautrių jautrių motinų eksperimentinėje grupėje atliekama intervencija. Po intervencijos, kai vaikui sukanka 12 mėnesių, pakartotinai matuojamas tiek kontrolinių, tiek eksperimentinių grupių motinų jautrumas bei kūdikio prierašumas. Siekiant užtikrinti objektyvumą, vertinantis kūdikių prierašumą bei jautrumą tyrėjas nežino, kurios motinos dalyvavo intervencinėje programoje.

Šiame tyrime dalyvavo motinos tik iš kontrolinių grupių, kadangi motinų jautrumo intervencija galėjo turėti įtakos rezultatams. Tyrimo autorė vertino kūdikių prierašumą, mamų jautrumą bei mamų prierašumo stilių, rinko demografinius bei motinų kasdinių rūpesčių duomenis. Kūdikių temperamentą vertino ir duomenis pateikė doktorantė Lina Kalinauskienė.

Tyrime dalyvavo 32 kūdikių ir jų motinų poros, 15 mergaičių ir 17 berniukų. 21 motina buvo iš kontrolinės nejautrių mamų grupės. Vaikų amžiaus vidurkis tyrimo metu yra 12 mėnesių 2 savaitės (jauniausias 12 mėn. 2 dienų; vyriausias 12 mėn. 24 dienų). Motinų amžiaus vidurkis 26,6 ($SD = 3,05$) metų, jauniausia 20, vyriausia – 32 metų. Motinų išsilavinimo (pradinė mokykla + vidurinė mokykla + universitetas) vidurkis 16,4 ($SD = 2,46$) metų, mažiausiai – 11 metų, daugiausiai – 22 metai. 46,9% motinų turėjo universitetinį išsilavinimą. Visos tyrimo dalyvės ištekėjusios, gyvena kartu su kūdikio tėvais.

2.2. Tyrimo metodai

2.2.1. Prierašumo Q-rūšiavimo metodas

Kūdikių prierašumo įvertinimui naudota Prierašumo Q-rūšiavimo metodika (Attachment Q-sort, Waters, 1987). Ši metodika skirta įvertinti kūdikio prierašumą natūralioje (namų) aplinkoje. Prierašumo Q-rūšiavimo metodika remiasi *stebėjimu* natūraliomis sąlygomis. Motina raginama

užsiimti savo kasdieniniais reikalais bei nekreipti dėmesio į stebėtoją. Stebėtojas taip pat stengiasi išlikti nuošalėje ir nesikišti į kūdikio bei motinos sąveiką. Stebėjimas trunka 3 valandas. Stebimi tokie kūdikio ir motinos sąveikos aspektai, kaip vaiko aktyvumas, reakcija į motinos išėjimą bei motinos prašymus, fiziniai kontaktai, nuraminimo situacijos, vaiko žaidimas, vaiko elgesys su nepažįstamuoju, motinos sekimas žvilgsniu ir sekiojimas, ir kt.

Dirbti su šia metodika mokytasi, analizuojant filmuotą 3 atvejų medžiagą (po 3 val.) ir vieną kartą stebint apsilankius pas tiriamąją kartu su apmokymų vadove. Apmokymus vedė psichologijos doktorantė Lina Kalinauskienė, su metodika dirbti išmokusi Leiden universitete (Olandija). Apmokymams pasibaigus, suderinamumas tarp šio darbo autorės ir dviejų patyrusių stebėtojų buvo 0,78. Keblūs rūšiavimo atvejai buvo sprendžiami atsižvelgiant į metodikos autoriaus Waters (1987) patarimus bei stebimų situacijų platesnius aprašymus (plačiau žiūrėti 1 priede).

Kūdikio elgsena vertinama panaudojant Prieraišumo Q-rūšiavimo metodikos teiginius. Prieraišumo Q-rūšiavimo metodika susideda iš 90 teiginių, apibūdinančių 12 – 48 mėnesių amžiaus vaikų elgesį bendraujant su pagrindiniais globėjais. Metodikos teiginiai paskirstomi į tam tikras kategorijas. Stebėtoja surūšiuodavo korteles į 9 grupes, kur pirmoje grupėje aprašytas elgesys buvo mažiausiai tinkantis vaikui, o devintoje – labiausiai būdingas. Įrodyta, kad AQS metodika yra patikimas ir validus būdas kūdikių prieraišumo saugumui tirti (Wolf, van IJzerdoorn, 1997).

2.2.2. Motinos jautrumo skalė

Tyrimė naudojama Mary D. S. Ainsworth sukurta Motinos jautrumo skalė (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974). Tai stebėjimu paremta metodika, kurios pagalba vertinama, kaip motina geba pastebėti, suprasti ir tinkamai bei greitai reaguoti į kūdikio signalus. Vertinimas atliekamas, stebint nufilmuotą 14 minučių trukmės motinos-kūdikio laisvą žaidimą namuose, kai kūdikiams buvo 12 mėn. Motinoms buvo duodamas 8 žaislų rinkinys bei prašoma pažaisti su savo mažyliu 7 minutes taip, kaip jos tai įprastai daro. Per kitas 7 minutes motinų buvo prašoma pažaisti su mažyliu be jokių žaislų. Įvertinus motinų jautrumo kūdikio signalams balus, taip pat buvo paskaičiuotas vertintojų (doktorantės L. Kalinauskienės ir šio darbo autorės) įvertinimų patikimumas. Gautas patikimumo kriterijus (α)0,86.

Dirbti su šia metodika mokytasi, analizuojant filmuotą 17 atvejų medžiagą. Apmokymus vedė psichologijos doktorantė Lina Kalinauskienė, su metodika dirbti išmokusi Leiden universitete (Olandija). Apmokymams pasibaigus, buvo apskaičiuojamas vertintojų (doktorantės L. Kalinauskienės ir šio darbo autorės) įvertinimų patikimumas. Gautas patikimumo kriterijus (α)0,78. Platesnį metodikos aprašymą žiūrėkite 2 priede.

2.2.3. Kūdikio temperamento vertinimas

Kūdikių temperamentas buvo vertinamas, kai kūdikiams buvo 6 mėn. Kūdikis ir motina buvo stebimi trijose situacijose, skirtose sužadinti kūdikio teigiamoms ir neigiamoms emocijoms: kūdikiui su nepažįstamuoju sėdint vienas prieš kitą, žaidžiant slėpynių su motina, ir motinai suvaržant kūdikio rankas. Kūdikio emocijos bei veido išraiškos buvo vertinamos iš filmuotos medžiagos naudojant intervalinę (vienos sekundės) strategiją. Buvo vertinama teigiamo (šypsėnos, juoko), ir neigiamo (susierzinimo, verkimo) emocinio reagavimo trukmė visų trijų situacijų metu:

1. *Vienas prieš kitą su nepažįstamuoju procedūros* (Face to face procedure) metu nepažįstamas suaugęs žmogus atsisėdavo prieš sėdintį kūdikį (maždaug 30 cm atstumu) ir žiūrėdavo jam į veidą 60 sekundžių neutralia veido išraiška. Kūdikio motina būdavo kambaryje, bet procedūroje nedalyvavo. Vyresni nei dviejų mėnesių kūdikiai jaučia daugiau distreso žiūrėdami į nepažįstamojo veidą nei į motinos (Tronick, 2003). Kadangi šia procedūra siekiama įvertinti vaiko neigiamas reakcijas, šiame tyrime pasirinkta, jog nepažįstamasis, o ne motina dalyvaus procedūroje.

2. *Slėpynės*. Ši situacija naudota sukelti teigiamą atsaką (šypsojimasi, juoką) (Sroufe, Waters, 1976). Motinų buvo prašoma pažaisti su vaiku slėpynes maždaug 90 s. taip, kaip paprastai žaistų. Jos buvo raginamos atkreipti kūdikio dėmesį įvairiais garsais, kviečiant vardu, šypsantis.

3. *Rankų sulaikymo procedūra*. Ši situacija skirta sukelti neigiamą atsaką arba pyktį. (Shifter, Fox, 1990). Motinos buvo prašoma atsisėsti priešais kūdikį ir sulaikyti kūdikio rankutes prispaudžiant prie šonų apie 30 sekundžių. Per šį laiką motinos buvo prašoma išlaikyti neutralią veido išraišką ir nebendrauti su kūdikiu.

Peržiūrint vaizdo įrašus, kas sekundę buvo vertintos kūdikio emocinės išraiškos. Visose trijose procedūrose buvo matuojama *teigiamų emocijų* (šypsojimosi, juoko) ir *neigiamų* (zirzimo, verkimo) trukmė. Kūdikių teigiamų ir neigiamų emocijų trukmę įvertino dvi vertintojos. Vertinant teigiamas emocijas, kappa patikimumas lygus 0,74, neigiamas emocijas – 0,93.

2.2.4. Prieraišumo stiliaus klausimynas

Motinų prierašumo stiliui įvertinti naudotas Prieraišumo stiliaus klausimynas (Attachment Style Questionnaire; Feeney, Noller, Hanrahan, 1994). Jis leidžia įvertinti suaugusių žmonių santykių su kitais stilių. Klausimyną sudaro 40 teiginių, apibūdinančių 5 skales: Pasitikėjimo (Confidence) skalės aukšti balai būdingi saugų prierašumo stilių turintiems individams. Šia skale vertinama žmogaus nuostata savęs ir kitų atžvilgiu. Diskomforto (Discomfort) skalės aukšti balai būdingi nesaugų vengiantį prierašumo tipą turintiems asmenims. Šia skale įvertinama bendra nuostata kitų atžvilgiu. Pritarimo poreikio (Need for Approval) skalės teiginiai apibūdina individo norą gauti

priėmimą ir patvirtinimą iš kitų žmonių. Aukšti šios skalės balai būdingi nesaugų nerimastingą/ambivalentišką prierašumo stilių turintiems suaugusiems. Santykių kaip antraeilį dalykų (Relationships as Secondary) skale matuojamas žmonių polinkis akcentuoti pasiekimus ir nepriklausomybę bei nuvertinti artimų santykių svarbą. Aukšti šios skalės balai būdingi vengiantį prierašumo stilių turintiems individams. Pernelyg didelio susirūpinimo santykiais (Preoccupation with relationships) skalės aukšti balai būdingi turintiems nesaugų ambivalentišką prierašumo stilių. Tokie žmonės siekia suartėti su kitais, kad galėtų patenkinti priklausomybės poreikį.

Tiriamasis (motina), turi įvertinti kiekvieną iš teiginių (žr. 3 priedą) 6 balų skalėje nuo to, su kuriuo visiškai nesutinka iki to, su kuriuo visiškai sutinka. Autoriai pagrindžia klausimyno patikimumą bei validumą, tačiau šis instrumentas dar nėra adaptuotas Lietuvoje. Kadangi neturime kito suaugusiųjų prierašumo tyrimo metodo, Prierašumo stiliaus klausimyno autoriams leidus jį naudoti šiame tyrime.

2.2.5. Kasdienių rūpesčių klausimynas

Kasdienių rūpesčių klausimyno (*Daily Hassles*) autoriai yra K.Crnic ir M.Greenberg (1990). Ši metodika skirta įvertinti mamų patiriamą stresą, ją motinos pildė, kai kūdikiams buvo 12 mėn.

Klausimyną dvi dalys. Pirmoje dalyje minimi su vaiko priežiūra susiję rūpesčiai (20 teiginių). Aprašomi kasdieniai įvykiai šeimoje, pvz., sunkumai laiku paruošti vaiką išvykai ir t.t.. Antroje dalyje išvardinti kiti, ne su vaiko priežiūra ir šeima susiję rūpesčiai (25 teiginiai): eismo problemos, sunkumai apsiperkant ir pan. Klausimyne išskiriamos yra dvi skalės – dažnio ir stresiškumo. Klausimynas padėjo įvertinti, kaip dažnai motina patiria tam tikrus kasdienes rūpesčius ir kiek streso jie jai sukelia. Plačiau žiūrėti 4 priede.

Klausimyne fiksuojami pastaruosiu metu – maždaug poros savaitių bėgyje – patirti įvykiai. Vertindamas kiekvieną rūpestį respondentas turi nurodyti jo pasirodymo dažnį ir jo sukeliama stresą; jie vertinami penkių balų skalėje nuo 1 iki 5. Dažnio įvertinimai: 1 – nepatyriau, 2 – retai, 3 – kartais, 4 – dažnai, 5 – pastoviai. Streso įvertinimai: 1 – nė kiek, 2 – nedaug, 3 – šiek tiek, 4 – nemažai, daug, 5 – labai stipriai. Buvo nustatyti bendri kasdienių stresą sukeliančių įvykių dažnumo ir intensyvumo įverčiai. Kūdikių 12 mėnesių amžiuje kasdienių rūpesčių dažnumo skalės patikimumas siekė 0,85, kasdienių rūpesčių intensyvumo – 0,89.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimo eigą galima suskirstyti į du etapus.

I etapas. Kūdikio temperamento matavimas, pagal aukščiau aprašytą procedūrą, kai kūdikiui yra 6 mėnesiai. Šiame etape kūdikio temperamentą vertino dvi apmokytos tyrėjos, doktorantė Lina Kalinauskienė, ir apmokyta studentė Vilma Žukauskienė.

II etapas. Motinos jautrumo ir kūdikio prieraišumo matavimas, kai kūdikiui sukanka 12 mėnesių. Šią dalį atliko šio darbo autorė. Ji susideda iš tokių dalių:

1) Tyrėjas prisistato, trumpai papasakoja apie susitikimo planą.

2) Motinų jautrumui įvertinti filmuojamos tokios situacijos: kūdikis žaidžia su žaislu, kurį duoda tyrėjas (trukmė: 3 min.); mama žaidžia su kūdikiu, pasinaudodama žaisliukais, kuriuos duoda tyrėjas (trukmė: 8min.); mama žaidžia su kūdikiu be žaisliukų (trukmė: 8min.). Kūdikis filmuojamas ir tuomet, kai verkia, filmuojama, kaip mama jį ramina.

3) Kūdikio mamai pasakoma, kad dabar tyrėjas stebės kūdikį maždaug 3 valandas. Ji gali veikti tai, ką veikia įprastai tokiu laiku: atlikti namų ruošos darbus ir pan. Tyrėjas perspėja, kad stebėjimo metu jis nebendraus nei su motina, nei su kūdikiu, o tik stebės ir kai ką užsirašinės.

4) Maždaug po 2 val. 20 min. tyrėjas paprašo mamos užpildyti 5 klausimynus, tarp kurių yra Prieraišumo stiliaus klausimynas bei Kasdienių rūpesčių skalė (likusieji klausimynai skirti surinkti kitus longitudinaliam tyrimui reikalingus duomenis bei demografines motinų charakteristikas). Tuo metu, kai mama pildo klausimynus, stebėjimas tęsiasi.

Svarbu, kad tyrėjas turėtų galimybę visas 3 valandas stebėti budrios būsenos kūdikį. Taip pat būtinai turi būti stebima, kaip kūdikis elgiasi, kai motina užimta (pildo klausimynus). Paliekamas vienas klausimynas kūdikio tėvui. Susitariama dėl tyrimo metu nufilmuotos vaizdo medžiagos perdavimo tėvams, jeigu jie to pageidauja.

2.4. Duomenų tvarkymas

Išrūšiuotos Prieraišumo Q-rūšiavimo metodikos kortelės įvertinamos devynių balų skalėje. Vaiko prieraišumo saugumo koeficientas buvo nusakomas kaip koreliacijos koeficientas tarp vaiko įvertinimo ir standartinio kriterijaus, atspindinčio saugaus kūdikio prototipą. Standartinį kriterijų nustatė ekspertai, rengdami metodiką (Waters, 1995). Vaiko saugumo koeficientas gali svyruoti nuo +1,00 (idealiai saugus vaikas) iki -1,00 (labiausiai nesaugus vaikas). Vaikas priskiriamas saugaus prieraišumo kategorijai tuomet, kai gaunama statistiškai reikšminga koreliacija nemažesnė nei 0,3 (Waters, 1995, Wolf, van Ijzendoorn, 1997).

Motinų jautrumas vertinamas ekspertų pagalba – po stebėjimo dviejose bendravimo su kūdikiu situacijose, kiekvienai motinai priskiriami du skaičiai, atitinkantys jos jautrumo įvertinimą pagal

Motinos jautrumo skalę (žr. 2 priedą). Vertinama, skiriant balus nuo vieno iki devynių, balams kintant kas 0,25 balo. Bendras motinos jautrumo įvertinimas – šių dviejų įvertinimų vidurkis. Motinų jautrumą nepriklausomai viena nuo kitos vertino dvi stebėtojos, kurių vertinimo patikimumo koeficientas (α)0,86. Motinos, kurių jautrumas, remiantis Ainsworth skale, įvertintas mažiau nei 5 balais, buvo priskirtos „nejautrių“ kategorijai, o 5 balais ir daugiau – „jautrių“ kategorijai.

Prieraišumo stiliaus klausimyno duomenys apdorojami atsižvelgiant į pasitikėjimo skalės balus (Feeney, Noller, Hanrahan, 1994). Visų pirma, suskaičiuojamas kiekvienos skalės surinktų balų vidurkis. Saugų prierašumo stilių turintis asmuo Pasitikėjimo skalėje surenka aukštesnius balus, nei kitose skalėse. Motinos suskirstomos į dvi (saugių ir nesaugių) grupes naudojant klasterinę analizę (Vordo metodą ir Euklido kvadratų atstumą).

Kūdikio temperamentas įvertinamas kiekvienos procedūros metu skaičiuojant teigiamų bei neigiamų kūdikio atsakų laikus (sekundėmis), kuris susumuojamas. Paskaičiuojamas kūdikio temperamento balų vidurkis. Tuomet kūdikiai buvo padalinti į dvi grupes 1) tie, kurie išreiškė daugiau neigiamų emocijų nei vidurkis; 2) tie, kurie išreiškė mažiau streso nei vidurkis; taip kūdikiai buvo suskirstyti į dvi kategorijas, atitinkamai – 1) sunkaus ir 2) lengvo. Taip pat atskirai paskaičiuojamos Pearson koreliacijos tarp teigiamo bei neigiamo emocionalumo įverčių ir motinų jautrumo balų bei kūdikio prierašumo koeficientų.

Apdorojant Kasdienių rūpesčių klausimyno duomenis, skaičiuojami dažnio ir streso įvertinimų vidurkiai. Taip gaunama informacija apie tai, kokius rūpesčius patiria motina: kuo dažnio skalių vidurkiai didesni, tuo daugiau rūpesčių ji patiria, o kuo didesni streso skalių vidurkiai, tuo labiau apsunkina, tuo daugiau streso tie rūpesčiai sukelia. Dažnio skalės nėra tokios svarbios kaip streso, tačiau jos padeda įvertinti jaučiamo streso adekvatumą – t.y. vertinamas santykis tarp tam tikro rūpesčio patyrimo dažnio ir jo sukeliama streso.

Analizuojant kūdikio prierašumo saugumo sąsajas su motinų prierašumo stiliumi, motinų jautrumu, kūdikio temperamentu naudotos taikant Pearson koreliaciją, ANOVA bei χ^2 kriterijus kategoriniams kintamiesiems. Kūdikio prierašumo saugumo ir motinos jautrumo sąsajos su konteksto veiksniais analizuojamos skaičiuojant Pearson koreliaciją bei ANOVA. Norėdami nustatyti, kaip kūdikio prierašumą įtakoja nepriklausomi kintamieji (motinos jautrumas, vaiko temperamentas, motinos stresas, amžius bei išsilavinimas), taikėme daugialypę regresinę analizę intervaliniams kintamiesiems.

REZULTATAI

Gauti tyrimo duomenys pateikti lentelėse bei paveikslėliuose. Rezultatai bus aptariami trimis etapais: visų pirma, aptarsime motinos ir kūdikio prierašumo saugumo sąsajas, toliau analizuosime, kokie veiksniai susiję su kūdikių prierašumu, galiausiai aptarsim su motinos jautrumu susijusius veiksnius. Kadangi tiriamųjų skaičius nedidelis, rezultatai bus pateikiami tiek skaitine, tiek procentine išraiška.

3.1. Motinos ir kūdikio prierašumo saugumo sąsajos

Motinių prierašumas buvo tiriamas naudojant Prierašumo stiliaus klausimyną (Feeney, Noller, Hanrahan, 1994). Klausimyno Pasitikėjimo skalės balai nurodo prierašumo stiliaus saugumą. Kūdikių prierašumo santykių saugumas buvo nustatytas naudojant Prierašumo Q-rūšiavimo metodiką (Waters, 1987), nustatant prierašumo saugumo koeficientą (žr.27 psl.). Kuo jis didesnis, tuo didesnis kūdikio prierašumo saugumas. Gauta, jog motinos prierašumo saugumas (Pasitikėjimo skalė) statistiškai reikšmingai koreliuoja su kūdikio prierašumo saugumu (prierašumo koeficientas), $r = 0,352$ ($p=0,048$).

Norint suprasti, kiek kūdikių prierašumo saugumas sutampa su motinių prierašumo saugumu, kūdikio ir motinos prierašumo saugumo sąsajos analizuojamos naudojant χ^2 kriterijų kategoriniams kintamiesiems. Tam kūdikių prierašumas taip pat buvo suskirstytas į dvi grupes. Atsižvelgiant į tai, ar gautas statistiškai reikšmingas prierašumo saugumo koeficientas didesnis nei 0,3 (Waters, 1987), buvo sudarytos saugių ir nesaugių kūdikių grupės. Klasterinės analizės pagalba (naudojant Vordo metodą ir Euklido kvadratų atstumą), motinos buvo suskirstytos į dvi grupes: saugias ir nesaugias. Saugiu prierašumo stilius laikomas tada, kai Pasitikėjimo skalėje surenkamas balų vidurkis didesnis nei kitose skalėse, nurodančiose nesaugų prierašumo stilių (žr. 28 psl.).

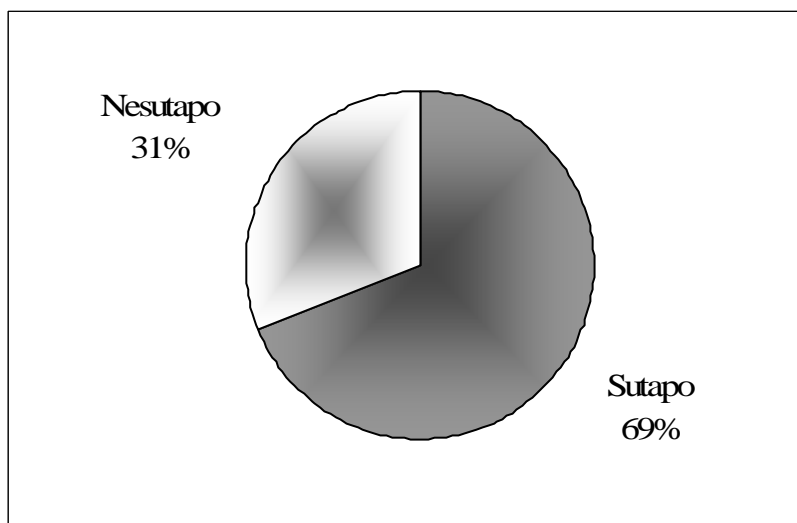
Gauta, jog 46,9% ($N = 15$) kūdikių turėjo saugų prierašumą, o 53,1% ($N = 17$) nesaugų. Tuo tarpu 59,4% ($N=19$) motinų buvo įvertintos turinčios saugų prierašumo stilių. Toliau lentelėje pateikiamos kūdikių ir motinos prierašumo saugumo sąsajos.

1-oje lentelėje matyti, jog gautos 4 motinų ir kūdikių prierašumo saugumo sąsajų grupės: 1) saugi mama – saugus kūdikis, 2) saugi mama – nesaugus kūdikis, 3) nesaugi mama – saugus kūdikis, 4) nesaugi mama – nesaugus kūdikis. Iš lentelės matyti, jog saugus motinų prierašumas sutampa su saugiu kūdikių prierašumu 37% ($N=12$), o saugi mama – nesaugus kūdikis porų yra 21,9% ($N=7$). 9,4% ($N=3$) nesaugių motinų turėjo saugus kūdikius, o nesaugus motinos prierašumas sutapo su nesaugiu kūdikio prierašumu 53,1% ($N=17$).

1 lentelė. Kūdikių prierašumo saugumo sąsajos su motinų prierašumo saugumu

Motinų prierašumas \ Kūdikių prierašumas	Saugus	Nesaugus	Viso
Saugi	12 37,5%	7 21,9%	19 59,4%
Nesaugi	3 9,4%	10 31,3%	13 40,6%
Viso	15 46,9%	17 53,1%	32 100%

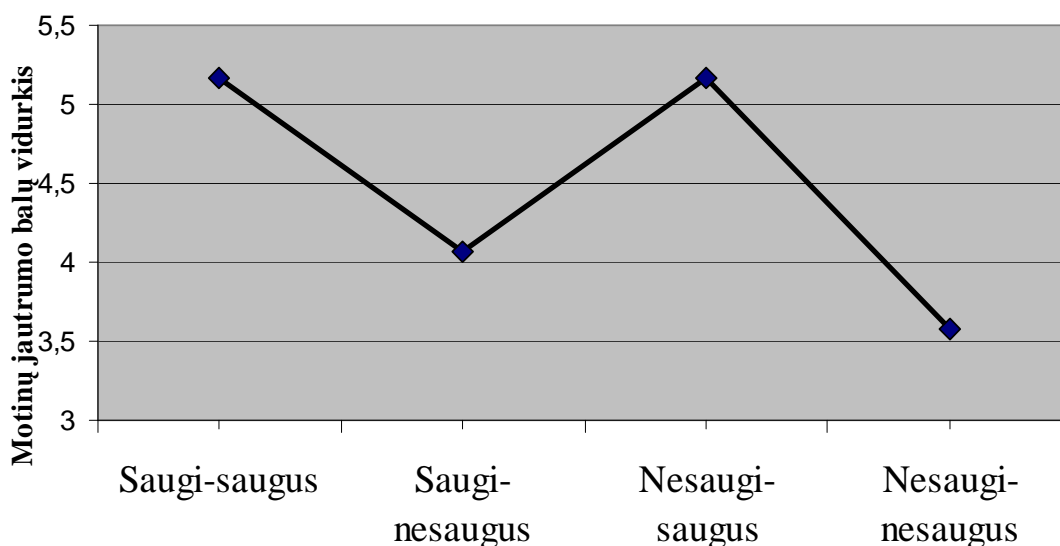
1-ame paveikslėlyje matyti, kad iš viso kūdikio prierašumo saugumas sutapo su motinos prierašumo saugumu (saugi mama – saugus kūdikis, nesaugi mama – nesaugus kūdikis) 69% (N = 22) atvejų, ir 31% (N = 10) atvejų vaiko ir motinos prierašumo saugumas skiriasi. Rastas sutapimas tarp motinos ir kūdikio prierašumo saugumo yra statistiškai reikšmingas ($\chi^2 = 4,5$, $p = 0,034 < 0,05$).

1 pav. Kūdikių ir motinų prierašumo saugumo sutapimas tirtoje imtyje

Kadangi mus domina, kokie veiksniai susiję su motinos prierašumo perdavimu kūdikiui, toliau nagrinėsime, kaip skiriasi motinų jautrumo, kūdikio temperamento bei motinos patiriamo streso rodikliai visose keturiuose kūdikio ir motinos prierašumo saugumo sąsajų grupėse (saugi mama – saugus kūdikis, saugi mama – nesaugus kūdikis, nesaugi mama – saugus kūdikis, nesaugi mama – nesaugus kūdikis). Kadangi tiriamųjų skaičius šiose grupėse pakankamai mažas, kad būtų gauti statistiškai patikimi skirtumai, daugiau kalbėsime apie matomas tendencijas.

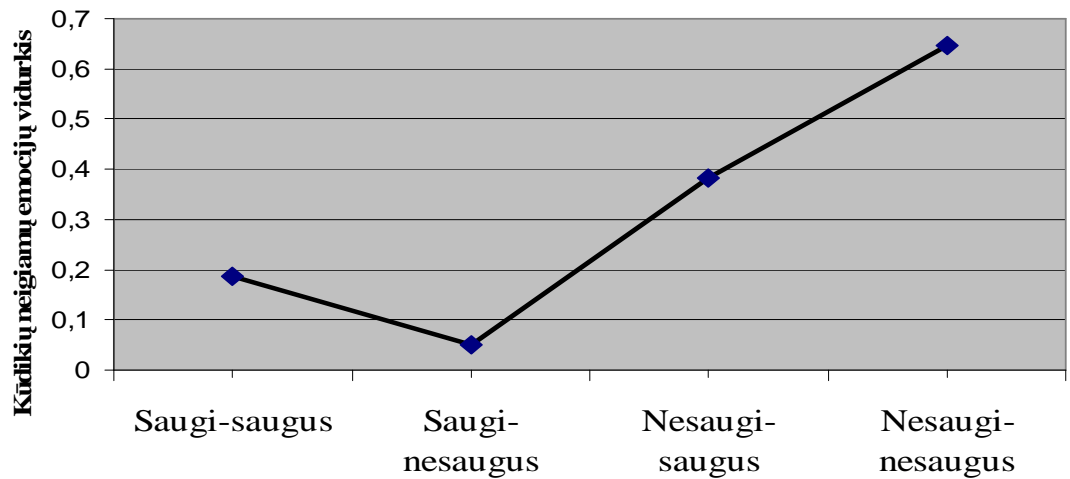
Motinių jautrumas buvo vertinamas 9 balų skale (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974), kur 1 – labiausiai nejautri, o 9 – labiausiai jautri motina, dviejose situacijose: motinai ir kūdikiui žaidžiant su žaislais ir be žaislų. Bendroje skalėje pateikiami motinos jautrumo balų vidurkiai (žr. 24 psl.). Toliau paveikslėlyje pavaizduota, kaip motinos jautrumo balų vidurkis kinta kūdikio ir motinos prieraišumo saugumo sąsajų grupėse.

2 pav. Motinių jautrumo vidurkis motinų ir kūdikių prieraišumo saugumo sąsajų grupėse

Iš paveikslėlio matyti, jog didžiausias motinų jautrumas yra saugių motinų – saugių kūdikių ir nesaugių motinų – saugių kūdikių grupėse ($M=5,25$). Tai, jog pastarojoje grupėje motinos jautrumas toks aukštas, leidžia kelti prielaidą, jog motinos jautrumas veikia kaip apsauginis veiksnys, neleidžiantis motinai perduoti nesaugų prieraišumą kūdikiui. Mažiausias motinos jautrumas yra nesaugios motinos – ir nesaugaus kūdikio grupėje ($M=3,75$). Motinų jautrumo balai statistiškai reikšmingai skiriasi tik tarp „saugi – saugus“ ir „nesaugi – nesaugus“ grupių ($p = 0,002 < 0,05$). Vadinas, motinos jautrumas vaidina svarbų vaidmenį motinai perduodant savo prieraišumo saugumą kūdikiui.

Kūdikių temperamentas matuotas vertinant dvi jo dimensijas – teigiamas bei neigiamas emocijas 3 procedūrų metu (žr. 25 psl.). Neigiamo emocionalumo skalė rodo neigiamų emocijų trukmės vidurkį. Kadangi svarbiausia sunkaus temperamento dimensija yra didelis neigiamas emocionalumas (Tronick, 2003), o lengvo temperamento kūdikiai rodo mažiau neigiamų emocijų, ši skalė atspindi vaiko temperamentą. Tolesniame paveikslėlyje matyti, kaip kūdikio reiškiamas neigiamų emocijų kiekis kinta keturiose motinos ir kūdikio prieraišumo saugumo sąsajų grupėse.

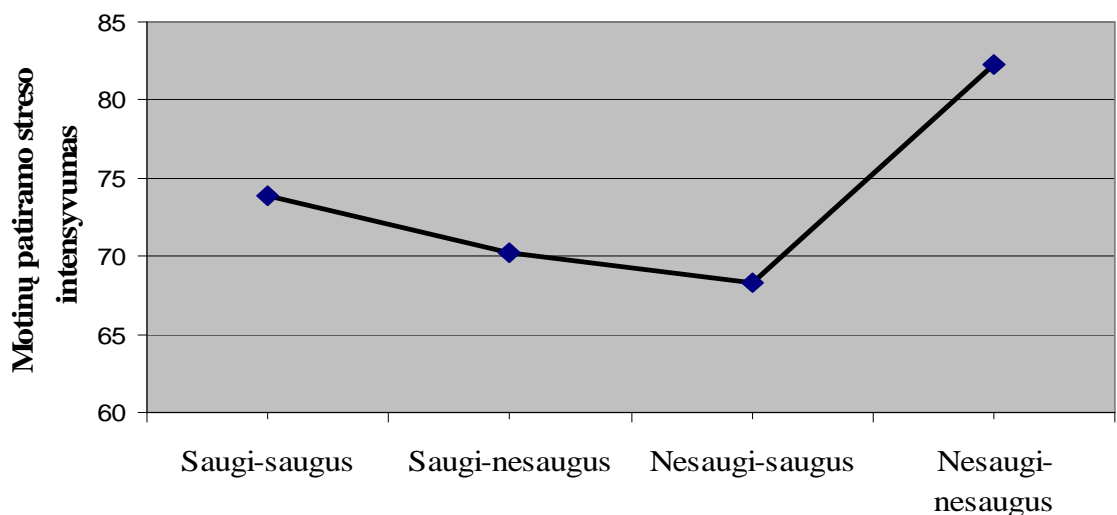

3 pav. Kūdikių neigiamų emocijų vidurkis motinų ir kūdikių prierašumo saugumo sąsajų grupėse

Iš 3 paveikslėlio matyti, jog daugiausiai neigiamų emocijų kūdikiai reiškia nesaugių motinų – nesaugių kūdikių grupėje ($M=0,65$), ir žymiai mažiau saugių motinų – saugių kūdikių grupėje ($M=0,19$). Mažiausiai neigiamų emocijų kūdikiai reiškė saugių motinų – nesaugių kūdikių grupėje ($M=0,05$). Tai gali būti susiję su nesaugaus kūdikio prierašumo tipais, kurių Prierašumo Q-rūšiavimo metodika nenustato.

Motinų patiriamas stresas įvertintas Kasdienių rūpesčių klausimynu (Crnic ir Greenberg; 1990). Jį sudaro dvi skalės: patiriamų rūpesčių dažnumas ir intensyvumas, rodantis, kiek streso tie rūpesčiai sukelia. Todėl kasdienių rūpesčių intensyvumo skalė labiau nurodo patiriamą stresą. 4-ame paveikslėlyje matyti, kaip motinos patiriamo streso rodikliai kinta keturiose motinos ir kūdikio prierašumo saugumo sąsajų grupėse.

Iš 4 paveikslėlio matyti, jog nesaugių motinų – nesaugių kūdikių grupėje motinos patiria daugiau streso ($M=83$) nei „saugių – saugių“ grupėje ($M=74$). Mažiausiai streso motina patiria „nesaugių – saugių“ prierašumo sąsajų grupėje ($M=68$).

4 pav. Motinų patiramo streso vidurkis motinų ir kūdikių prierašumo saugumo sąsajų grupėse

Taigi, nustatyta, jog motinos ir kūdikio prierašumo saugumas sutampa. Kitaip tariant, motina perduoda savo prierašumo saugumą/nesaugumą kūdikiui iš kartos į kartą. Taip pat matyti tendencijos, jog motinų jautrumas, kūdikio neigiamas emocionalumas bei motinos patiriamas stresas skiriasi „saugių – saugių“ ir „nesaugių – nesaugių“ motinos ir kūdikio prierašumo sąsajų grupėse. Galima kelti prielaidą, jog toje grupėje, kur saugus motinos prierašumas sutampa su saugiu kūdikio prierašumu motinos jautresnės, patiria mažiaus streso, o kūdikiai lengvesnio temperamento.

Toliau atidžiau analizuosime, kokie veiksniai tiesiogiai susiję su kūdikio prierašumo saugumu.

3.2. Kūdikio prierašumo saugumo sąsajos su vaiko ir motinos charakteristikomis bei konteksto veiksniais

Norėdami suprasti, kokie veiksniai susiję su kūdikio prierašumo formavimusi, analizuosime sąsajas tarp kūdikio prierašumo saugumo, vaiko ir motinos charakteristikų bei konteksto veiksnių. Vaiko charakteristika yra temperamentas, motinos charakteristikos – tai motinos prierašumo stilius ir motinos jautrumas, konteksto veiksniai – motinos patiriamas stresas, amžius, ir išsilavinimas.

Kūdikių prierašumo santykių saugumas buvo nustatytas naudojant Prierašumo Q-rūšiavimo metodiką (Waters, 1987) ir nustatčius prierašumo saugumo koeficientą (žr. 27 psl.). Kuo prierašumo koeficientas didesnis, tuo didesnis vaiko saugumas. Kūdikių temperamentas matuotas vertinant dvi jo dimensijas – teigiamas bei neigiamas emocijas. Emocijų trukmė vertinama sekundėmis. Skalėse pateikti teigiamų ir neigiamų emocijų vidurkiai (reiškiamų emocijų suma trijose temperamento matavimo procedūrose padalinta iš 3 (žr. 25 psl.). Motinų prierašumo saugumą nurodo Prierašumo stiliaus klausimyno Pasitikėjimo skalė (pateikiamas surinktų balų vidurkis), o kitos skalės (diskomforto, santykių kaip antrinio dalyko, pritarimo poreikio, pernelyg didelio susirūpinimo santykiais) – nesaugų prierašumo stilių. Motinos jautrumas buvo matuotas Motinos jautrumo skale (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974) dviejose situacijose: motinai ir kūdikiui žaidžiant su žaislais ir be žaislų. Bendroje skalėje pateikiami motinos jautrumo balų vidurkiai.

Motinos patiriamas stresas įvertintas Kasdienių rūpesčių klausimynu (Crnic ir Greenberg; 1990). Jį sudaro dvi skalės: patiriamų rūpesčių dažnumas ir intensyvumas, rodantis, kiek streso tie rūpesčiai sukelia. Motinos išsilavinimas skaičiuojamas metais (pradinė mokykla + vidurinė mokykla + universitetas). Toliau lentelėje pateikiamos gautos sąsajos, skaičiuojant Pearson koreliaciją.

2. Lentelė. Vaiko ir motinos charakteristikų bei konteksto veiksmų sąsajos

	Motinos Prieraiš – pasitikėj.	Motinos jautrumas	Kūdikio teig. emocijos	Kūdikio neig. emocijos	Motinos stresas – dažnumas	Motinos stresas – intensyvumas	Motinos amžius	Motinos išsilavinimo trukmė
Kūdikių prierašumas	0,352*	0,595**	-0,342	-0,420*	-0,276	-0,257	0,172	-0,054
Motinos prieraš. – pasitikėjimas		0,348*	-0,334	-0,491**	0,026	-0,002	0,131	0,009
Motinos jautrumas			0,202	-0,230	-0,099	-0,303	-0,108	0,045
Kūdikio teigiamas emocionalumas				0,355*	0,323	0,150	0,012	-0,051
Kūdikio neigiamas emocionalumas					0,105	0,179	0,228	0,095
Motinos stresas – dažnumas						0,537**	-0,136	0,215
Motinos stresas – intensyvumas							0,080	0,085
Motinos amžius								0,335

* - reikšmingumo lygmuo 0,05; ** - reikšmingumo lygmuo 0,01.

Iš 2 lentelės matyti, kad kūdikio prierašumo saugumas susijęs su daugeliu veiksmų: su motinos prierašumo stiliumi, motinos jautrumu bei neigiamu emocionalumu. Apie kūdikio prierašumo saugumo ryšį su motinos prierašumo saugumu jau kalbėta praeitame skyrelyje. Iš lentelės matyti, jog kūdikių prierašumo saugumas susijęs su motinos jautumu: kuo saugesnis vaikas, tuo motina jautresnė. Plačiau apie šią sąsają dar bus kalbama vėliau. Įdomu tai, jog vaiko prierašumas neigiamai koreliuoja su neigiamu kūdikio emocionalumu ($r = -0,420^*$, $p < 0,05$). Kitaip tariant, kuo saugesnis vaikas, tuo mažiau jis rodo neigiamų emocijų.

Gauta gan netikėta reikšminga koreliacija tarp motinos prierašumo saugumo bei neigiamo kūdikio emocionalumo ($r = -0,491^{**}$; $p < 0,01$). Kitaip tariant, saugus motinos prierašumo stilius susijęs su mažesniu vaiko neigiamu emocionalumu, lengvesniu temperamentu. Įdomu tai, jog reikšmingai teigiamai koreliuoja teigiamas bei neigiamas vaiko emocionalumas ($0,355^*$, $p < 0,05$). Vadinasi, jei vaikas išreiškia daugiau teigiamų emocijų, jis daugiau išreiškia ir neigiamų emocijų. Rasta, jog motinos patiriamo streso dažnumas susijęs su jo intensyvumu ($0,537^{**}$, $p < 0,01$), t.y. kuo daugiau motina patiria kasdinių rūpesčių, tuo daugiau streso jie jai sukelia.

Koreliacija parodė kūdikio prierašumo sąsajas su motinos prierašumo saugumu, motinos jautrumu ir kūdikio neigiamu emocionalumu. Norėdami suprasti, ar skiriasi psichologinių bei konteksto veiksmų rodikliai saugių ir nesaugių kūdikių grupėse, kūdikiai buvo suskirstytas į saugių ir nesaugių grupes, atsižvelgiant į tai, prierašumo saugumo koeficientas didesnis nei 0,3 (Waters, 1987). Pritaikius ANOVA gauti rezultatai pateikti 3 lentelėje.

3 Lentelė. Psichologinių ir konteksto veiksnių vidurkiai ir palyginimas saugių ir nesaugių kūdikių grupėse

	Saugus kūdikio prierašumas	Nesaugus kūdikio prierašumas	F	p reikšmė
Motinos prieraš. – pasitikėjimo skalė	4,189	3,918	2,893	0,099
Motinos jautrumas	5,167	3,779	19,016	0,000
Streso intensyvumas	72,733	77,314	0,576	0,454
Streso dažnumas	104,867	108,444	0,260	0,614
Teigiamas emocionalumas	0,146	0,149	2,899	0,099
Neigiamas emocionalumas	0,226	0,401	1,272	0,268
Motinos amžius	28,667	25,706	4,182	0,050
Motinos išsilavinimas	16,5	16,324	0,040	0,843

Iš lentelės matyti, jog saugių ir nesaugių kūdikių motinų jautrumas statistiškai reikšmingai skiriasi. Kitaip tariant, saugių kūdikių motinos jautresnės, nei nesaugių vaikų motinos. Nors kiti psichologinių bei konteksto veiksnių rodikliai saugių ir nesaugių kūdikių grupėse statistiškai reikšmingai nesiskiria, galime išvelgti tendencijas, jog saugių kūdikių motinų prierašumas saugesnis, jos patiria mažiau streso, yra vyresnės, o patys kūdikiai rodo mažiau neigiamų emocijų. Motinos išsilavinimo trukmė bei teigiamas emocionalumas saugių ir nesaugių kūdikių grupėse beveik nesiskiria.

Siekdami patikrinti, kokie veiksniai labiausiai įtakoja vaiko prierašumą, pritaikyta daugialypė regresinė analizė. Nepriklausomi kintamieji, galintys numatyti vaiko prierašumą regresinėje analizėje laikomi mamos jautrumas, kūdikio temperamentas, motinos patiriamas stresas, amžius bei išsilavinimo trukmė. Motinos jautrumą atspindi bendra jautrumo balų skalė, kūdikio temperamentą atspindi neigiamo emocionalumo skalė. Mamos patiriamą stresą nurodo Kasdienių rūpesčių intensyvumo skalės balai. Motinos prierašumo saugumo bei kūdikio teigiamo emocionalumo negalima įtraukti į regresinę analizę, kadangi atsiranda multikolinearumas (kintamieji koreliuoja tarpusavyje (žr. 2 lentelę)). Tačiau motinos prierašumo saugumo sąsajos su kūdikio prierašumu jau aptartos. Toliau lentelėje pateiktos daugialypės regresinės analizės Beta reikšmės ir reikšmingumo lygmuo. Kuo β modulio reikšmė didesnė, tuo labiau kintamasis numato vaiko prierašumą.

4 Lentelė. Psichologinių ir konteksto veiksnių įtaka kūdikio prierašumui

	Mamos jautrumas	Kūdikio temperamentas	Mamos stresas	Mamos amžius	Mamos išsilavinimas
β (Beta) reikšmė	-0,529	-0,288	-0,099	0,324	-0,145
p reikšmė	0,002	0,060	0,500	0,038	0,332

Iš lentelės matyti, kad didžiausio β modulio reikšmės motinos jautrumo ir mamos amžiaus. Vadinasi, kūdikio prierašumą labiausiai įtakoja mamos jautrumas ($\beta = -0,529$, $p = 0,002 < 0,05$) ir mamos amžius ($\beta = 0,324$, $p = 0,038 < 0,05$). Kūdikio temperamentas vidutiniškai įtakoja vaiko prierašumo saugumą, tačiau nėra statistiškai reikšmingas ($\beta = -0,288$, $p = 0,060 > 0,05$). Nerasta, jog motinos patiriamo streso intensyvumas ir išsilavinimas reikšmingai veiktų kūdikio prierašumą.

Apibendrinant, iš 2 ir 3 lentelės matyti, jog motinos jautrumas numato kūdikio prierašumo saugumą, būtent, saugių kūdikių motinos yra jautresnės. Toliau atskirai aptarsime psichologinių (mamos jautrumo, kūdikio temperamento) bei konteksto veiksnių tiesiogines sąsajas su kūdikio prierašumu.

3.2.1. Motinų jautrumo ir kūdikių prierašumo saugumo sąsajos

Motinos jautrumas buvo matuotas Motinos jautrumo skale (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974) dviejose situacijose: motinai ir kūdikiui žaidžiant su žaislais ir be žaislų. Bendroje skalėje pateikiami motinos jautrumo balų vidurkiai. Gauti rezultatai vienareikšmiškai parodo motinos jautrumo svarbą kūdikio prierašumui. Nustatyta, jog motinų jautrumas susijęs su kūdikių prierašumu ($r = 0,595$, $p < 0,01$, žr. 2 lentelę), saugių kūdikių motinos jautresnės (žr. 3 lentelę). Regresinė analizė taip pat parodė, jog motinos jautrumas labiausiai veikia kūdikio prierašumą (žr. 4 lentelę).

Norint suprasti, kiek kūdikių prierašumo saugumas/nesaugumas dera su motinų jautrumu/nejautrumu, motinos buvo suskirstytos į dvi grupes. Jei motinos jautrumas buvo 5 balai ir daugiau, ji buvo priskirta jautrių grupei, jei mažiau – nejautrių (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974). Kūdikiai jau prieš tai buvo suskirstyti į saugių ir nesaugių grupes, atsižvelgiant į tai, prierašumo saugumo koeficientas didesnis nei 0,3 (Waters, 1987). Tuomet kūdikio prierašumo saugumo ir motinos jautrumo sąsajos analizuojamos naudojant χ^2 kriterijų kategoriniams kintamiesiems.

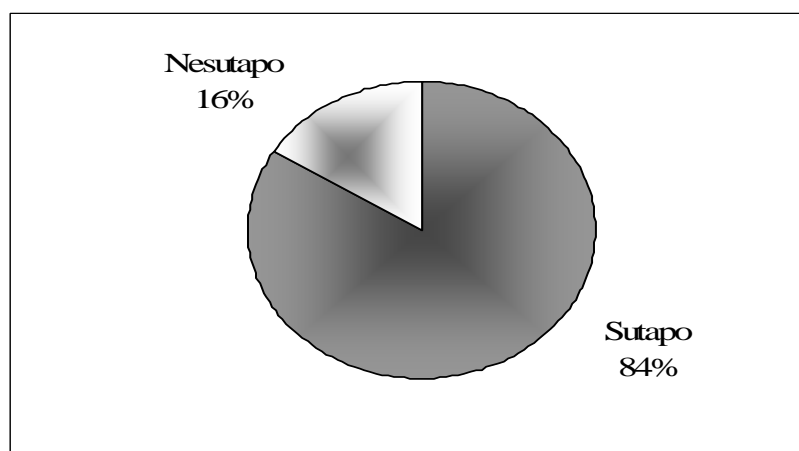
Tyrimo 43,7% (N = 14) motinų buvo įvertintos kaip jautrios, ir 56,3% (N = 18) kaip nejautrios. 46,9% (N = 15) kūdikių turėjo saugų prierašumą, 53,1% (N = 17) nesaugų. Iš 5 lentelės matyti, jog gautos 4 kūdikių prierašumo saugumo ir motinų jautrumo sąsajų grupės:

- 1) jautri motina – saugus kūdikis (37,5%, N=12);
- 2) jautri mama – nesaugus kūdikis (6,3%, N=2);
- 3) nejautri mama – saugus kūdikis (9,4%, N=3);
- 4) nejautri mama – nesaugus kūdikis (46,9%, N=15).

5 Lentelė. Kūdikių prierašumo saugumo sąsajos su motinų jautrumu

Motinų jautrumas \ Kūdikių prierašumas	Saugus	Nesaugus	Viso
Jautri	12 37,5%	2 6,3%	14 43,7%
Nejautri	3 9,4%	15 46,9%	18 56,3%
Viso	15 46,9%	17 53,1%	32 100%

2-ame paveikslėlyje matyti, kad kūdikio prierašumo saugumas ir motinos jautrumas dera (jautri mama – saugus kūdikis, nejautri mama – nesaugus kūdikis) 84% (N = 27) atvejų, ir 16% (N=5) atvejų vaiko prierašumo saugumas ir motinos jautrumas skyrėsi (jautri mama – nesaugus kūdikis, nejautri mama – saugus kūdikis). Rasta, jog motinos jautrumas sutapo su kūdikių prierašumo saugumu statistiškai reikšmingai ($\chi^2 = 15,2$, $p = 0,00 < 0,05$).

5 pav. Kūdikių prierašumo saugumo ir motinos jautrumo sutapimas tirtoje imtyje

Apibendrinant motinos jautrumo ir kūdikio prierašumo sąsajas galime teigti, jog motinos jautrumas susijęs su kūdikio prierašumu: saugių kūdikių motinos jautresnės nei nesaugių vaikų, o motinos jautrumas/nejautrumas dera su kūdikių prierašumo saugumu/nesaugumu. Toliau atskirai tyrinėsime sąsajas tarp kūdikių prierašumo saugumo ir kūdikio temperamento.

3.2.2. Kūdikių temperamento ir kūdikių prieraišumo saugumo sąsajos

Kūdikių temperamentas matuotas vertinant dvi jo dimensijas – teigiamas bei neigiamas emocijas. Teigiamo ir neigiamo emocionalumo skalės rodo reiškiamų emocijų vidurkį 3 situacijų metu (žr. 25 psl.). Kūdikių prieraišumo santykių saugumas buvo nustatytas naudojant Prieraišumo Q-rūšiavimo metodiką (Waters, 1987) ir nustatant prieraišumo saugumo koeficientą (žr. 27 psl.). Jau minėta, jog kūdikių prieraišumas statistiškai reikšmingai koreliuoja su kūdikių neigiamu emocionalumu ($r = -0,420^*$, $p < 0,05$; žr. 2 lentelę), kuris yra pagrindinė sunkaus temperamento dimensija. Kitaip tariant, kuo daugiau kūdikis rodo neigiamų emocijų, tuo mažesnis kūdikio prieraišumo saugumas. Tuo tarpu teigiamo vaiko emocionalumo koreliacija su vaiko prieraišumu nėra statistiškai reikšminga ($r = -0,342$; $p > 0,05$). Taigi, tik neigiamas kūdikio emocionalumas susijęs su kūdikio prieraišumo saugumu.

Kūdikius suskirsčius į saugių ir nesaugių grupes (atsižvelgiant į tai, ar prieraišumo saugumo koeficientas didesnis nei 0,3 (Waters, 1987)), radome tendencija, jog saugūs kūdikiai rodo mažiau neigiamų emocijų. Vis dėlto neigiamo emocionalumo rodiklių skirtumas saugių ir nesaugių kūdikių grupėse nėra statistiškai reikšmingas ($F = 1,272$, $p = 0,268$; 3 lentelė). Regresinė analizė taip pat neparodė, jog kūdikių neigiamas emocionalumas statistiškai reikšmingai veikia kūdikio prieraišumo saugumą ($\beta = -0,288$; $p = 0,060$; 4 lentelė).

Norint suprasti, kiek kūdikių prieraišumo saugumas dera su kūdikio temperamentu, kūdikiai buvo suskirstyti į dvi grupes. Atsižvelgiant į tai, ar neigiamų emocijų kūdikiai išreiškė daugiau ar mažiau vidurkio ($M = 0,32$; $std. = 0,44$), jie atitinkamai buvo priskirti sunkaus ir lengvo temperamento grupėms. Tuomet kūdikio prieraišumo ir kūdikio temperamento sąsajos analizuojamos naudojant χ^2 kriterijų kategoriniams kintamiesiems.

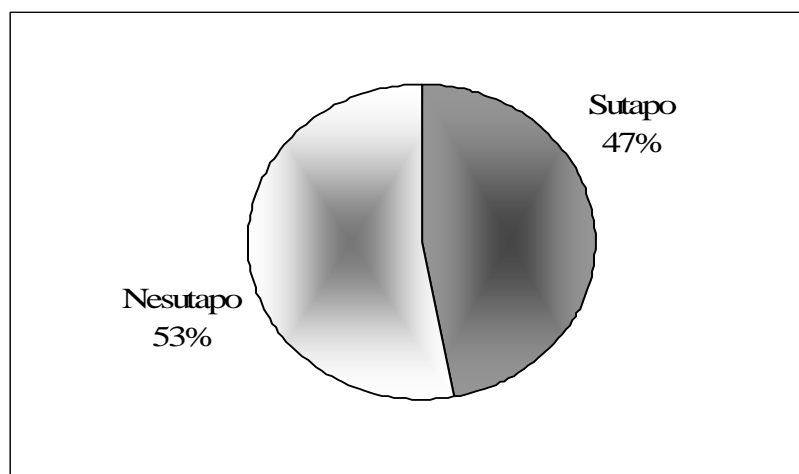
6 Lentelė. Kūdikių prieraišumo saugumo sąsajos su kūdikių temperamentu

Kūdikių temperamentas \ Kūdikių prieraišumas	Saugus	Nesaugus	Viso
Lengvas	7 21,9%	9 28,1%	16 50%
Sunkus	8 25%	8 25%	16 50%
Viso	15 46,9%	17 53,1%	32 (100%)

Tyrime po lygiai, 50% (N=16), kūdikių buvo įvertinti kaip lengvo ir sunkaus temperamento. 46,9% (N = 15) kūdikių turėjo saugų prierašumą, 53,1% (N = 17) nesaugų. Iš 6 lentelės matyti, jog gautos 4 kūdikių prierašumo saugumo ir kūdikio temperamento sąsajų grupės:

1) lengvas temperamentas – saugus kūdikis (21,9%, N = 7); 2) lengvas temperamentas – nesaugus kūdikis (28,1%, N = 9); 3) sunkus temperamentas – saugus kūdikis (25%, N = 8); 4) sunkus temperamentas – nesaugus kūdikis (25%, N = 8).

Iš 6 paveikslėlio matyti, jog kad kūdikio prierašumo saugumas ir lengvas kūdikio temperamentas dera (lengvas temperamentas – saugus kūdikis, sunkus temperamentas – nesaugus kūdikis) 47% (N = 15) atvejų, ir 53% (N = 17) atvejų vaiko prierašumo saugumas ir kūdikio temperamentas skyrėsi (lengvas temperamentas – nesaugus kūdikis, sunkus temperamentas – saugus kūdikis). Rasta, jog kūdikių prierašumo saugumas/nesaugumas ir kūdikio temperamento (lengvas/sunkus) sutapimas statistiškai reikšmingai nesiskiria ($\chi^2 = 0,125$ p = 0,724 > 0,05).

6 pav. Kūdikių prierašumo saugumo ir kūdikių temperamento sutapimas tirtoje imtyje

Apibendrinant, tirdami kūdikių temperamento ir kūdikių prierašumo saugumo sąsajas gavome prieštarigus rezultatus. Viena vertus, kūdikio neigiamas emocionalumas susijęs su kūdikio prierašumo saugumu, tačiau gauta tik tendencija, jog saugūs kūdikiai išreiškia mažiau neigiamų emocijų. Nustatyta, kad neigiamas emocionalumas statistiškai reikšmingai neįtakoja kūdikio prierašumo. Kūdikius suskirsčius į saugių ir nesaugių bei lengvo ir sunkaus temperamento grupes statistiškai reikšmingų sutapimų tarp grupių nerasta.

Toliau atskirai aptarsime, kaip konteksto veiksniai susiję su kūdikių prierašumo saugumu.

3.2.3. Konteksto veiksmų ir kūdikių prierašumo saugumo sąsajos

Kūdikių prierašumo santykių saugumas buvo nustatytas naudojant Prierašumo Q-rūšiavimo metodiką (Waters, 1987) ir nustatant prierašumo saugumo koeficientą. Konteksto veiksniai šiame tyrime yra motinos patiriamas stresas, amžius bei išsilavinimas. Motinos patiriamas stresas buvo matuojamas Kasdienių rūpesčių klausimynu (Crnic ir Greenberg, 1990). Klausimyną sudaro dvi dalys: 1) su vaiko priežiūra susiję rūpesčiai 2) kiti rūpesčiai. Kiekviena dalis turi dvi skales – dažnio ir intensyvumo, kiek tie rūpesčiai motinai sukelia streso. Tolesnėje lentelėje matyti, kad kiekvienos šių skalių Pearson koreliacijos su kūdikio prierašumo saugumu yra neigiamos, tačiau nėra statistiškai reikšmingos.

7 Lentelė. Kūdikių prierašumo saugumo sąsajos su motinos patiriamu stresu

		Bendras stresas - dažnumas	Bendras stresas - intensyvumas	Su vaiku susijusių rūpesčių dažnumas	Kitų rūpesčių dažnumas	Su vaiku susijusių rūpesčių intensyvumas	Kitų rūpesčių intensyvumas
Kūdikių prierašumas	Koreliacija	-0,276	-0,257	-0,206	-0,241	-0,254	-0,242
	p reikšmė	0,155	0,126	0,258	0,184	0,161	0,282

Kūdikius suskirsčius į saugių ir nesaugių grupes (atsižvelgiant į tai, ar prierašumo saugumo koeficientas didesnis nei 0,3 (Waters, 1987)), nenustatyta, jog motinos patiriamų rūpesčių dažnumas bei intensyvumas saugių ir nesaugių kūdikių grupėse statistiškai reikšmingai skiriasi. Tačiau matyti kad nesaugių kūdikių motinų patiriamų kasdienių rūpesčių ir jų keliamo streso rodikliai didesni (3 lentelė). Regresinė analizės būdu taip pat nenustatyta, jog motinos patiriamas stresas veikia kūdikio prierašumą ($\beta = -0,099$, $p=0,500$; 4 lentelė). Taigi, motinos patiriamas stresas nesusijęs su kūdikių prierašumu, nors matyti tendencijos, jog nesaugių kūdikių motinos patiria daugiau kasdienių rūpesčių ir jie sukelia daugiau streso.

Kūdikio prierašumo sąsajų su motinos amžiumi rezultatai prieštaringi. Viena vertus motinos amžius ir kūdikių prierašumas (prierašumo koeficientas) tarpusavyje statistiškai reikšmingai nekoreliuoja ($r=0,148$, žr. 2 lentelė). Kūdikius suskirsčius į saugių ir nesaugių grupes (atsižvelgiant į tai, ar prierašumo saugumo koeficientas didesnis nei 0,3 (Waters, 1987)), jų motinų amžiaus vidurkis statistiškai reikšmingai nesiskyrė ($p=0,050$; žr. 3 lentelė). Tačiau matyti, jog motinų, turinčių saugius kūdikius, amžius vidutiniškai didesnis, nei tų, kurios turi nesaugius vaikus. Vis dėlto, regresinė analizė parodė, jog motinų amžius veikia kūdikių prierašumą ($\beta = 0,328$, $p=0,038$; 4 lentelė). Pastarąjį rodiklį galėjo įtakoti motinų amžiaus vidurkių saugių ir nesaugių kūdikių grupėse reikšmingumo lygmuo, kuris yra „ant ribos“ ($p = 0,050$). Be to, dėl multikolinearumo, regresinė analizėje buvo žiūrima ne visų kintamųjų įtaka (4 lentelė). Tikėtina, jog regresinės analizės parodytas motinos amžiaus įtakos kūdikio prierašumui rodiklis yra mažiau patikimas. Taigi,

nerasta, jog motinos amžius susijęs su kūdikio prieraišumu, tačiau matyti tendencija, jog saugius kūdikius turinčios motinos yra vyresnės.

Motinos išsilavinimo trukmė statistiškai reikšmingai nekoreliuoja su kūdikio prieraišumu saugumu ($r = -0,054$, 2 lentelė). Vidutinė motinų išsilavinimo trukmė saugių ir nesaugių kūdikių grupėse beveik nesiskiria ($F = 0,040$; $p = 0,843$; 3 lentelė). Regresinė analizė taip pat neparodė reikšmingos motinos išsilavinimo trukmės įtakos kūdikių prieraišumui ($\beta = -0,145$, $p=0,332$; 4 lentelė). Taigi, motinos išsilavinimo trukmė nesusijusi su kūdikių prieraišumu.

Apibendrinant, galime teigti, jog konteksto veiksniai nesusiję su kūdikių prieraišumu. Tačiau matyti tendencijos, jog saugių kūdikių motinos patiria mažiau kasdienių rūpesčių ir jie sukelia mažiau streso, jos yra vyresnės, nei saugių kūdikių mamos.

Šiame skyriuje analizavome psichologinių motinos ir vaiko charakteristikų, konteksto veiksnių sąsajas su kūdikio prieraišumu. Nustatyta, jog motinos jautrumas vienareikšmiškai ir tiesiogiai susijęs su kūdikio prieraišumu. Motinos jautrumas užima svarbiausią vietą kūdikio prieraišumo formavimosi metu. Todėl toliau paanalizuosime, kokie psichologiniai vaiko ir motinos bei konteksto veiksniai susiję su motinos jautrumu.

3.3. Motinos jautrumo sąsajos su motinos prieraišumo stiliumi, kūdikio temperamentu bei konteksto veiksniais

Motinos jautrumas buvo matuotas Motinos jautrumo skale (nuo 1 iki 9 balų) (Ainsworth, Bell, Stayton, 1974) dviejose situacijose: motinai ir kūdikiui žaidžiant su žaislais ir be žaislų. Bendroje skalėje pateikiami motinos jautrumo balų vidurkiai (žr. 24 psl). Visų pirma aptarsime motinos jautrumo sąsajas su motinų prieraišumo stiliumi.

3.3.1. Motinų prieraišumo stiliaus sąsajos su motinų jautrumu

Motinų prieraišumo stiliui įvertinti naudotas Prieraišumo stiliaus klausimynas (Feeney, Noller, Hanrahan, 1994). Klausimyną sudaro 40 teiginių, apibūdinančių 5 skales: 1) Pasitikėjimo skalė nurodo prieraišumo saugumą, 2) Diskomforto skalės aukšti balai būdingi nesaugų vengiantį prieraišumo tipą turintiems asmenims. 3) Pritarimo poreikio skalės balai nurodo nesaugų ambivalentišką prieraišumo stilių. 4) Santykių kaip antraeilį dalyką skalės balai nurodo vengiantį prieraišumo stilių, 5) Pernelyg didelio susirūpinimo santykiais skalės aukšti balai būdingi turintiems nesaugų ambivalentišką prieraišumo stilių asmenims. Tolesnėje lentelėje pateikiamos koreliacijos, tarp visų motinos prieraišumo stilių žyminčių skalių su motinos jautrumu.

8 lentelė. Motinos prieraišumo stiliaus sąsajos su motinos jautrumu

	Pasitikėjimas	Diskomfortas	Santykiai kaip antrinis dalykas	Pritarimo poreikis	Pernelyg didelis susirūpinimas santykiais
Motinos jautrumas	0,348*	-0,413*	0,109	0,180	-0,087
Reikšmingumo lygmuo	0,041	0,019	0,552	0,324	0,636

Iš 8 lentelės matyti, jog motinos saugus prieraišumo stilių nurodančios pasitikėjimo skalės balai su motinos jautrumu koreliuoja vidutiniškai, $r = 0,348$, ir ši koreliacija yra reikšminga ($p = 0,041 < 0,05$). Kitaip tariant, saugų prieraišumo stilius susijęs su didesniu motinų jautrumu. Diskomforto skalės balai taip pat vidutiniškai ir statistiškai patikimai neigiamai koreliuoja su motinos jautrumu ($r = -0,413$, $p = 0,019 < 0,05$). Diskomforto skalė nurodo vengiantį prieraišumo stilių. Kadangi kita vengiančio prieraišumo skalė (santykių kaip antrinio dalyko) nekoreliuoja su motinos jautrumu, galime tik kelti prielaidą, jog vengiantis prieraišumo stilius susijęs su mažesniu motinų jautrumu.

Tam, kad nustatytume, ar saugių ir nesaugių motinų jautrumas skiriasi, motinos buvo suskirstytos į saugių ir nesaugių grupes. Jei pasitikėjimo skalės balai aukštesni nei kitų skalių, tokia motina priskirta saugių grupei, jei mažesni – nesaugių (Feeney, Noller, Hanrahan, 1994).

Saugų prieraišumo stilių turinčių motinų jautrumo vidurkis 4,763 (std. 0,823); nesaugų - 3,942 (std. 1,358). Pritaikius ANOVA nustatyta, jog vidurkiai skiriasi statistiškai reikšmingai $F(1,30) = 4,545$, $p < .05$ (0,041). Kitaip tariant, saugų prieraišumą turinčios motinos jautresnės, nei nesaugios mamos.

Taigi, gauta, jog motinos jautrumas susijęs su saugiu motinų prieraišumo stiliumi. Saugų prieraišumą turinčios motinos yra jautresnės, nei nesaugios mamos. Rezultatai leidžia kelti prielaidą jog motinos jautrumas skirtingai susijęs su motinos prieraišumo stiliais. Toliau analizuosime, kaip motinos jautrumas susijęs su kūdikio temperamentu.

3.3.2. Motinų jautrumo ir kūdikių temperamento sąsajos

Kūdikio temperamentas matuojamas dviem dimensijom – teigiamu bei neigiamu kūdikio emocionalumu. Nustatyta, jog abi šios temperamento dimensijos neigiamai koreliuoja su motinos jautrumu, tačiau statistiškai nereikšmingai (mamos jautrumas – neigiamos emocijos $r = -0,215$, $p = 0,109$; mamos jautrumas – teigiamos emocijos $r = -0,157$, $p = 0,244$) (2 lentelė).

Tam, kad nustatytume ar motinos jautrumas skiriasi priklausomai nuo vaiko temperamento, kūdikiai buso suskirstyti į dvi grupes. Atisižvelgiant į tai, ar pagal neigiamo emocionalumo skalę

neigiamų emocijų kūdikiai išreiškė daugiau ar mažiau vidurkio ($M = 0,32$; std. 0,44), jie atitinkamai buvo priskirti sunkaus ir lengvo temperamento grupėms.

Lengvo temperamento kūdikių motinų jautrumas $M = 4,734$ (std. 0,844); sunkaus temperamento – $M = 4,125$ (std. 1,313). Pritaikius ANOVA nustatyta, jog vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria $F(1,30) = 2,438$, $p = 0,129 > .05$. Vadinasi, tiek lengvo, tiek sunkaus temperamento kūdikių motinų jautrumas nesiskiria.

Taigi, motinos jautrumas nesusijęs su kūdikio temperamentu, ir nuo jo nepriklauso.

3.3.3. Motinų jautrumo sąsajos su konteksto veiksniais

Šiame tyrime konteksto veiksniais laikomi motinos patiriamas stresas, amžius bei išsilavinimas. Motinos patiriamas stresas buvo matuojamas Kasdienių rūpesčių klausimynu (Crnic ir Greenberg, 1990). Klausimyną sudaro dvi dalys: 1) su vaiko priežiūra susiję rūpesčiai 2) kiti rūpesčiai. Kiekviena jų turi dažnumo bei intensyvumo skales. Lentelėje matyti kiekvienos šių skalių koreliacijos su motinos jautrumu.

9 Lentelė. Motinos jautrumo sąsajos su motinos patiriamais kasdieniais rūpesčiais

		Bendras stresas - dažnumas	Bendras stresas - intensyvumas	Su vaiku susijusių rūpesčių dažnumas	Kitų rūpesčių dažnumas	Su vaiku susijusių rūpesčių intensyvumas	Kitų rūpesčių intensyvumas
Mamos jautrumas	Koreliacija	-0,085	-0,155	-0,129	-0,022	-0,218	-0,085
	p reikšmė	0,530	0,251	0,337	0,871	0,104	0,530

Iš lentelės matyti jog nei viena skalė statistiškai patikimai nekoreliuoja su motinos jautrumu. Tačiau labiausiai neigiamai motinos jautrumas koreliuoja su „su vaiku susijusių rūpesčių“ teikiamo streso skale.

Motinos amžius ir motinos išsilavinimas silpnai koreliuoja su motinos jautrumu (atitinkamai: 0,074 ir 0,158), ir šios koreliacijos nėra statistiškai reikšmingos (žr. 2 lentelę).

Vadinasi, motinos jautrumas nesusijęs su konteksto veiksniais: patiriamu stresu, amžiumi bei išsilavinimu. Tačiau rezultatai leidžia kelti prielaidą, jog didesnis stresas dėl su vaiku susijusių rūpesčių susijęs su žemesniu motinos jautrumu.

REZULTATŲ APITARIMAS

Prieraišumo svarba pirmaisiais kūdikio gyvenimo metais neįkainojama, kadangi padeda pagrindus visam vaiko vystymuisi bei tolimesniems santykiams. Bowlby (1969) prieraišumo teorija teigia, jog prieraišumo saugumas yra perduodamas iš kartos į kartą, o ypatingą vaidmenį atlieka motinos jautrumas, kaip jungiamasis tiltas tarp motinos ir kūdikio prieraišumo. Šiame tyrime buvo tirtos kūdikių bei jų motinų prieraišumo saugumo sąsajos, kūdikių prieraišumo sąsajos su vaiko ir motinos charakteristikomis bei konteksto veiksniais. Taip pat analizuojama, kokie vaiko ir motinos psichologiniai bei konteksto veiksniai susiję su motinų jautrumu.

Tiriamam vaiko prieraišumo saugumą buvo sudarytos dvi – saugių ir nesaugių – kūdikių grupės. 46,9% (N = 15) kūdikių buvo įvertinti kaip saugūs, 53,1% (N = 17) nesaugūs. Skirtingi autoriai gauna skirtingą saugių ir nesaugių vaikų santykį: Egeland ir Farber (1984) 55% saugūs ir 45% nesaugūs; Benoit ir Parker (1994) 77% saugūs ir 23% nesaugūs. Waters ir Ainsworth (cit. pg. Waters, 2004) nurodo, kad normalus saugių ir nesaugių vaikų pasiskirstymas populiacijoje yra 70% ir 30%. Visais atvejais saugių vaikų gauta daugiau nei nesaugių. Šio tyrimo duomenys tam prieštarauja. Taip gali būti dėl to, kad dauguma autorių tiriamuosius rinkosi iš normalios populiacijos, tuo tarpu šiame tyrime tiriamieji buvo atrinkti prieš tai įvertinus motinų jautrumą. Kadangi šis tyrimas yra longitudinalinio tyrimo dalis, žemo jautrumo motinos pagal jautrumą buvo atrinktos į eksperimentinę, kuriai buvo atliekama intervencija, ir 2 kontrolines grupes: jautrių mamų ir nejautrių. Šiame tyrime dalyvavo motinos iš kontrolinių grupių, dauguma jų buvo iš kontrolinės nejautrių mamų (N=21) grupės, todėl natūralu, kad daugiau vaikų suformavę nesaugų prieraišumą.

Lygindami saugių/nesaugių motinų ir saugių/nesaugių kūdikių poras ir analizuodami prieraišumo santykių perdavimą iš kartos į kartą gavome, jog kūdikio ir motinos prieraišumo saugumas sutapo 69% (saugi mama – saugus kūdikis, nesaugi mama – nesaugus kūdikis). Fonagy ir bendraautoriai (1991), apžvelgę įvairius tyrimus (Main ir Goldwyn, spaudoje; Grossmann ir kiti, 1988; Ainsworth ir Eichberg, spaudoje) rado, kad prieraišumo stiliai atitinka nuo 75% iki 80%. Benoit ir Parker (1994), tirdami prieraišumo stiliaus sutapimą per kelias kartas, gavo 68% – 82%. Tam, jog kiti autoriai gavo didesnę vaiko – motinos prieraišumo saugumo sutapimo procentą galėjo turėti įtakos tai, kad jų tyrimuose daugiau vaikų buvo įvertinta kaip turintys saugų prieraišumą. Fonagy ir kt. (1991) darbe saugių vaikų buvo 71%, Benoit ir Parker (1994) – 61%, o šiame tyrime tik 46,9%. Vis dėlto, šiame tyrime gautas 69% vaiko ir motinos prieraišumo kokybės sutapimas yra statistiškai reikšmingas. Tai patvirtina Bowlby (1969) prielaidą, kad motinos prieraišumo saugumas yra perduodamas kūdikiui iš kartos į kartą.

Analizuodami tas motinų – vaikų poras, kuriose prieraišumo saugumas nesutampa, gavome, jog saugi mama – nesaugus kūdikis porų yra 21,9% (N=7), ir 9,4% (N=3) nesaugių motinų turėjo

saugus kūdikius. Šie duomenys nevisai panašūs į Fonagy ir jo bendradarbių (1991) gautus rezultatus. Jų tyrime gautas saugių motinų, turėjusių nesaugius vaikus procentas yra kiek didesnis – 24%, o nesaugių mamų, turinčių saugius vaikus, 3 kartus didesnis – 27 %. Tai, kad saugių motinų vaikai suformuoja nesaugų prierašumo stilių, galima aiškinti įvairiai. Didelę reikšmę tam gali turėti mamos užimtumas, socialinė ir ekonominė padėtis, stresiniai gyvenimo įvykiai per pirmuosius kūdikio gyvenimo metus. Kartais dėl finansinių priežasčių mama yra priversta dirbti, vaikui skiria mažiau laiko, dažniau jį palieka auklei. Roggman ir bendraautorių (1994) tyrimai rodo, kad vaikai, kuriuos dalį dienos prižiūri kiti suaugusieji dažniau suformuoja nesaugų prierašumo stilių. Nustatyta, kad vaikų, kurių prierašumas pakito iš saugaus į nesaugų, motinos yra agresyvesnės, įtaresnės, nervingesnės bei labiau depresiškos, nei motinos, kurių vaikai išliko saugūs (Egeland, Farber, 1984). Neatitikimus tarp kūdikio ir motinos prierašumo saugumo galima paaiškinti tuo, kad kai kurios motinos turi tinkamas su prierašumu susijusias nuostatas, turi žinių apie vaiko elgesį bei vystymąsi, tačiau nesidomi vaiku, prarado pasitenkinimą gyvenimu, todėl pastoviai nesielgia pagal tas nuostatas (Ainsworth ir kiti, 1987, cit. pg. Vaughn ir Waters, 1990; Egeland ir Farber, 1984).

Šiame tyrime taip pat pasitaikė atvejų, kai nesaugios motinos turėjo saugius kūdikius (23,1%). Šioje grupėje gavome, kad motinų motinos jautrumas toks pat aukštas kaip ir saugių – saugių grupėje. Tai, leidžia kelti prielaidą, jog motinos jautrumas veikia kaip apsauginis veiksnys, neleidžiantis motinai perduoti nesaugų prierašumą kūdikiui. Siekiant užkirsti kelią nesaugaus prierašumo perdavimui iš karto į kartą svarbu atkreipti dėmesį į motinos jautrumo didinimo intervencijos būdus.

Kūdikio ir motinos prierašumo saugumo nesutapimas gali būti ir dėl to, jog ilgainiui motinų prierašumo kokybė pakito. Yra duomenų, jog perėjimas į motinystę gali būti susijęs ne tik su nusivylimais bei negebėjimu visada tinkamai atlikti mamos vaidmenį, bet ir atvirkščiai, gali turėti teigiamų pokyčių psichikoje, kuomet aktyvuojamos „prierašumo būsenos“, kurios lemia su prierašumu susijusius jausmus, mąstymą bei elgesį (Aber ir Baker, 1990; Greenspan ir Lieberman, 1988, Belsky ir kiti, 1988, cit. pg. Fonagy ir kiti, 1991). Tyrimais patvirtinta (Egeland ir Farber, 1984), jog motinos, kurių vaikų prierašumas pakito iš nesaugaus į saugų, labai nervinosi ir jaudinosi dėl nėštumo, tačiau buvo psichologiškai brandžios ir turėjo geresnį supratimą apie savo kūdikius. Taip pat pakitimai susiję su tuo, kad moterys ima gyventi su vyru ar draugu. Daugybė moterų nurodo, kad iš pradžių joms trūksta pasitikėjimo savimi, tačiau vaikui augant palaiapsniui jo įgyjama.

Norėdami geriau suprasti, kokie veiksniai susiję su prierašumo saugumo perdavimu iš kartos į kartą, analizavome motinų jautrumo, kūdikio temperamento bei motinos patiriamo streso rodiklius visose keturiose kūdikio ir motinos prierašumo saugumo sąsajų grupėse (saugi mama – saugus kūdikis, saugi mama – nesaugus kūdikis, nesaugi mama – saugus kūdikis, nesaugi mama – nesaugus kūdikis). Matyti tendencijos, jog grupėje, kur saugus motinos prierašumas sutampa su saugiu

kūdikio prierašumu motinos jautresnės, patiria mažiau streso, o kūdikiai lengvesnio temperamento. Tai atitinka kitų autorių gautus duomenis (Atkinson ir kiti, 2005, Van den Boom ir kiti 1994) Gauta, jog motinos jautrumas saugių motinų – saugių kūdikių grupėje reikšmingai aukštesnis nei nesaugi motina – nesaugus kūdikis grupėje. Kitai tariant, motinos jautrumas yra veiksnys, palengvinantis prierašumo perdavimą iš kartos į kartą. Tokius pat duomenis gavo ir Atkinson su kolegomis (2005). Galime galvoti, jog tai, kad mažiausiai neigiamų emocijų kūdikiai reiškė saugių motinų – nesaugių kūdikių grupėje gali būti susiję su nesaugaus kūdikio prierašumo tipais, kurių Prierašumo Q-rūšiavimo metodika nenustato, o parodo saugumą saugus – nesaugus kontekste. Gali būti, jog jei kūdikis yra vengiančio prierašumo tipo, jis apskritai linkęs rodyti mažai emocijų motinai, nepriklausomai nuo jos prierašumo saugumo (Ainsworth, 1969). Šią prielaidą patikrinti leistų tolesni tyrimai kūdikių prierašumą įvertinant kita metodika. Gauta, jog mažiausi motinos streso rodikliai „nesaugių – saugių“ prierašumo sąsajų grupėje. Tai galima paaiškinti tuo, jog didelis motinos patiriamas stresas šioje grupėje gali būti nesusijęs su kūdikio auginimu, o daugiau reikšti socialinės paramos stoką. Juk nustatyta, kad motinos gaunama socialinė parama įtakoja, kaip motina suvokia kūdikio priežiūrą, o kartu, kaip sąveikauja su juo (Vaughn ir kiti, 1979; Belsky, 1999).

Tam, jog šio tyrimo duomenys nevisai sutapo su kitų autorių gautais rezultatais, įtakos galėjo turėti naudotos skirtingos metodikos tiek vaikų, tiek suaugusiųjų prierašumui tirti. Dauguma autorių vertindami kūdikių prierašumą naudojo Ainsworth (1969) Nepažįstamos aplinkos metodiką, tuo tarpu šiame tyrime naudota Waters (1987) Q-rūšiavimo metodika. Nepažįstamos aplinkos metodika atliekama laboratorinėmis sąlygomis ir labiau orientuota į stresines situacijas, tuo tarpu Q-rūšiavimo metodika atliekama natūralioje namų aplinkoje (Crowell ir kiti, 2002). Suaugusiųjų prierašumui įvertinti dauguma autorių naudojo Suaugusiųjų prierašumo interviu (Adult Attachment Interview), tuo tarpu šiame tyrime buvo naudotas Prierašumo stiliaus klausimynas. Prierašumo stiliaus klausimynas leidžia įvertinti sąmoningo lygio prierašumo reprezentacijas bei dabartinių motinos santykių su aplinkiniais kokybę, o Suaugusiųjų prierašumo interviu per prisiminimus atskleidžia ankstyvuosius motinos santykius su mama bei analizuoja tiek sąmoningo, tiek nesąmoningo lygio prierašumo reprezentacijas.

Suaugusiųjų prierašumo interviu metodika, nors ir brangesnė, tačiau patikimesnė, nei įvairūs klausimynai, kadangi jų naudojimas susiduria su suaugusiųjų gynybos mechanizmų problema. Nustatyta, kad nesaugų prierašumą turintys suaugusieji kalbėdami apie savo santykius kartais gali gynybiškai užgniaužti nenorimas su prierašumu susijusias mintis bei jausmus, pernelyg aukštai save vertinti santykiuose ir teigti, jog viskas gerai (Fraley ir Shaver, 1997; Mikulincer, 1998). Tuo tarpu suaugusiųjų prierašumo interviu „apeina“ gynybos mechanizmus, tiria ne tik sąmoningus, bet ir pasąmoningus procesus, kadangi atsižvelgia ne tik į tai, kas sakoma, bet ir į tai, kaip sakoma bei neverbalinę kalbą. Tai galėtų būti viena priežasčių, kodėl nevisi šio tyrimo rezultatai sutampa su kitų

autorių darbais. Tolesniais tyrimais būtų galima paanalizuoti klausimynų trūkumus lyginant su Suaugusiųjų prierašumo interviu metodika.

Analizuodami kūdikio prierašumo saugumo sąsajas su motinos bei vaiko charakteristikomis bei konteksto veiksniais gavome, jog motinos jautrumas vaidina svarbiausią vaidmenį formuojantis kūdikio prierašumui ir labiausiai jį įtakoja. Nustatėme, jog saugių kūdikių motinos jautresnės, nei nesaugių. Tyrimo rezultatai patvirtina ir kitų autorių duomenis (Ainsworth ir kt., 1974; Isabella, 1993; Posada ir kt., 1999; Atkinson, ir kt., 2000; Grossmann ir kt., 1985; Tarabulsky ir kiti, 2005; Atkinson ir kiti, 2005). Vadinasi, mamos elgesys bei jautrus reagavimas į kūdikio signalus leidžia motinai pasitikėti kūdikiu ir jaustis saugiai. Motinos padalinus į jautrių bei nejautrių grupes radome, jog motinos jautrumas/nejautrumas su kūdikio prierašumo saugumu/nesaugumu sutampa 84%. Kitaip tariant, jei jautri mama, tai saugus, kūdikis, jei mama nejautri – vaikas taipogi bus nejautrus. Galime galvoti, jog motinos jautrumas ir yra tas tiltas, kuriuo ji perduoda savo prierašumo saugumą kūdikiui.

Tai kad, nejautrios mamos turi saugius vaikus (9,4%) gali būti susiję su tuo, jog kūdikiai turi svarbesnį ryšį su kitu suaugusiu, močiute arba tėčiu, kurių rūpinimasis yra jautresnis nei motinos. Galimas daiktas, jog motinos jautrumas sumažėjo tik dėl tam tikrų gyvenimo stresinių įvykių ar depresijos, kurie nepaveikia kūdikio prierašumo. Galiausiai, kai kurie autoriai nurodo, jog saugių kūdikių motinos nebūtinai turi būti ypatingai jautrios (Belsky, 1987). Motinos elgsena, kuri stebėtoju gali atrodyti nejautri, kūdikiui gali būti visai tinkama. Svarbiausia, kad motina reaguotų į kūdikio prierašumo elgseną. Tyrime taip pat rasti keli atvejai, kai jautrios mamos turėjo nesaugius kūdikius. Tai gali būti susiję su tuo, jog motinos jautrumas padidėjo dar neseniai, tačiau kūdikis dar nespėjo suformuoti saugaus ryšio su mama. Nustatyta, jog motinos jautrumas didesnis, jei ji gyvena su sutuoktiniu bei gauna didesnę socialinę paramą (Vaughn ir kiti, 1979; Belsky, 1999). Egeland ir Farber (1984) nustatė, jog tais atvejais, kai kūdikio prierašumas pakito iš saugaus į nesaugų, motinos buvo agresyvesnės, tuo tarpu prierašumo pokyčiai iš nesaugaus į saugų susiję su motinos branda bei didesnėm jaunų mamų kompetencijom.

Gauti kūdikių prierašumo ir motinų jautrumo rezultatai patvirtina ir kitų autorių gautus duomenis (Atkinson, ir k.t., 2000; Wolf, van Ijzerdoorn, 1995; Grossmann ir kiti, 1985, Pederson ir k.t. 1998; Tarabulsky, 2005; Lohaus ir kt. 2004). Lohaus ir kolegų (2004) rezultatai taip pat patvirtino vienos dimensijos modelį, kur motinos jautrumas artimai susijęs su kūdikio prierašumu. Tačiau ryšys reikšmingas, kai motinos jautrumas ir kūdikio prierašumas matuojami tuo pačiu metu, 12 mėn, kaip ir buvo vertinta mūsų tyrime. Galime galvoti, jog saugių kūdikio motinos yra jautresnės, labiau bendradarbiauja su kūdikiu jo veikloje, yra prieinamos kūdikiui, priima ir patenkina jo psichologinius bei fiziologinius poreikius. Tuo tarpu nesaugių kūdikių motinos yra

labiau atmetančios ir vengė fizinio kontakto (Egeland, Farber, 1984). Bakermans-Kranenburg ir kiti (2004) taip pat rado, jog motinos jautrumas stipriausiai numato kūdikio prieraišumą.

Tačiau mūsų tyrime gauta koreliacija tarp motinos jautrumo ir kūdikio prieraišumo didesnė nei kitų autorių ($r = 0,27 - 0,33$) (Wolff, van IJzendoorn, 1997; Goldsmith, Alansky, 1987). Tai galima paaiškinti metaanalizės tyrimais, kurie parodė, jog ryšys tarp motinos jautrumo ir kūdikio prieraišumo saugumo priklauso nuo to, kiek praeina laiko tarp šių matavimų. Kuo ilgesnis laikas praeina, tuo mažesnis poveikis (Atkinson ir kiti, 2000). O mūsų tyrime motinos jautrumas ir kūdikio prieraišumas buvo matuotas tuo pačiu metu, kai kūdikiams buvo 12 mėnesių.

Galiausiai, jautrios mamos galėjo turėti nesaugius kūdikius, o nejautrios – saugius, dėl vaiko temperamento, kadangi tyrime nustatyta, jog kūdikio neigiamas emocionalumas susijęs su kūdikio prieraišumo saugumu. Tačiau duomenys prieštaringi. Gauta tik tendencija, jog saugūs kūdikiai išreiškia mažiau neigiamų emocijų, tačiau iš esmės tiek saugių, tiek nesaugių kūdikių emocionalumas toks pat. Kūdikius suskirsčius į saugių ir nesaugių bei lengvo ir sunkaus temperamento grupes statistiškai reikšmingų sutapimų tarp grupių nerasta. Taigi, kūdikio prieraišumo saugumo ir temperamento ryšys yra koreliacinis, nėra aišku, kas yra priežastis, o kas pasekmė. Kitaip tariant, nežinome, ar vaikas rodo daugiau neigiamų emocijų, nes yra nesaugus, ar atvirkščiai, yra nesaugus, nes neigiamas emocionalumas paveikia motinos jautrumą. Nustatyta, kad neigiamas emocionalumas statistiškai reikšmingai neįtakoja kūdikio prieraišumo. Pavieniui kūdikio temperamentas nėra lemiamas veiksnys vaiko vystymuisi (Mertesacker, 2004).

Gautus rezultatus, jog kūdikių temperamentas tiesiogiai nesusijęs su motinos jautrumu bei kūdikio prieraišumu atitinka ir kitų autorių duomenis (Fish ir Stifter, (1993, cit. pg. Crockenberg, 2002) Shin ir kiti (2006) nustatė, jog sunkus temperamentas nesusijęs su motinos jautrumu ir nenumato kūdikio prieraišumo saugumo. Kiti tyrimai taip pat nepatvirtina reikšmingo ryšio tarp kūdikio temperamento ir motinos jautrumo bei prieraišumo (Goldberg, ir kiti, 1986; Zahr, 1991; Hagecull ir kiti, 1997, cit. pg. Mertesacker ir kiti, 2004; Pauli-Pott, Mertesacker ir kiti, 2000). Gali būti, jog temperamentas motinos jautrumą paveikia netiesiogiai, sąveikaudamas su kitais veiksniais, tokiais kaip motinos nuostata, socialinė parama, kurie nebuvo įvertinti šiame tyrime.

Gautus prieštarigus galima būtų paaiškinti tiek temperamento sąvokos neapibrėžtumu, tiek jo matavimo procedūros paklaidom. Autoriai seniai susiduria su vaiko temperamento apibrėžimo problema. Temperamentas apima įvairias dimensijas: prisitaikymas, reaktyvumas, aktyvumas, dėmesio reguliavimas, socialumas, tačiau pagrindiniai kūdikių temperamento aspektai yra teigiamas bei neigiamas emocionalumas (Kivijarvi, Raiha, 2005). Tuo tarpu šiame tyrime vertintos tik dvi jo dimensijos: teigiamas bei neigiamas emocionalumas, kurios gali neatspindėti vaiko temperamento tipo, pavyzdžiui, Mangelsdorf (1990) taip pat rado, jog polinkis į distresą 9 mėn. nenumato nesaugaus prieraišumo 13 mėn. Thompson (1985, cit.pg. Mangelsdorf, 1990) tyrime

nustatyta, jog temperamentas susijęs su prieraišumo kokybe, tačiau tik tuomet, kai prieraišumo tipai išskirstomi į daugiau nei 4 (A1 A2, B1 B2 ir t.t.). Ryšio nerasta, kai išskiriami tik trys prieraišumo tipai (saugus, nesaugus vengiantis nesaugus ambivalentinis). Tuo tarpu šiame tyrime Prieraišumo Q-rūšiavimo metodika nurodo tik kūdikio prieraišumo saugumo kontinuumą saugus – nesaugus. Tolesniais tyrimais vertinga būtų analizuoti temperamento ir prieraišumo tipų bei subtipų sąsajas.

Tai, jog neradome sąsajų tarp kūdikio temperamento ir prieraišumo saugumo, galima paaiškinti tuo, jog ryšys tarp jų nėra tiesioginis, o daugiau netiesioginis, veikiantis kartu su kitais veiksniais, tokiais kaip socialinė parama. Sroufe (1976) iškėlė hipotezę, jog temperamentas gali įtakoti nesaugaus prieraišumo tipą, o ne apskritai saugumo ir nesaugumo kategorijas. Gautus rezultatus gali lemti temperamento matavimo procedūra, kurios metu buvo siekiama sužadinti teigiamą bei neigiamą vaiko emocionalumą trijose situacijose. Nors stebėjimu paremtas metodas yra patikimesnis nei temperamento klausimynai, kurios naudoja dauguma tyrimų, (Kagan, 2007, cit.pg. Kalinauskienė, Čekuolienė ir kiti, spaudoje), įvertinimas turėtų būti pakartotas po kelių mėnesių siekiant užtikrinti temperamento nekintamumą.

Be to, gali būti, jog kūdikių emocijų kodavimo sistema nebuvo pakankamai jautri. Vienas prieš kitą su nepažįstamuoju procedūra nėra visai patikima, kadangi gali būti įvairios variacijos (ar kūdikis buvo liečiamas, kiek vienodai tyrėja išlaikė neutralią veido išraišką), nėra standartizuotos procedūros. Tyrimais nustatyta, kad net nedideli pakitimai nepažįstamojo veido procedūroje gali įtakoti kūdikio reakcijas bei atsakus (Cohn, Elmore, 1998; Stack, 1992; Stoller, 1992; Fogel, 1993; cit. pg. Tronick, 2003). Taip pat aišku, jog galimi individualūs skirtumai bei konteksto pokyčiai. Nėra aišku, ar kūdikis taip pat reaguotų kitoje aplinkoje, kitoje būsenoje, kokia vaiko nuotaika buvo prieš pat tyrimą, ir panašiai.

Galime galvoti, jog jautri motina prisitaiko prie bet kokio vaiko temperamento ir sugeba užmegzti su juo šiltus prieraišumo santykius, kas atitiktų svarbią prieraišumo teorijos prielaidą (Ainsworth, 1969).

Rasta netikėta sąsaja tarp motinos prieraišumo stiliaus susijęs su kūdikio neigiamo emocionalumo. Nors prieraišumo perdavimo mechanizmo neįmanoma paaiškinti per genetinius veiksnius, tokius kaip temperamentas, nustatyta, jog temperamentas paveldimas dezorganizuotą prieraišumą turintiems kūdikiams (Bokhorst, Fonagy, 2003). Tuo tarpu mūsų prieraišumo metodika nenustato prieraišumo tipų, o tik saugumo kontinuumą. Be to, mes šiame tyrime nevertinome motinų temperamento. Šią temperamento ir kūdikio prieraišumo sąsają galima būtų paaiškinti ir tyrimo metodų ypatumais. Viena vertus, tai yra viena iš temperamento dimensijų, neigiamas emocionalumas. Kita vertus, motinų prieraišumo stilius buvo vertintas klausimyno pagalba, kuriuos matuojamos daugiau sąmoningos nuostatos. Gali būti, jog didelis neigiamas vaiko emocionalumas sumažina motinos pasitikėjimą savimi, sukelia abejonių ir kaltės jausmų, ar ji yra gera motina.

Kitaip tariant, neigiamas emocionalumas susijęs daugiau su motinos konkrečia būseną, kurioje ji pildė klausimyną, o ne apskritai su motinos prieraišumo reprezentacijomis.

Analizuodami, kaip konteksto veiksniai susiję su kūdikio prieraišumu bei motinos jautrumu, gavome, jog nėra patikimų sąsajų. Kitaip tariant, motinos patiriamas stresas, amžius bei išsilavinimo trukmė nesusiję su kūdikio prieraišumo saugumu ar motinos jautrumu. Mūsų tyrimo duomenys prieštarauja vienu autorių rezultatams (Crnic, Greenberg, 1990; cit.pg. Atkinson, 2005; Manassis ir kiti, 1994, cit.pg. Tarabulsky ir kiti, 1995), tuo tarpu patvirtina kitų autorių duomenis (Jacobson, Frye, 1991; Phillips, 1990, cit.pg. Atkinson ir kiti, 2000; Grossman ir kiti, 1985). Nors matyti tendencijos, jog nesaugių kūdikių motinos patiria daugiau kasdienių rūpesčių ir jie sukelia daugiau streso. Motinos nuotaika, santuokos harmonija, socialinė parama, vaiko temperamentas veikia motinos jautrumą, o tai, savo ruožtu, veikia kūdikio ir motinos sąveiką, tačiau šiame tyrime šie kintamieji nebuvo įvertinti. Juk net daug kasdienių rūpesčių išgyvenanti motina gali jautriai rūpintis net sunkaus temperamento vaiku, jei yra tinkama socialinė parama. Gal būt motinos išgyveno depresiją, kuri sumažina motinos atsako jautrumą kūdikio signalams (Donovan, Leavitt, 1989, Bettes, 1988, cit.pg. Donovan ir kiti, 1998). Nėra atsižvelgiama į motinos pasitenkinimą santuoka, sutuoktinio palaikymą, darbą, pajamas, kas gali sukelti įtampą, ir paveikti motinos jautrumą (Meyer, 1988; Conger, 1990, cit.pg. Donovan ir kiti, 2007). Kitas kompensacinis mechanizmas – kai motinos nepatiria pakankamai palaikymo bei paramos, siekdamas tą kompensuoti, jos tampa ypatingai artimos su kūdikiu, jautriai į jį reaguoja ir suvokia juos kaip lengvo temperamento, net jei iš tiesų jie yra daugiau neigiamo emocionalumo (Mertesacker, ir kt. 2004). Žemesnes pajamas turinčiose šeimose motinų jautrumas taip pat mažesnis, kas veda prie dažnesnio nesaugaus prieraišumo susiformavimo (Belsky, 1999). Šiame tyrime į šeimos pajamas nebuvo atsižvelgta. Nėra matuojama socioekonominė rizika, kuri gali būti susijusi su motinų nesaugiom reprezentacijom būti gera motina, o kartu keisti savo elgesį.

Šiame tyrime gauta, kad kūdikio prieraišumo saugumas nesusijęs su motinos amžiumi ar išsilavinimo trukme. Šie duomenys skiriasi nuo tų, kuriuos gavo Friedman (2000). Tačiau jis tyrė sąsajas tarp motinos amžiaus bei išsilavinimo ir jautrumo, o ne kūdikio prieraišumo. Tirdami šių demografinių kintamųjų sąsajas su vaikų prieraišumo saugumu Pederson ir Moran (1995) taip pat nerado reikšmingų koreliacijų. Tai jog motinos išsilavinimas nesusijęs nei su kūdikio prieraišumu, nei su motinos jautrumu, paneigia Tarabulsky (2005) hipotezę, jog šis veiksnys gali būti tiltas tarp kūdikio ir motinos prieraišumo. Gauti rezultatai verčia manyti, kad vaiko prieraišumą labai įtakojo kiti kintamieji, į kuriuos nebuvo atsižvelgta šiame tyrime, tokie kaip nėštumo nepageidaujumas, vaiko atskyrimas nuo motinos, menka emocinė bei socialinė parama motinai, nestabilumas šeimoje, mamos depresiškumas. Visi aukščiau minėti veiksniai laikomi šalutiniais, į juos nebuvo atsižvelgta šio tyrimo metu.

Šis tyrimas turi tam tikrų ribotumą. Motinų prieraišumo stiliaus nesutapimus su kūdikių prieraišumo saugumu galima aiškinti ir galimomis matavimo klaidomis, kadangi matavimai nebuvo atliekami pakartotinai. Be to, galimi duomenų netikslumai dėl subjektyvumo, kadangi kūdikių prieraišumą vertino tik vienas stebėtojas. Svarbu ir tai, jog šiame tyrime dalyvavo palyginti mažai tiriamųjų. Dėl to suskirsčius juos į pogrupius negauta patikimų duomenų. Siekiant gauti patikimesnes išvadas reiktų daugiau tiriamųjų. Vienas iš tyrimo ribotumų yra tai, kad jame naudotos metodikos Lietuvoje nėra adaptuotos. Tai ypač svarbu kalbant apie Prieraišumo stiliaus bei Kasdienių rūpesčių klausimynus, nes jį pildė patys tiriamieji.

Gal būti, kad mūsų pasirinktas motinos jautrumo matavimo metodas (Ainsworth' motinos jautrumo kūdikio signalams skalė) matuoja motinos jautrumą gana siauru aspektu, daugiausia atspindinčiu motinos-kūdikio sąveikos sinchroniškumą (Klein Velderman ir kiti, 2006), tačiau neapima motinos bendradarbiavimo su kūdikiu skalės (Ainsworth, 1969). Be to, motinos jautrumas kūdikio signalams buvo matuotas tik vieną kartą, kai kūdikiai buvo 6 mėn. amžiaus, nebuvo vertintas motinos jautrumo stabilumas. Kai kuriuose tyrimuose aptinkama tendencija, kad motinos yra jautresnės su jaunesnio amžiaus kūdikiais (Kivijarvi ir kiti, 2001). Tai galėjo įtakoti, jog negavime patikimų sąsajų tarp motinos jautrumo ir konteksto veiksnių.

Gauti prieštaringi tyrimų duomenys išryškina tolesnių tyrimų būtinumą, kuriuose svarbu įvertinti daugiau konteksto veiksnių (gaunamas pajamas, pasitenkinimą santuoka ir t.t.), o ypatingai, socialinę paramą, rizikos faktorių akumuliacijos procesus. Taipogi tolesniais tyrimais galima būtų atkreipti dėmesį į tėvo – kūdikio bei motinos – tėvo prieraišumo santykius bei jų sąsajas su kūdikio prieraišumu. Remiantis mūsų gautais duomenimis, jog motinos jautrumas yra pagrindinis tiltas, kuriuo motina perduoda savo prieraišumo stilių kūdikiui, vertinga būtų ateityje investuoti į motinos jautrumo didinimo intervenciją.

IŠVADOS

Apibendrinant atliktą tyrimą, galima prieiti prie tokių išvadų:

1. Kūdikių prierašumas susijęs su motinos prierašumo saugumu:
 - Kūdikių ir motinų prierašumo saugumas/nesaugumas sutampa.
 - Rastos tendencijos, jog, kai saugus motinos prierašumas sutampa su saugiu kūdikio prierašumu, motinos yra jautresnės, patiria mažiau streso, o kūdikiai yra lengvesnio temperamento nei tuomet, kai nesaugus motinos prierašumas sutampa su nesaugiu kūdikio prierašumu.
 - Motinos jautrumas veikia kaip apsauginis veiksnys, neleidžiantis perduoti kūdikiui nesaugaus motinos prierašumo.
2. Kūdikių prierašumo saugumas susijęs su motinų jautrumu:
 - Saugių kūdikių motinos jautresnės, nei nesaugių vaikų.
 - Motinos jautrumas labiausiai veikia kūdikio prierašumą saugumą.
 - Motinos jautrumas/nejautrumas dera su kūdikio prierašumo saugumu/nesaugumu.
3. Kūdikių prierašumo saugumo sąsajos su kūdikio temperamentų prieštaringos:
 - Kūdikių temperamentas susijęs su kūdikio prierašumo saugumu.
 - Kūdikio prierašumo saugumas nepriklauso nuo kūdikių temperamento.
 - Rasta tendencija, jog saugūs kūdikiai yra lengvesnio temperamento.
 - Kūdikius prierašumo saugumas/nesaugumas nesutampa su lengvu/sunkių kūdikio temperamentu.
4. Kūdikių prierašumo saugumas nesusijęs su konteksto veiksniais (motinos patiriamu stresu, amžiumi bei išsilavinimu):
 - Gautos tendencijos, jog nesaugių kūdikių motinos patiria daugiau kasdienių rūpesčių ir jie sukelia daugiau streso.
 - Rasta tendencija, jog saugius kūdikius turinčios motinos yra vyresnės, nei nesaugių kūdikių motinos.
5. Motinos jautrumas svarbiausias veiksnys, susijęs su kūdikio prierašumo saugumu.
6. Motinos jautrumas susijęs su motinų saugiu prierašumo stiliumi:
 - Saugų prierašumą turinčios motinos yra jautresnės, nei nesaugios mamos.
7. Motinos jautrumas nesusijęs su kūdikio temperamentu:
 - Tiek lengvo, tiek sunkaus temperamento kūdikių motinos yra vienodai jautrios.
8. Motinos jautrumas nesusijęs su konteksto veiksniais: patiriamu stresu, amžiumi bei išsilavinimu.

LITERATŪRA

1. Abelkop B.S., Frick J.E. Cross - Task Stability in Infant Attention: New Perspectives Using Still Face Procedure // *Infancy*, 2003, vol. 4, no. 4, p. 567 – 588.
2. Ainsworth M.D.S. Maternal sensitivity scales. From mimeograph JHU, Baltimore, 1969 [žiūrėta 2005 kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.psychology.sunysb.edu/ewaters/measures/senscoop.htm>
3. Ainsworth M.D.S. Object Relations, Dependency, and Attachment: a theoretical review of the infant – mother relationship. Johns Hopkins University, 1969 [žiūrėta 2005 balandžio 17d.]. Prieiga per internetą: http://www.psychologysunysb.edu/ewaters/552/PDF_Files/Attach-depend.PDF
4. Ainsworth, M.D.S., Bell, S.M., & Stayton, D.J. Infant-mother attachment and social development: Socialization as a product of reciprocal responsiveness to signals // *The integration of a child into a social world* / Ed. M.P.M. Richards. London: Cambridge University Press, 1974, p. 99 - 135.
5. Atkinson L., Paglia A. ir kiti. Attachment security: a meta-analysis of maternal mental health correlates // *Clinical Psychology Review*, 2000, vol. 20, no. 8, p. 1019 – 1040.
6. Atkinson L. ir kiti. On the Relation Between Maternal State of Mind and Sensitivity in the Prediction of Infant Attachment Security // *Developmental Psychology*, 2005, vol. 41, no. 1, p. 42 – 53
7. Bakermans-Kranenburg M.J., van IJzendoorn H.M., Kroonenberg P.M. Differences in attachment security between African-American and white children: ethnicity or socio-economic status? // *Infant Behavior and Development*, 2004, vol. 27, p. 417 – 433.
8. Baradon T. Psychotherapeutic work with parents and infants – psychoanalytic and attachment perspectives // *Attachment & Human development*, 2002, vol. 4, no. 1, p. 682 - 721.
9. Belsky J. Ravine M. Temperament and Attachment Security in the Strange Situation: An Empirical Rapprochement // *Child Development*, 1987, vol. 58, p. 787 - 795.
10. Belsky, J., Fish, M., Isabella R. Continuity and discontinuity in infants' negative and positive emotionality: Family Antecedents and attachment consequences // *Developmental Psychology*, 1991, vol. 27, p. 421–431.
11. Belsky J. Interactional and contextual determinants of attachment security // *Handbook of attachment: theory, research, and clinical applications*. Ed. By Cassidy J., Shaver Ph. R. New York London, The Guilford Press, 1999, p. 238 - 253.
12. Bartholomew K., Shaver P.R. Methods of Assessing Adult Attachment, 1998 [žiūrėta 2005 vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <http://64.233.183.104/search?q=cache:Dh4HpoCTWgJ:psychology.ucdavis.edu/labs/Shaver/publications/bartholomew98.pdf+Methods+of+Assessing+Adult+attachment+Bartholomew+Shaver&hl=en>

13. Benoit D., Parker K.V.C. Stability and Transmission of Attachment across Three Generations // *Child Development*, 1994, vol. 65, p. 1444 – 1456.
14. Bowlby J. Attachment and loss. Vol. 1. Attachment. New York: Basic Books, 1969.
15. Bretherton I., Biringen Z., Ridgeway D., Maslin C., Sherman M. Attachment: The Parental Perspective // *Infant Mental Health Journal*, 1989, vol. 10, no.3, p. 203 – 221.
16. Bretherton I. Communication Patterns, Internal Working Models, and the Intergenerational Transmission of Attachment Relationships // *Infant Mental Health Journal*, 1990, vol. 11, no. 3, p. 237 – 251.
17. Caldera Y.M., Hart S. Exposure to Child Care, Parenting Style and Attachment Security. *Infant and Child Development*, 2004, vol. 13, p. 21–33.
18. Crnic K.A., Greenberg M.T. Minor parenting stresses with young children. *Child Development*, 1990, vol. 61, p. 1628 – 1637.
19. Crockenberg S., Smith P. Antecedents of mother–infant interaction and infant irritability in the first 3 months of life. *Infant Behavior and Development*, 2002, Vol, 25, p. 2–15.
20. Crowell J.A., Feldman S.S. Mothers' Working Models of Attachment Relationships and Mother and Child behavior During Separation and Reunion // *Developmental Psychology*, 1991. vol. 27, no. 4, p. 597 – 605.
21. Crowell J.A., Treboux D., Waters E. Stability of Attachment Representations: The Transition to Marriage // *Developmental Psychology*, 2002, vol. 38, no. 4, p. 467 – 479.
22. Donovan W.L., Leavitt R.A., Walsh R.O. Conflict and Depression Predicts Maternal Sensitivity to Infant Cries // *Infant behaviour and development*, 1998, vol. 21, no. 3, p. 505 – 517.
23. Donovan W., Leavitt L. ir kiti. Maternal sensory sensitivity, mother–infant 9-month interaction, infant attachment status: Predictors of mother–toddler interaction at 24 months // *Infant Behaviour and Development*, 2007, vol. 30, no. 2, p. 336-352.
24. Egeland B., Farber E.A. Infant – Mother Attachment: Factors Related to Its development and Changes over Time // *Child Development*, 1984, vol. 55, p. 753 – 771.
25. Feeney J.A., Noller P., Hanrahan M. Assessing Adult Attachment. // *Attachment in Adults: Clinical developmental perspectives?* Ed. By M.B.Sperling, W.H.Berman. New York: Guilford Press, 1994, p. 128 – 152.
26. Feldman R., Eidelman A.I., Rotenberg N. Parenting Stress, Infant Emotion Regulation, Maternal Sensitivity, and the Cognitive Development of Triplets: A Model for Parent and Child Influences in a Unique Ecology // *Child Development*, 2004, vol. 75, no. 6, p. 1774 – 1791.
27. Fonagy P., Steele H., Steele M. Maternal Representations of Attachment during Pregnancy Predict the Organization of Infant – Mother Attachment at One Year of Age // *Child Development*, 1991, vol. 62, p. 891 – 905.

28. Flanagan C. Early Socialization: sociability and attachment // London and New York: Routledge, 1999, p. 171.
29. Friedman S.L. Results from the NICHD Study of Early Child Care // Meeting of The Child Research Net International Symposium 2000 "The Child Care Paradox: Choices in Children's Development", 2000 [žiūrēta 2006 gegužēs 24 d.]. Prieiga per internetu: <http://www.childresearch.net/RESOURCE/PRESEN/2000/SYMPO2000/KEYNOTE1.HTM>
30. Fuertes M., Lopes dos Santos P. ir kiti. More Than Maternal Sensitivity Shapes Attachment Infant Coping and Temperament // New York Academy of Sciences, 2006, p. 342 – 358.
31. Gallagher G.C. Does child temperament moderate the influence of parenting on adjustment? // Developmental Review, 2002, vol. 22, p. 623–643.
32. Goldsmith, H.H. Alansky, J. A. Maternal and infant temperamental predictors of attachment: A meta-analytic review // Journal of Consulting and Clinical Psychology, 1987, vol. 55, p. 805 – 816.
33. Grossmann K., Grossman K.E ir kiti. Maternal Sensitivity with newborns' orientation responses as related to quality of attachment in Northern Germany // Monographs of the Society for Research in Child Development, Growing Points of Attachment Theory and Research, 1985, vol. 50, no. 1/2, p. 233 - 256.
34. Hazan C., Shaver P. [Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process // Journal of Personality and Social Psychology](#), 1987, vol. 52, no. 3, p. 511 – 524.
35. Isabella R.A. Origins of Attachment: Maternal Interactive behavior across the First Year // Child Development, 1993, vol. 64, p. 605 – 621.
36. Izard C.E., Haynes M.O., Chisholm G., Baak K. Emotional Determinants of Infant – Mother Attachment // Child Development, 1991, vol. 62, p. 906 – 9017.
37. Juffer, M. J. Bakermans-Kranenburg, M. H. van IJzendoorn. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2008. p. 134-162.
38. Kalinauskienė L., Čekuolienė D., Van IJzendoorn M.H., Bakermans- Kranenburg M.J., Juffer F., Kusakovskaja I. Supporting insensitive mothers: The Vilnius study of video feedback intervention to promote maternal sensitivity and infant attachment security (spaudoje).
39. Kivijarvi M., Raiha H. Infant temperament and maternal sensitivity behavior in the first year of life // Scandinavian Journal of Psychology, 2005, vol. 46, p. 421 – 428.
40. Leerkes E. M., Crockenberg S.C. The Impact of Maternal Characteristics and Sensitivity on the Concordance Between Maternal Reports and Laboratory Observations of Infant Negative emotionality // Infancy, 2004, vol. 4, no. 4, p. 517 – 539.
41. Levendovsky A.A. et al. The impact of maternal characteristics and contextual variables on infant – mother attachment security // Child Development, 2004, vol. 75, no. 2, p. 480 – 496.

42. Levy K.N., Blatt S.J., Shaver P.R. Attachment styles and parental representations // *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, vol. 74, no. 2, p. 407 – 419.
43. Lohaus A., Keller H. ir kiti. Maternal Sensitivity in Interactions with Three- and 12-Month-Old Infants: Stability, Structural Composition, and Developmental Consequences // *Infant and Child Development*, 2004, vol. 13, p. 335 – 252.
44. Low N. Infant Attachment: What We Know Now, 1991 [žiūrėta 2005 vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://aspe.hhs.gov/daltcp/reports/inatrpt.htm>.
45. Marshall P.J., Fox N.A. Relations between behavioral reactivity at 4 months and attachment classification at 14 months in a selected sample // *Infant Behavior and Development*, 2005, vol. 28, p. 492 – 502.
46. Mangelsdorf S., Gunnar M. ir kiti. Infant Proneness-to-Distress Temperament, Maternal Personality, and Mother-Infant Attachment: Association and Goodness of Fit // *Child Development*, 1990, vol. 61, p. 820 - 831.
47. Meier P., Wolke D. ir kiti. The Influence of Infant Irritability on Maternal Sensitivity in a Sample of Very Premature Infants // *Infant and Child Development*, 2003, vol. 12, p. 159 – 166.
48. Mertesacker B., Bade U. ir kiti. Predicting Maternal Reactivity/Sensitivity: the Role of Infant Emocionality, Maternal Depressiveness/Anxiety and Social Support // *Infant Mental Health Journal*, 2004, vol. 25, no. 1, p. 47 – 61.
49. Mills-Koonce W.R., Propper C, Sutton K. ir kiti. Infant and parent factors associated with early maternal sensitivity: A caregiver-attachment systems approach. *Infant Behavior and Development*, 2007, vol. 30, p. 114–126.
50. NICHD Early Child Care Research Network. Infant–Mother Attachment Classification: Risk and Protection in Relation to Changing Maternal Caregiving Quality. *Developmental Psychology* 2006, Vol. 42, No. 1, p. 38–58.
51. Pauli-Pott U., Mertesacker B. ir kiti. Contexts of relations of infant negative emotionality to caregiver’s reactivity/sensitivity // *Infant Behavior and Development*, 2000, vol. 23, p. 23 – 39.
52. Pauli-Pott U., Mertesacker B. ir kiti. Parental perceptions and infant temperament development // *Infant Behavior and Development*, 2003, vol. 26, p. 27 – 48.
53. Pederson D.R., Moran G.A. Categorical Description of Infant – Mother Relationships in the Home and it’s Relation to Q-sort measures of Infant – mother Interactions // *New Growing Points of Attachment Theory and Research. SRCD Monographs*, 1995, vol. 60, no. 2 – 3, p. 111 – 132.
54. Posada G., Waters E., Crowell J.A., Lay K. Is it Easier to Use a Secure Mother as a Secure Base? Attachment Q – sort Correlates of the Adult Attachment Interview // *New Growing Points of Attachment Theory and Research. SRCD Monographs*, 1995, vol. 60, no. 2 – 3, p. 133 – 145.

55. Raikes H.A., Tompson R.A. Links between risk and attachment security: Models of influence // *Applied Developmental Psychology*, 2005, vol. 26, p. 440–455.
56. Roggman L.A., Langlois J.H., Hubbs-Tait L., Rieser-Danner L.A. Infant Day – Care, Attachment and „File Drawer Problem“ // *Child Development*, 1994, vol. 65, no. 5, p. 1429 – 1443.
57. Shin H., Parky Y., Kim M. J. Predictors of maternal sensitivity during the early postpartum period // *Journal of Advanced Nursing*, 2006, vol. 55, no. 4, p. 425 – 434.
58. Sroufe L.A., Waters. E. The ontogenesis of smiling and laughter: A perspective on the organization of development in infancy // *Psychological review*, 1976, vol. 83, p. 173 - 189.
59. Stifter C.A., Fox N.A. Infant Reactivity: Physiological correlates of newborn and 5-month temperament // *Developmental psychology*, 1990, vol. 26, no. 4, p. 582 – 588.
60. Tarabulsky G.T., Bernier A., Provost M.A. ir kiti. Another Look Inside the Gap: Ecological Contributions to the Transmission of Attachment in a Sample of Adolescent Mother–Infant Dyads // *Developmental Psychology*, 2005, vol. 41, no. 1, p. 212 – 224.
61. Tomlinson M., Cooper P., Murray L. The Mother–Infant Relationship and Infant Attachment in a South African Peri-Urban Settlement // *Child Development*, September/October 2005, vol. 76, no. 5, p. 1044 – 1054.
62. Thompson R.A. Early attachment and later development // *Handbook of attachment: Theory, research and clinical implications* / Eds. J. Cassidy, P.R. Shaver. New York: The Guilford Press, 1999, p. 265 - 286.
63. Tronick E.Z. Things still to be done on the still face effect // *Infancy*, 2003, vol. 4, no. 4, p. 475 – 482.
64. Van den Boom, D.C. The influence of temperament and mothering on attachment and exploration: An experimental manipulation of sensitive responsiveness among low-class mothers with irritable infants // *Child Development*, 1994, vol. 65, p. 1457–1477.
65. Van IJzendoorn, M.H. Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview // *Psychological Bulletin*, 1999, vol. 117, p. 387 - 403.
66. Van IJzendoorn M.H., Vereijken M.J.L. Assessing Attachment Security with the Attachment Q-Sort: Meta-analytic Evidence for the Validity of the Observer AQS // *Child Development*, 2004, vol. 75, no. 4, p. 1188 – 1213.
67. Vaughn B.E., Egeland B., Sroufe L.A., Waters E. Individual differences in infant – mother attachment at twelve and eighteen months: Stability and changes in families under stress // *Child Development*, 1979, vol. 50, p. 971 – 975.

68. Vaughn B.E., Waters E. Attachment behaviour at home and in the laboratory: Q-sort observations and Strange Situation Classifications of One-Year- Olds // Child Development, 1990, vol. 61, p. 1965-1973.
69. Velderman M. K., Bakermans-Kranenburg M.J., van IJzendoorn M. Effects of Attachment-Based Interventions on Maternal Sensitivity and Infant Attachment: Differential Susceptibility of Highly Reactive Infants // Journal of Family Psychology, 2006, vol. 20, no. 2, p. 266 – 274.
70. Waters E., Cummings E. M. A secure base from which to explore close relationships // Child Development, 2000, vol. 71, p. 164–172.
71. Waters E., Hamilton C.E. ir kiti. The stability of attachment security from infancy to adolescence and early adulthood // Child development, 2000, vol. 71, no. 3, p. 678 – 683.
72. Waters E., The Attachment Q-set (Version 3.0). Items and explanations, 1987 [žiūrēta 2005 kovo 7d.]. Prieiga per internetą:
http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/content/aqs_items.pdf
73. Waters E. The Attachment Q-set (Version 3.0) // New Growing Points of Attachment Theory and Research. SRCD Monographs, 1995, vol. 60, no. 2 – 3, p. 234 – 246.
74. Waters E. Learning to Love: From Your Mother's Arms To Your Lover's Arms, 2004 [žiūrēta 2005 kovo 7d.]. Prieiga per internetą: http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/online/twaters_medium.pdf+Learning+to+Love+from+mother%27s+arms&hl=en
75. Wolff M.S., Van IJzendoorn M.H. Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment // Child Development, 1997, vol. 68, p. 571- 591.
76. Waters E. Assessing Secure Base Behavior and Attachment Security Using the Q-Sort Method, 2004 [žiūrēta 2006 gegužės 3d.]. Prieiga per internetą:
http://www.psychology.sunysb.edu/attachment/measures/measures_index.html
77. Zolten K., Long N. Kūdikių temperamento tipai. Department of Pediatrics, University of Arkansas for Medical Sciences Artwork by Scott Snider, 2006. [žiūrēta 2008 gegužės 3d.] Prieiga per internetą www.parenting-ed.org

7. PRIEDAI

1 Priedas

Kūdikio ir motinos sąveikoje stebimi elgesio aspektai

Naudojant Waters (1987) Prieraišumo Q-rūšiavimo metodiką kūdikių prierašumui tirti, stebimi tokie elgesio aspektai:

- *vaiko aktyvumas* – ar vaikas ignoruoja daugumą susimušimų ir kritimų; ar vaikas yra labai aktyvus ir judrus; ar vaikšto nesusitrenkdamas ir nesuklupdamas; ar yra aktyvesnis už mamą.

- *motinos išėjimas* – ar nuliūdęs dėl mamos išėjimo ilgai verkia ir supyksta; ar vaikas verkia paliktas namie su aukle, tėčiu ar seneliu; ar nuliūdęs dėl mamos išėjimo eina jai iš paskos; ar mamai grįžus pirmas mamai nusišypso; ar nuliūsta, kai mama pereina iš vieno kambario į kitą.

- *vaiko elgesys į motinos prašymus* – vaikas mielai dalinais su mama daiktais, jei ji paprašo; ar priešinasi eidamas į lovą; ar vaikas mielai vykdo mamos patarimus; paklūsta mamos prašymams kažką atnešti ar paduoti; ar vaikas iš kart nustoja blogai elgtis, kai mama jį nubaudžia; ar vaikas seka mamą, kai ji to paprašo; ar nuliūsta, kai mama priverčia jį pakeisti veiklą; ar iš karto supranta, ko mama prašo.

- *vaiko prašymas* – ar pamatęs kažką naujo vaikas stengiasi patraukti mamą link to; ar vaikas leidžia mamai būti meiliai su kitais, nepavydi; ar vaikas nori būti mamos dėmesio centras, nutraukia, jei mama užimta; ar nekantrus ir reikalaujantis; ar greitai supyksta ant mamos; ar verkia norėdamas, kad mama atkreiptų dėmesį į tai, ką jis nori.

- *kūdikio – motinos sąveika* – ar vaikas juokiasi, kai mama jį erzina; ar vaikas atpažįsta, kai mama nuliūdus, ar stengiasi ją paguosti; ar vaikas kopijuoja motinos elgesį ir, ar pats siekia, kad mama jį imituotų, ar kartoja tai, kam mama pritaria arba iš ko juokiasi.

- *fizinis kontaktas* – ar vaikas dažnai apkabina mamą be jos prašymo; ar vaikui patinka sėdėti mamai antkelių; ar vaikas prašo mamos būti apkabintas; ar vaikas apkabina mamos kaklą, kai jį ima ant rankų; ar vaikas šiurkščiai žaidžia su mama ją draskydamas; ar vaikui patinka laiptoti per mamą, kai jie žaidžia; ar laikomas ant rankų vaikas greitai nurimsta po išsigandinimo ar verkimo.

- *motinos kaip paramos naudojimas* – ar vaikas parodo naujus žaislus mamai; ar vaikas elgiasi, tarsi mama ruošūsi įsikišti į jo veiklą; ar baigęs vieną veiklą vaikas randa pats ką veikti negrįždamas pas mamą; ar dažnai prašo mamos pagalbos; ar naudoja mamos veido išraiškas kaip informacijos šaltinį apie pavojingus dalykus; ar nuliūdęs eina pas mamą.

- *kūdikio temperamentas ir nuotaika* – ar stipriai verkia; ar didžiąją laiko dalį vaikas yra žaismingas; ar kartais išitraukia į kažkokią veiklą, kad net negirdi, kas jam sakoma; ar patinka šokti ar dainuoti pagal muziką; ar praranda susidomėjimą veikla, kuri baugina; ar prieš pabandydamas ką nors pats, paprašo pagalbos.

- *vaiko žaidimas ir žaislai* – ar vaikas švelniai ir atsargiai žaidžia; ar vaikas mėgsta minkštus žaislus, ar modeliuotus; ar lengvai supyksta ant žaislų; ar įdėmiai tiria naujus objektus; ar gerai valdo smulkius objektus; ar turi žaisliuką, kurį nešiojasi kartu ir su kuriuo miega; ar mieliau žaidžia su suaugusiais nei su žaislais; ar turi daug žaislų; ar deda bent menkas pastangas palaikyti švarą namuose.

- *vaiko elgsena su nepažįstamuoju* – ar nuliūdęs vaikas priima paguodą iš nepažįstamųjų; ar vaikas juokiasi ir šypsosi su daugeliu žmonių; ar vaikas greitai pripranta prie dalykų, kurie jį iš pradžių gąsdino; ar vaikas nori aktyviai bendrauti su nepažįstamaisiais, kalbėti su jais, rodyti žaislus, dalintis jais, kokia priminė vaiko reakcija atvykus nepažįstamajam; ar vaikas laipioja per juos žaisdamas, ar vaikas daugiausiai ignoruoja nepažįstamuosius; ar lengvai su jais susibičiuliauja; ar trokšta daug dėmesio iš jų.

- *motinos stebėjimas žvilgsniu ir sekiojimas* – ar vaikas seka, kur yra mama; pastebi, kai išėina iš kambario; ar motinai lengva orientuotis, kur yra vaikas; ar vaikas lengvai palieka motiną, kai nori žaisti; ar vaikas pereina žaisti ten, kur nuėjo mama; ar vaikas naudoja motiną kaip saugų pamatą tyrinėjimui: pasitraukia žaisti, grįžta prie motinos, pasitraukia žaisti vėl ir t.t.

2 PRIEDAS

Ainsworth M. D. S. Motinos jautrumo skalės vertinimo kriterijai

9 – **labai jautri motina.** Motina puikiai prisiderina prie kūdikio signalų ir į juos atreagoja greit ir tinkamai. Ji geba žiūrėti iš kūdikio požiūrio taško. Kūdikio signalų ir bendravimo suvokimas nėra iškreiptas jos pačios poreikių ir gynybos. Motina yra įgudusi “skaityti” kūdikio signalus ir bendravimą, ir žino, kokia yra prasmė net labai subtilių, nežymių signalų. Ji beveik visada suteikia kūdikiui tai, ką kūdikis rodo, kad nori. Bet, kai motina jaučia, kad nėra geriausia paklusti kūdikio poreikiams, pvz., kai kūdikis yra per daug susijaudinęs, ar nori to, ko jam nėra galima, ji taktiškai priima kūdikio bendravimą ir pasiūlo priimtina alternatyvą. Jos sąveikos su kūdikiu yra užbaigtos taip, kad ir kūdikis, ir motina lieka patenkinti.

7 – **jautri motina.** Ši motina taip pat tiksliai interpretuoja kūdikio bendravimą ir atreagoja tinkamai, greitai, bet jautrumas yra mažesnis negu motinos, kuri vertinama aukštesniais balais. Ji gali būti mažiau prisiderinusi prie kūdikio subtilaus elgesio negu labai jautri motina. Arba, dėl to, kad ji yra mažiau įgudusi dalinti dėmesį tarp kūdikio ir savo poreikių, ji kartais praleidžia kūdikio rodomus ženklus. Kūdikio aiškūs, apibrėžti signalai nėra nei praleidžiami, nei klaidingai interpretuojami. Motina yra empatiška ir gali žiūrėti iš kūdikio požiūrio taško. Nėra iškreiptas kūdikio elgesio suvokimas. Kadangi ji suvokia ne taip jautriai, kaip gaunančios aukštesnius įvertinimus motinos, jos reakcijos yra ne tokios greitos arba ne tokios tinkamos. Nepaisant to, motinos intervencijos ir sąveikos niekada nenukrypsta nuo kūdikio tempo, būsenos, bendravimo.

5 – **nenuosekliai jautri motina.** Nors motina gali būti jautri, bet kai kada ji yra nepakankamai jautri kūdikio bendravimui. Motinos nepastovus jautrumas gali atsirasti dėl keleto priežasčių, bet rezultatas yra tas, kad motina yra jautri kartais, arba tik kai kuriems patyrimo aspektams. Jos kūdikio supratimas gali būti nutrūkstantis – dažnai labai skvarbus, bet kartais visiškai neteisingas. Arba jos kūdikio elgesio suvokimas gali būti iškreiptas vienu ar dviem aspektais, nors jis tikslus kitų svarbių aspektų atžvilgiu. Ji gali tiksliai, greitai ir tinkamai reaguoti į kūdikio bendravimą tam tikru laiku/momentais ir dauguma atžvilgiu, bet arba netinkamai, arba lėtai kitu laiku/momentais ir kitais atžvilgiais. Tačiau ji yra daug dažniau jautresnė negu nejautri. Labiausiai stulbina tai, jog motina, kuri daugumoje atvejų gali būti tokia jautri, kaip ji yra, gali būti nejautri kitais atvejais.

3 – **nejautri motina.** Ši motina dažnai neatreagoja į kūdikio signalus tinkamai ir/ar greitai, nors kai kuriais atvejais ji gali jautriai reaguoti, sąveikaudama su vaiku. Jos nepakankamas jautrumas, atrodo, susijęs su nesugebėjimu matyti dalykus iš kūdikio požiūrio taško. Ji per dažnai gali būti susirūpinusi kitais dalykais ir todėl būti neprieinama, nesuprasti kūdikio signalų ir bendravimo. Arba ji gali iškreiptai suvokti kūdikio signalus ir klaidingai juos interpretuoti dėl savo pačios norų ir gynybų. Ji gali pakankamai gerai suprasti kūdikio signalus, bet nenorėti duoti jam tai, ko jis nori, nes tai jai nepatogu, arba ji neturi tam nuotaikos, arba todėl, kad pasiryžusi kūdikio “neišlepinti”. Ji gali atidėti laike iš esmės tinkamą atsaką taip toli, kad atsakas nebebus jau priklausantis nuo kūdikio signalo, ir gal būt nebebus tinkamas jo būsenai, nuotaikai ar veiklai. Motina gali reaguoti, atrodo, tinkamai į kūdikio signalus, bet nutraukti transakciją anksčiau, negu kūdikis pasisotins, todėl tokios motinos-kūdikio interakcijos atrodo fragmentiškos ir neužbaigtos; arba motinos atsakai paviršutiniški, neatidūs; abejingi ir nekantrūs. Nepaisant tokių aiškių nejautrumo įrodymų, ši motina nėra pastoviai nejautri.. Kai paties kūdikio norai, nuotaikos ir aktyvumas nėra per daug nukrypę nuo motinos norų, nuotaikų ir namų ruošos pareigų, ar kai kūdikis tikrai kenčia ar kitaip labai tvirtai ir įtikinamai atkreipia į save dėmesį bendravime, ši motina gali keisti savo elgesį ir tikslus, ir tuo metu gali tam tikru lygiu jautriai prižiūrėti vaiką.

1 – **labai nejautri motina.** Ekstremaliai nejautri motina, atrodo, pajungta beveik išimtinai savo pačios norams, nuotaikoms ir veikloms. Motinos intervencijos ir sąveika yra sukeltos ar formuojamos daugiausia remiantis signalais, esančiais jos pačios viduje. Jei jie susiderina su kūdikio signalais, tai dažniausiai yra sutapimas. Negalima sakyti, kad motina niekad neatsako į kūdikio signalus, kartais ji atsako, jei signalai pakankamai intensyvūs ir ilgai trunkantys ar pakankamai dažnai pakartojami. Motinos delsimas reaguoti jau savaime yra nejautrus. Be to, kadangi paprastai yra neatitikimas tarp pačios motinos norų bei veiklos ir kūdikio signalų, motina daugiausia pajungia kūdikio signalus savo pačios signalams ir paprastai ignoruoja ar iškreipia kūdikio elgesio reikšmę. Taigi, kai motina atsako į kūdikio signalus, jos atsakas paprastai yra netinkamas pagal kokybę arba yra fragmentiškas ir neužbaigtas.

3 priedas

Prieraišumo stiliaus klausimynas

Suaugusiųjų Prieraišumo stiliaus klausimynas (Feeney, Noller, Hanrahan, 1994) paimtas iš *Attachment in Adults: Clinical developmental perspectives?* Ed. By M.B.Sperling, W.H.Berman. New York: Guilford Press, 1994, p. 128 – 152.

Klausimyną sudaro 40 teiginių:

1. Apskritai, aš esu vertingas asmuo.
2. Mane lengviau pažinti negu daugelį kitų žmonių.
3. Aš esu įsitikinęs (-usi), kad kiti žmonės bus su manim, kai man jų reikės.
4. Aš labiau pasikliauju savimi nei kitais žmonėmis.
5. Aš linkęs (-usi) vengti artimo bendravimo su žmonėmis.
6. Paprašyti pagalbos reiškia pripažinti savo nesėkmę.
7. Apie žmonių vertę turi būti sprendžiama iš to, ką jie pasiekė.
8. Kažką pasiekti yra daug svarbiau nei kurti santykius.
9. Stengtis viską atlikti kuo geriau yra svarbiau negu sutarti su kitais.
10. Jei gavai užduotį, privalai ją atlikti nepaisydamas (-a), kas dėl to nukentės.
11. Man yra svarbu, kad kiti mane mėgtų.
12. Man svarbu vengti daryti dalykus, kurie nepatiks kitiems.
13. Man pačiam (-ai) sunku apsispręsti, kol nesužinau, ką kiti apie tai galvoja.
14. Mano santykiai su kitais dažniausiai yra paviršutiniški.
15. Kartais aš galvoju, kad esu niekam tikęs (-usi).
16. Man sunku pasikliauti kitais žmonėmis.
17. Man yra sunku priklausyti nuo kitų.
18. Pastebiu, kad kiti nenori suartėti tiek, kiek aš to norėčiau.
19. Man palyginti lengva suartėti su kitais žmonėmis.
20. Man lengva pasitikėti kitais.
21. Aš jaučiuosi gerai priklausydamas (-a) nuo kitų žmonių.
22. Aš nerimauju, kad kitiems nerūpiu tiek, kiek jie man.
23. Nerimauju, jei žmonės tampa pernelyg artimi man.
24. Aš nerimauju, kad neprilygsiu kitiems žmonėms.
25. Artimi santykiai su žmonėmis man kelia dviprasmiškus jausmus.
26. Nors ir noriu suartėti su kitais, nesmagiai dėl to jaučiuosi.
27. Stebiuosi, kodėl kiti žmonės gali norėti bendrauti su manim.
28. Man labai svarbu turėti artimus santykius.
29. Aš labai nerimauju dėl savo santykių.
30. Pasvarstau, kaip išgyvenčiau, jei niekas manęs nemylėtų.
31. Jaučiuosi gerai palaikydamas (-a) santykius su kitais žmonėmis.
32. Aš dažnai jaučiuosi užmirštas (-a) ar vienišas (-a).
33. Aš dažnai nerimauju, kad neprisitaikau prie kitų žmonių.
34. Kiti žmonės turi savo problemų, tad aš jiems neįgrįstu savosiomis.
35. Dažniausia man gėda ir jaučiuosi kvailai aptardamas (-a) savo problemas su kitais.
36. Aš pernelyg užsiėmęs (-usi), kad skirčiau daug laiko santykiams.
37. Jei aš dėl ko nors nerimauju, kiti dažniausiai tai žino ir būna susirūpinę.
38. Aš esu tikras (-a), kad kiti žmonės mane mėgs ir gerbs.
39. Patiriu stresą, kai kitų nėra šalia ir man jų reikia.
40. Kiti žmonės mane dažnai nuvilia.

4 priedas

Kasdienių rūpesčių klausimynas

Kasdienių rūpesčių klausimyno (*Daily Hassles*) autoriai yra K.Crnic ir M.Greenberg (1990). Tiriamųjų prašoma parašyti, kaip dažnai jie patyrė žemiau išvardintus rūpesčius, ir kaip dažnai jie erzina ar įkyri 1 iki 5 balų skalėje, kur 1 – nepatyrė; 5 – pastoviai patiriu; ir 1 – neerzina neįkyri, 5 – labai erzina įkyri.

Su vaikais ir šeima susiję įvykiai

1. Nuolat reikia tvarkyti žaislus, valgio likučius.
2. Jums nuolat neduoda ramybės, verkšlėna, skundžiasi.
3. Sunkumai valgymo metu (išrankūs valgytojai, skundimasis ir kt.)
4. Vaikai neklauso: nedaro ko prašomi, kol jų neapibari.
5. Sunku surasti žmogų, galintį priežiūrėti vaikus.
6. Vaikų dienos režimas trukdo patenkinti Jūsų pačios poreikius.
7. Yra vaikų tarpusavio ginčų ar peštynių, į kuriuos reikia įsikišti.
8. Vaikai reikalauja, kad su jais būtų užsiimama ir žaidžiama.
9. Vaikai priešinasi, grumiasi su Jumis, kai reikia eiti miegoti.
10. Vaikai nuolat painiojasi po kojomis trukdydami kietiems namų ruošos darbams.
11. Reikia nuolat stebėti, kur yra vaikai ir ką jie daro.
12. Vaikai kišasi į suaugusiųjų pokalbius ir bendravimą.
13. Jums reikia pakeisti savo planus dėl nenumatyto vaiko poreikio.
14. Vaikai išsitepa keletą kartų per dieną ir Jums reikia pakeisti drabužius.
15. Sunku išlaikyti privatumą (pvz., vonioje).
16. Sunku susitvarkyti su vaikais viešoje vietoje (parduotuvėje, restorane ar pan.)
17. Sunkumai suruošiant vaikus išvykai, sunku išeiti laiku.
18. Sunkumai paliekant vaikus nakčiai, arba mokykloje ar vaikų lopšelyje/darželyje.
19. Vaikai patiria sunkumų su draugais (pvz., pešasi nesutaria, aplinkui nėra draugų).
20. Reikia atlikti papildomų darbų, kad būtų patenkinti vaikų poreikiai.

Gyvenimas bendrai

21. Padedami ne vieton ar pametami daiktai.
22. Socialinių pareigų atlikimas.
23. Planavimas, apsipirkimas ir valgio gaminimas.
24. Sunkumai su bendradarbiais.
25. Namų tvarkymas ir priežiūra.
26. Pinigų trūkumas.
27. Trukdymai
28. Netikėti svečiai.
29. tenka laukti.
30. Padarote kvailų praktinių darbų.
31. Nepakanka bendravimo su kitais žmonėmis.
32. Reikia padaryti per daug darbų.
33. Daiktai kainuoja per daug.
34. Telefonas nuolat skamba.
35. Nepasitenkinimas darbu.
36. Reikia laiku atvykti į pasimatymus ar susitikimus.
37. Sunkumai su draugais ir pažįstamais.
38. Problemos, susijusios su automobiliu ar transportu.
39. Nepatogumai apsiperkant.
40. Eismas.
41. Varginantys, trukdantys kaimynai.
42. Lūžta, genda daiktai namuose.
43. Fizinė išvaizda.
44. BARNIAI su sutuoktiniu ar partneriu.
45. Nenumatyta, nelaukta atsakomybė.